

TARTALOM

KISEBBSÉGPOLITIKA

VARGA PÉTER: NEMZETISÉGI JOGOK A MURAVIDÉKEN 7

BODÓ BARNA: JAKABFFY ÉS A KISEBBSÉGI POLITIKA 31

IN MEMORIAM RÉPÁS ZSUZSANNA

„ÉN BIZONYOS SZEMPONTBÓL NEHÉZ, DE EGYBEN KÖNNYŰ HELYZETBEN IS VOLTAM, MERT A NULLÁRÓL ÉPÍTHETTEM FEL A NEMZETPOLITIKÁT” – RÉPÁS ZSUZSANNÁVAL GAZSÓ DÁNIEL BESZÉLGET 59

RECENZIOK

VARGA SZILVIA: „NE HAGYJÁTOK (...) AZ ISKOLÁT!” 75

BODÓ BARNA: JELENSÉGEK SZÉLZÜGÁSBAN. EUROPRINT: NAGYVÁRAD, 2020.

DRANGANAGIU DAN-LORÁND: KISEBBSÉGI LÉT ROMÁNIÁBAN: TÁRSAK VAGY SEM? 81

KISS TAMÁS – TORÓ TIBOR – JAKAB ZALÁN TAMÁS: MAGYARELLENESÉG ROMÁNIÁBAN. KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT, A KÖZOKTATÁSBAN HASZNÁLT TANKÖNYVEK ÉS A ROMÁN KÖZÖSSÉGI MÉDIA TARTALOMELEMZÉSE. SZÉKELYFÖLDI KÖZPOLITIKAI INTÉZET – BÁLVÁNYOS INTÉZET: KOLOZSVÁR, 2021.

FEKETE ZSUZSANNA: PRO KATALÓNIA: IGAZSÁGOT A KISNEMZETNEK 89

GYŐRI SZABÓ RÓBERT: KATALÓNIA. A FÜGGETLENSÉG ÁLMA. A KATALÁN ÖNÁLLÓSÁG TÖRTÉNETI NÉZŐPONTBÓL. OSIRIS KIADÓ: BUDAPEST, 2021.

RESUME 93

SZÁMUNK SZERZŐI 95

VARGA PÉTER

NEMZETISÉGI JOGOK A MURAVIDÉKEN¹

Szlovénia kisebbségvédelmét a közvélemény hagyományosan a nemzeti kisebbségek számára kedvező, sajátos jogi megoldásokat biztosító rendszerként tartja számon. Ezen a megközelítésen jelen tanulmány sem változtat, hanem igyekszik a legteljesebb, de átfogó áttekintést nyújtani a szlovén jogrendszer kisebbségvédelmi normáiról. A jogrendszernek a kisebbségi jogokra vonatkozó alapelveit, kulcsfontosságú vonásait tekintve a kilencvenes évek óta nem történtek jelentősebb változások, de a nemzetiségekkel kapcsolatos jogszabályok folyamatosan alakulnak. A nemzetiségi jogokat szabályozó főbb törvényi rendelkezések mellett ismertetem az alkotmánybíróságnak a szlovén jogi gondolkodást meghatározó, a nemzetiségi jogokat érintő, mérföldkőnek számító döntéseit is. Más külföldi régiókhoz hasonlóan a Muravidéken is eltér az írott jog és az annak végrehajtásával kapcsolatos tapasztalat. A rendelkezésre álló kutatások és a nemzetközi monitoring eredményei ezt a megállapítást visszaigazolni látszanak. A kedvező, esetenként egyedülálló jogi megoldásoknak a jognak a maga jelentős, de véges és tökéletlen eszköztára mellett a korlátozott nyelvhasználati szintér, valamint a szélesebb politikai és társadalmi kontextus szab határokat (és adhat szárnyakat).

Új állam, továbbfejlesztett kisebbségvédelmi rendszer

Szlovénia önálló államként 1991 júniusának végén, Horvátországgal egyszerre vált ki a közös jugoszláv államból. Már az önállósághoz vezető folyamat során megfogalmazódott, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete az új államban nem lesz kedvezőtlenebb, jogszűkítéstől nem kell tartaniuk. Az önállóságról és függetlenségről szóló Alkotmányos Alapokmány ennek megfelelően kimondja, hogy „[a] Szlovén Köztársaságban élő olasz és magyar nemzeti közösségeknek és tagjaiknak a Szlovén Köztársaság Alkotmányában és a hatályos nemzetközi szerződésekben foglalt valamennyi joguk biztosított.”² Az 1974-ben

1 A tanulmány a szerző egyéni véleményét mutatja be, az abban foglaltak nem tekinthetők az őt foglalkoztató szervezet álláspontjának. A kézirat 2023 januárjában került lezárásra.

2 Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 1/91-I in 19/91 – popr.) III. rész

megalkotott szlovén alkotmány külön fejezetben rendelkezett a nemzeti közösségek jogairól, amelynek lényeges elemei – további, tágabban meghatározott jogokkal – az új, immár független államban elfogadott 1991-es szlovén alkotmányba is bekerültek. Az alkotmánynak a nemzeti közösségekre vonatkozó cikkeit az egyes jogokról szóló részben ismertetem, itt arra a rendelkezésre hívnám fel a figyelmet, amely kimondja, hogy „[a]z állam saját területén védi az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat. Védi és biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait.” A szlovén jogrendszer a *nemzeti közösségek*³ fogalmát nem definiálja; az alkotmány kimondja, hogy az országban őshonos magyar és olasz nemzeti közösség, valamint roma közösség él. A szakirodalom alapján lényegében három kategória értelmezhető: a széles kisebbségi jogosítványokkal rendelkező magyar és olasz nemzeti közösség; a hozzájuk képest korlátozottabb jogokkal bíró roma etnikai közösség; valamint az újkeletű, elsősorban a közös jugoszláv államból származó közösségek.⁴ Az őshonos (*autochton*) jelző arra utal, hogy két közösség tömbben él az országban, egy olyan területen, ahol nem tartják magukat idegeneknek vagy bevándorlóknak, hanem joggal érzik magukat eredeti, őshonos lakosságnak.⁵

A szlovén kisebbségvédelmi rendszer alapvetései

Az egyes kisebbségi jogok bemutatása előtt célszerű áttekinteni a szlovén jogrendszer kisebbségvédelemmel kapcsolatos alapvetéseit, amelyek leginkább meghatározzák az alkotmányba foglalt és az egyes ágazati törvényekben pontosított jogokat, és amelyek segítségével az alkotmánybíróság értelmezi és kibontja az egyes jogok tartalmát.

A szlovén alkotmányos rendszer két módon biztosítja a nemzetiségek jogvédelmét:⁶ egyenlő jogok biztosításával nemzetiségre való tekintet nélkül, valamint a nemzetiséget és annak tagjait megillető különjogok elismerésével. Az elsőt egy klasszikus

3 A nemzetközi jogban a *nemzeti kisebbség*, a magyar jogrendszerben a *nemzetiség* a bevett kifejezés.

4 Ez utóbbiak nem tartoznak külön alkotmányos kategóriába, ám rendelkeznek az alkotmány 61. és 62. cikke szerinti jogokkal. Az albán, bosnyák, montenegrói, horvát, macedón és szerb nemzeti közösség tagjainak helyzetéről lásd A Szlovén Köztársaság Nyilatkozata a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság nemzeteihez tartozó nemzeti közösségek helyzetéről a Szlovén Köztársaságban. Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 7/11).

5 Ribičič, Ciril: Ustavnopravno varstvo manjšinskih narodnih skupnosti v Sloveniji. *Revus. Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava*, 2004. (2). 29–43, itt: 5. bek.

6 Az alkotmánybíróságnak a kisebbségvédelem szempontjából mérőldkönek számító határozatai alapján: az U-I-283/94 sz. határozat 17. bek., az U-I-269/94 sz. határozat 9. bek., valamint az U-I-380/06-11 sz. határozat 7. bek.

diszkriminációvédelmi klauzulával⁷ biztosítja az alkotmány, amelyben a védett tulajdon-ságok között szerepel a nemzetiség, a faj és a nyelv. A különjogok rendszere a kisebbség-védelem ún. pozitív aspektusa, amelynek jellemzője, hogy a többségi nemzet nem rendelkezik ezekkel a jogokkal, így lényegében pozitív diszkriminációként is értelmezhető. Ennek alkotmányos alapja a korábban már ismertetett 5. cikk, amely védi és biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait. Az általánosságban tételezett elvnek konkrét megnyilvánulása az alkotmány 64. cikke, amelynek egyes elemeit a későbbiekben ismertetem, és amely egyfajta kisebbségjogi katalógusként is értelmezhető. A törvényhozó ezen túlmenően, tehát az alkotmányban kifejezetten nem említett jogokat is biztosíthat.

Az alkotmánybíróság megfogalmazása szerint ez az intézményi keret az előfeltétele az önazonosság megőrzésének, valamint az őshonos közösségek és tagjai egyenlő részvétele-nak a társadalmi életben.⁸ Ez utóbbi megállapításból érdemes külön kiemelni, hogy a kisebbségvédelem célja az identitás megőrzése, az egyes jogokat tehát ehhez képest – és nem például az államnyelv védelmének érdekét szem előtt tartva – kell értelmezni. Az alkotmánybírósági határozatok szóhasználatát következetesen utal a nemzetiségek kollektív és egyéni jogaira is (lásd az őshonos közösségek és tagjai szóhasználatot).

A „nemzetiségileg vegyesen lakott terület” és a különjogok rendszere

Az egyes kisebbségi jogokat az alkotmány, valamint az ágazati törvények tartalmaz-zák, amelyek ismertetése előtt elengedhetetlen tisztázni a szlovén jogrendszer kisebbség-védelmi rendelkezéseinek az alapját, kiindulópontját: ez a *„nemzetiségileg vegyesen lakott terület”* fogalma, valamint – a már említett – nemzetiségi különjogok rendszere.

A nemzetiségileg vegyesen lakott terület meghatározásának jelentőségét az alkot-mány azon rendelkezése biztosítja, amely szerint *„[t]örvény szabályozza az olasz, illetve a magyar nemzeti közösség helyzetét és jogaik érvényesítésének módját azokon a területeken, amelyeken élnek, a helyi önkormányzatok kötelezettségeit e jogok érvényesítésénél[...].”*⁹ A szlovén jogrendszer nem ismeri a nyelvi, nemzetiségi létszámhoz kötött küszöbök¹⁰ kate-góriáját, amely meglelte szükséges ahhoz, hogy a nemzetiségek gyakorolhassák jogaikat.

7 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 14. cikk: *„Szlovéniában mindenki számára, nemzetiségre, fajra, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb meggyőződésre, vagyoni helyzetre, születésre, képzettségre, társadalmi hely-zetre, fogyatékosagra vagy bármilyen más személyi körülményre való tekintet nélkül, egyenlő emberi jogok és alapvető szabadságjogok biztosítottak. A törvény előtt mindenki egyenlő.”*

8 Az U-I-380/06-11 sz. határozat 7. bekezdése és az ott hivatkozott további esetjog.

9 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 64. cikk.

10 Szlovákiában például a 15 százalékos, Romániában a 20 százalékos nyelvi küszöb irányadó.

Szlovéniában a nemzetiségi jogok – két kivételtől eltekintve – területileg lehatároltak: azon községek¹¹ meghatározott településein gyakorolhatók, amelyeket a községi statútumok az erről szóló törvény elfogadásának idején nemzetiségileg vegyesen lakott területként határoztak meg.¹² A területi elv alkotmányos védelmét biztosítja, hogy „[m]indkét nemzeti közösség és tagjainak jogai létszámukra való tekintet nélkül biztosítottak.”¹³

A különjogok katalógusát az alkotmány már említett 64. cikke tartalmazza,¹⁴ amely bevezető mondatának megfogalmazása¹⁵ egyértelműen arra utal, hogy a nemzetiségi jogok kollektív és egyéni dimenzióját is elismeri a jogrendszer.¹⁶ Az alkotmánybíróság – amint azt korábban már említettem – ezt tovább pontosította azzal, hogy a jogrendszer az alkotmányban kifejezetten nem említett jogokat is biztosíthat. Például az alkotmányban kifejezetten nevesített saját nyelven való neveléshez és oktatáshoz való jog mellett egyéb területeken, például a fogyasztóvédelemben is biztosíthatók további nyelvi jogok.

Elméleti szinten az ún. funkcionális kétnyelvűség az irányadó, amely szerint nemcsak a nemzetiség, hanem a többségi nemzet tagjai is bírják mindkét nyelvet, még ha nem is ugyanazon a szinten. Az említett jogok tehát rájuk is vonatkoznak, a nemzetiségileg vegyesen lakott területen például kötelező a kétnyelvű oktatás, mindenki kétnyelvű okiratokkal rendelkezik.

A területileg lehatárolt jogok alól két kivétel létezik: a kettős választójog az országgyűlési választásokon, amely lehetővé teszi, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen kívül élő magyarok is szavazhassanak a nemzetiségi parlamenti képviselőre, illetve az anyanyelv tanulásának biztosítása az említett területen kívül.¹⁷

11 Ezen a ponton két terminológiai magyarázat szükséges: a szlovén rendszerben a község (*občina*) a helyi önkormányzatot jelenti, amely jellemzően több településből áll; a Lendvai községet például Lendva városa és a környező falvak alkotják. A nemzetiségi önkormányzat hivatalos elnevezése önkormányzati nemzeti közösség. A szövegben a nemzetiségi önkormányzat kifejezést használok.

12 Zakon o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij (Uradni list RS, št. 108/06 – uradno prečišćeno besedilo, 9/11, 31/18 in 181/21) 5. cikk. A témáról részletesebben lásd Komac, Miran: Poselitveni prostor avtohtonih narodnih manjšin. *Razprave in gradivo. Revija za narodnostna vprašanja*, 2015. (74). 61–91.

13 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 64. cikk.

14 Ezt egészíti ki a 11., 61., 62. és 80. cikk.

15 „Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségnek és ezek tagjainak biztosítja a jogot...”

16 Vö. a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményhez fűzött magyarázó megjegyzések 13. pontjával.

17 A nemzetiségileg vegyesen lakott területen kívül ötös küszöbhez kötött a nemzetiség nyelvének fakultatív oktatása. Az olasz és a magyar nemzeti közösségnek az oktatás és a nevelés terén biztosított külön jogairól szóló törvény 9. cikke

Az őshonos magyar nemzeti közösség jogai

Szlovéniában nem létezik átfogó, általános nemzetiségi törvény, az egyes jogok konkrét tartalmát az ágazati törvények vagy egyéb jogszabályok határozzák meg, amelyek száma meghaladja a hatvanat. A tanulmányban eltekintek ezek egyenkénti ismertetésétől, a továbbiakban az alkotmány struktúráját követve rendszerbe foglalom az egyes ágazati törvényekbe (is) foglalt nemzetiségi jogokat. A politikai részvételi jogokat külön fejezetben mutatom be.

A nemzeti identitás szabad megválasztása

Az alkotmány biztosítja a kisebbségi jogok sarokkövének számító szabad identitásválasztáshoz való jogot. A 61. cikk szerint *„[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy szabadon kinyilvánítsa saját nemzetéhez vagy nemzeti közösségéhez való tartozását, ápolja és kifejezze saját kultúráját, valamint használja saját nyelvét és írásmódját.”*

Nyelvi jogok

Az alkotmány 11. cikke szerint *„Szlovéniában a szlovén a hivatalos nyelv. Azon közösségek területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz, illetve a magyar nyelv is hivatalos nyelv.”* A szlovén nyelv nyilvános használatáról szóló törvény¹⁸ pontosítja, hogy az olasz vagy magyar nemzeti közösségek által lakott települések területén az olasz vagy magyar mint hivatalos nyelv nyilvános használatát ugyanúgy kell biztosítani, ahogyan e törvény a szlovén nyelv nyilvános használatát szabályozza – a vonatkozó ágazati törvények rendelkezéseivel összhangban.¹⁹ A szlovén alkotmány 2021. évi módosításával a jelnyelv is alkotmányosan védett kategória lett.²⁰ Az új 62.a cikk szerint *„[a] szlovén jelnyelv szabad használata és fejlesztése biztosított. Azokon a településeken, ahol az olasz vagy a magyar is hivatalos nyelv, biztosítani kell az olasz és a magyar jelnyelv szabad használatát. E nyelvek használatát és használóik jogállását törvény szabályozza.”* A jelnyelv használatáról szóló törvény²¹ vonatkozó rendelkezése szerint az olasz vagy magyar nemzeti közösség

18 Zakon o javni rabi slovenščine (Uradni list RS, št. 86/04 in 8/10).

19 A szlovén nyelv nyilvános használatáról szóló törvény 3. cikke.

20 Szlovénia ezzel Magyarország, Ausztria, Finnország és Portugália mellett az ötödik olyan uniós állam, amely alkotmányos védelemben részesíti a jelnyelvet.

21 Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (Uradni list RS, št. 96/02).

által lakott területeken siket személy is kérheti az olasz vagy magyar beszélt nyelv tolmácsolását olasz vagy magyar jelnyelvre, és halló személy is kérheti az olasz vagy magyar jelnyelv tolmácsolását olasz vagy magyar nyelvre.²²

A jogszabályi rendelkezések tehát formálisan egyenlő nyelvhasználati jogokat biztosítanak a magyar közösség számára a magán- és a közsférában, amely kiterjed a látható kétnyelvűsége (utca- és helységnévtáblák, közintézmények neve, egyéb feliratok), a nevelésre és oktatásra (részletesebben lásd az oktatásról szóló részben), a médiára, az igazságszolgáltatásra, közigazgatásra, kultúrára stb. Az ágazati törvények rendelkezései közül a következőket emelném ki:

- *Az államigazgatásról szóló törvény*²³ 4. cikke szerint:

„A közigazgatás hivatalos nyelve a szlovén.

Az önkormányzatok azon területein, ahol őshonos olasz és magyar nemzeti közösségek élnek, az olasz, illetve a magyar nyelv is a közigazgatás hivatalos nyelve. Ezekén a területeken a közigazgatás a nemzeti közösség nyelvén is működik. Ha az eljárásban részt vevő fél a nemzeti közösség nyelvét használja, a közigazgatási szerv az eljárást a nemzeti közösség nyelvén folytatja le, és az eljárás során a jogi és egyéb aktusokat szlovén nyelven és a nemzeti közösség nyelvén kiadmányozza. A hatóság az eljárás megindítása előtt tájékoztatja a felet erről a jogáról.

Ha a közigazgatási hatóság az elsőfokú eljárást olasz vagy magyar nyelven folytatta le, a másodfokú aktust is ugyanezen a nyelven kell kiadmányozni.”

- A előző rendelkezés végrehajtását *A közalkalmazottakról szóló törvény*²⁴ alábbi rendelkezése hivatott lehetővé tenni:

„Azon köztisztviselői jogviszonyok esetében, amelyeknél a törvény előírja, hogy valamely nemzeti közösség nyelvét hivatalos nyelvként használják, az adott nyelv ismerete is alkalmazási feltétel.”²⁵

22 *A jelnyelv használatáról szóló törvény* 4. cikke.

23 *Zakon o državni upravi* (Uradni list RS, št. 113/05 – uradno prečiščeno besedilo, 89/07 – odl. US, 126/07 – ZUP-E, 48/09, 8/10 – ZUP-G, 8/12 – ZVRSF, 21/12, 47/13, 12/14, 90/14, 51/16, 36/21, 82/21 in 189/21).

24 *Zakon o javnih uslužbencih* (Uradni list RS, št. 63/07 – uradno prečiščeno besedilo, 65/08, 69/08 – ZTFI-A, 69/08 – ZZavar-E, 40/12 – ZUJF, 158/20 – ZIntPK-C, 203/20 – ZIUPOPVDVE, 202/21 – odl. US in 3/22 – ZDeb).

25 *A közalkalmazottakról szóló törvény* 17. cikke. A szlovén terminológia szerint közalkalmazottnak minősülnek az alábbi szervezetben szolgálati jogviszonnyal rendelkező személyek: államigazgatási, önkormányzati szervezetek, közhivatalok, közintézmények, gazdasági köztestületek, valamint egyéb közzégi szervezetek, ha azok az állami költségvetés vagy a helyi közösség költségvetésének közvetett felhasználói.

- *A személyi igazolványról szóló törvény*²⁶ 7. cikke szerint azon állampolgárok részére, akik állandó lakóhellyel rendelkeznek azokon a területeken, amelyen az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség él, szlovén, angol és magyar, illetve olasz nyelvű nyomtatványon kell kiállítani a személyazonosító igazolványt. A rendelkezés jó példa a funkcionális kétnyelvűségre, amelyben nemcsak nemzeti közösséghez, hanem a többségi vagy más nemzetiséghez tartozó állampolgárok is kötelezően többnyelvű igazolványokat kapnak.

A nyelvi jogokkal kapcsolatos, gyakorlati jelentőséggel is rendelkező, fontos elméleti megállapítást tett az alkotmánybíróság az egyesületekről szóló törvénnyel kapcsolatos eljárásban.²⁷ Alkotmányellenesnek találta a törvény előírását, amely szerint a nemzetiségileg vegyesen lakott területen az elnevezés része lehet az egyesület nevének magyar vagy olasz nyelvű fordítása. A döntés gyakorlati hozadéka, hogy az új rendelkezés alapján az egyesületek megnevezésénél magyar és olasz nyelvű nevet is lehet választani, amit nem kötelező szlovén nyelvre lefordítani.²⁸ Ezen túlmutató jelentőségű az alkotmánybíróság azon megállapítása, hogy a magyar és az olasz nyelv az érintett területeken nem idegen nyelvek, azokat nem fordításként kell használni, hanem saját jogon alkalmazandók.²⁹

Ezen kívül számos más ágazati törvény tartalmaz nyelvi vonatkozású rendelkezéseket: például a büntetőeljárásról szóló törvény, a polgári perrendtartásról szóló törvény, a rendőrségről szóló törvény, a bíróságról szóló törvény, a betegek jogairól szóló törvény, stb.

A szlovén jogrendszer a magánszektor gazdasági szereplőire vonatkozóan is tartalmaz elősorban fogyasztóvédelmi vonatkozású előírásokat. *A fogyasztóvédelmi törvény*³⁰ 2. cikke előírja, hogy a vállalkozásnak a fogyasztókkal szlovén nyelven, illetve azokon a területeken, ahol az őshonos olasz vagy magyar nemzeti közösség él, az adott közösség nyelvén is folytatnia kell üzleti tevékenységét. Ezt részletezi a vonatkozó miniszteri szabályzat, amely előírja, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken a vállalkozásnak a szlovén mellett a nemzeti közösség nyelvét is használnia kell a fogyasztókkal folytatott következő üzleti folyamatokban:

- a termék vagy szolgáltatás jellemzőire, értékesítési feltételeire, céljára, összetételére és használatára vonatkozó alapvető információk szolgáltatásakor;
- az árlistákban, ha azt külön jogszabály írja elő;
- a nyitva tartásról szóló hirdetményekben.³¹

26 Zakon o osebnih izkaznicah (Uradni list RS, št. 35/11, 41/21 in 199/21).

27 Az U-I-380/06-11 sz. határozat.

28 Göncz László: A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nemzetpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó: Budapest, 2012. 103–121, itt: 108.

29 Az U-I-380/06-11 sz. határozat 13. bekezdése; vö. az erdélyi „Városháza”-ügyekkel.

30 Zakon o varstvu potrošnikov (Uradni list RS, št. 98/04 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUE, 126/07, 86/09, 78/11, 38/14, 19/15, 55/17 – ZKotI in 31/18).

31 Pravilnik o uporabi jezikov narodnih skupnosti v procesih poslovanja podjetij s potrošniki na območjih, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost (Uradni list RS, št. 78/08).

*A gazdasági társaságokról szóló törvény*³² 11. cikke szerint a vezető tisztségviselőknek biztosítaniuk kell, hogy a társaság munkavállalóival a munkájukra vonatkozó utasítások megadásával, a jogaikról döntő eljárások lefolytatásával és a munkavállalóknak a gazdasági társaság irányításában való részvételével kapcsolatos kommunikáció szlovén nyelven történjen, a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken pedig olasz vagy magyar nyelven is folyhasson a kommunikáció. A társaság dokumentumaiban, például a társasággal munkaviszonyban álló személyek irataiban, az állampolgárok részére címzett írásokban a nemzetiség nyelvét is használni lehet.

A magánszektorra vonatkozó jogszabályi rendelkezések gyakorlatba ültetése következetlen, eseti jellegű. Azok részletesebb értékelését lásd a Nyelvi Karta Szakértői Bizottságának legutóbbi jelentésében.³³

Oktatás

Sajátosan alakult a nemzetiségileg vegyesen lakott területen az oktatási rendszer is. Az alkotmány szerint a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van saját nyelvükön történő nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás alakítására és fejlesztésére. A nemzetiségi szocializáció ezen fontos helyszínére két teljesen eltérő megoldás született a két nemzetiség által lakott területeken: a Muravidék kétnyelvű és a Tengeremellék egynyelvű (olasz) iskolái, amelyeket két különböző történelmi helyzet hozott létre.³⁴ A muravidéki kétnyelvű modellben az oktatás nyelve kötelezően mindkét nyelv, vagyis minden diák tanulja az anyanyelvét és a közvetlen környezet nyelvét, valamint – az eredeti elképzelés szerint – a szaktantárgyakat is mindkét nyelven.

A kétnyelvű oktatás területe jogszabályban lehatárolt, több óvoda, öt általános iskola (két fiókiskolával) és egy középiskola működik itt, amelyek az egységes állami oktatási rendszer részét képezik.³⁵ A magyar nyelv és irodalom felsőfokú oktatása a kétnyelvű

32 Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, 33/1, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13 – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C in 18/21).

33 Council of Europe: *European Charter for regional or minority languages. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report. Slovenia*. MIN-LANG (2019) 17final. 2019. november 8. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

34 Kolláth Anna: A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és a rendeletek tükrében. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2003. 190–203. Letöltés helye: <http://adattar.adatbank.transindex.ro>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

35 A 2022/2023-as tanév beiratkozási adatait lásd: Szolarics Nađ Klára: Csökkenőben a magyart anyanyelv-ként tanuló elsősök száma. *Népújítás*, 2022. szeptember 1. 66 (35). 2–3.

területen kívül a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken folyik.

A kétnyelvű oktatási rendszer egyelőre kiállta az alkotmánybírósági kontrollt. A kilencvenes években magánszemélyek vitatták a kötelező kétnyelvű oktatás létjogosultságát.³⁶ A kezdeményezők szerint a jogszabály a kétnyelvű oktatás kötelezővé tételével a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő szlovén gyerekek hátrányos helyzetbe kerültek Szlovénia más részein élő gyerekekhez képest, akik számára csak a szlovén az oktatás nyelve. Az alkotmánybíróság szerint azonban a kétnyelvű oktatás megszervezése éppen az alkotmány által kiszabott feladat, és a törvényhozó kizárólag arra kapott felhatalmazást, hogy meghatározza az érintett területeket, következésképpen legfeljebb a törvény ezen rendelkezése képezheti felülvizsgálat tárgyát. Az említett terület kijelölése során a nemzeti közösségek különjogainak kell kiindulópontként szolgálnia. Emlékeztet arra, hogy a nemzeti közösségek képviselőinek véleménye szerint – jóllehet az ilyen oktatási rendszer bevezetését történelmi és politikai körülmények indokolták – mára már azt a tényleges életkörülmények teszik szükségessé. A kétnyelvű oktatás célja kettős. A nemzeti közösség tagjai számára biztosítania kell a saját nyelven történő oktatást, a nyelvi, történelmi és kulturális identitás megőrzésével. A szlovén és anyanyelven történő oktatásnak lehetővé kellene tennie a tanulmányok folytatását Szlovéniában vagy Magyarországon. Az alkotmánybíróság indokolásában külön kitér a *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény* (továbbiakban: Kisebbségvédelmi Keretegyezmény vagy Keretegyezmény) azon rendelkezéseire is, amelyek kimondják, hogy a részes államok megfelelő intézkedéseket hoznak – egyebek mellett – a társadalmi és a kulturális élet minden területén a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek és a többséghez tartozók közötti teljes és hatékony egyenlőség elősegítése érdekében, és e tekintetben kellő figyelmet fordítanak a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek sajátos körülményeire. Ezeket az intézkedéseket nem lehet hátrányos megkülönböztetésként értékelni.³⁷ Az alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy a törvény előtti egyenlőség követelménye nem akadályozza annak, hogy a törvényhozó eltérő módon rendezze az eltérő helyzetben lévő jogalanyok helyzetét. A különbségtételnek alkotmányos célt kell szolgálnia, amelynek észszerű kapcsolatban kell állnia a szabályozás tárgyával, és annak megfelelő eszköznek kell minősülnie a cél eléréséhez. A kétnyelvű oktatás mint különjog önmagában nem jelenti a többségi nemzet törvény előtti egyenlőségének sérelmét. A törvényhozó diszkrecionális jogkörrel rendelkezik ezen a területen, amellyel kapcsolatban figyelembe kell venni azt is, hogy maga az alkotmány rendeli el feladatként kétnyelvű iskolák alapítását. A törvényhozó határozza meg azokat a területeket, amelyeken kétnyelvű iskolák

36 Az U-I-94/96 sz. határozat.

37 A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény 4. cikke.

felállításával, és azokat, amelyeken kisebbségi (értsd: olasz) iskolák alapításával biztosítja az oktatási különjogokat.

A kétnyelvű oktatási rendszer kérdése mintegy harminc év elteltével újra az alkotmánybírók asztalára került. Ezúttal az Államtanács³⁸ vitatja a vonatkozó törvényi rendelkezések alkotmányosságát a művelődéshez való jog, a törvény előtti egyenlőség, a jogállamiság, a mozgásszabadság és a munka védelméről szóló cikkek megsértésére hivatkozva. A kézirat írásakor még nem született döntés az ügyben.³⁹

A nemzeti jelképek

Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségnek és tagjainak biztosítja a saját nemzeti szimbólumaik szabad használatát.⁴⁰ *A Szlovén Köztársaság címeréről, zászlajáról és himnuszáról, valamint a szlovén nemzeti zászlóról szóló törvény*⁴¹ szerint az állami ünnepek, gyásznapi és egyéb, törvényben meghatározott alkalmakkor a nemzeti közösség zászlaját az olasz és a magyar nemzeti közösségek által lakott területeken is kitűzik, a helyi közösségek ünnepei alkalmával pedig ki lehet tűzni, ezen közösségek ünnepi rendezvényein a nemzeti közösség himnusza is lejátszható.⁴²

A nemzetiségi jelképek használatával kapcsolatos, az ország szuverenitását érintő agályokat Szlovénia sem tudta elkerülni. A jelképhasználat szabályainak a megsemmisítése érdekében az Államtanács fordult az alkotmánybírókhoz, amely döntésében – a kezdeményező szándékával ellentétben – megerősítette a jelképek használatának kötelezettségét és lehetőségét, valamint eloszlatta a szuverenitás potenciális megsértésével kapcsolatos aggodalmakat. Az Államtanács érve szerint Szlovénia területén nem használható más országok, így Magyarország vagy Olaszország zászlaja vagy himnusza, mivel az sérti Szlovénia szuverenitását. A magyar és olasz nemzeti közösségnek olyan saját jelképeket kell választania, amelyek eltérnek az anyaország jelképeitől. Az eljárásban részt vevő országgyűlés ezzel szemben úgy vélte, hogy a nemzeti szimbólumokat illető formai és tartalmi követelmények előírása sértene a szabad jelképhasználatához fűződő alkotmányos

38 A szlovén parlament második kamarája, amely társadalmi, gazdasági, szakmai és helyi érdekeket képvisel; a tagok mandátuma öt évre szól; lásd részletesebben az alkotmány 96–98. cikkeit.

39 Az U-I-191/19 sz. ügy; a döntés állásáról bővebben lásd a szlovén alkotmánybírók honlapjának még lezáratlan ügyeit: Republika Slovenija Ustavno Sodišče: *Nerešene zadeve*. Letöltés helye: www.us-rs.si; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

40 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 64. cikk.

41 Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi (Uradni list RS, št. 67/94).

42 *A Szlovén Köztársaság címeréről, zászlajáról és himnuszáról, valamint a szlovén nemzeti zászlóról szóló törvény* 13., 14. és 21. cikke.

jogot (64. cikk), valamint az nem egyeztethető a nemzethez vagy nemzeti közösséghez való tartozás szabad kinyilvánításához való joggal (61. cikk). Véleménye szerint a két nemzeti közösség autonóm módon, saját maga határozhatja meg nemzeti jelképeit. Az alkotmánybíróság szerint az volt az eldöntendő kérdés, vajon alkotmányos szempontból elfogadható-e, hogy a magyar és az olasz nemzeti közösség jelképei megegyeznek egy másik ország jelképeivel. Ennek eldöntéséhez az alkotmány 64. cikkének megszövegezéséből indult ki, amelynek szóhasználata („*saját nemzeti szimbólumaik*”) arra utal, hogy azon nemzetek jelképeiről van szó, amelyeknek a szlovéniai magyar és olasz közösség a része. A magyar és az olasz nemzeti jelképek tartalma pedig ismert, az a történelem során alakult ki és nem képezheti választás tárgyát. Megerősítette, hogy a két őshonos nemzeti közösség alkotmányos joga nemzeti jelképeinek használata, függetlenül attól, hogy azok megegyeznek egy másik állam jelképeivel. Pontosításként még hozzáfűzte, hogy az említett jelképeket csak a Szlovén Köztársaság jelképeivel együtt lehet használni, még hozzá olyan módon, amely egyértelművé teszi, hogy Szlovénia szimbólumai élveznek előnyt.⁴³

*Kultúra és média*⁴⁴

A kulturális életben központi szerepet játszik a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI), amelyet az Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség (továbbiakban: MMÖNK) alapított⁴⁵ azzal a küldetéssel, hogy ápolja a muravidéki magyarság kulturális örökségét, szervezze művelődési vonatkozású tevékenységét és közvetítse értékeit. Szerteágazó tevékenységei közé tartozik – a teljesség igénye nélkül – kulturális programok szervezése, könyvkiadás; lehetőségeket nyújt a magyar kultúra megismerésére az óvodától a középiskoláig (szakemberek biztosítása szakkörökhöz, tanulmányi versenyek és nyári táborok szervezése, stb.), valamint vezeti az ezekhez kapcsolódó kutatásokat.⁴⁶

A tömegtájékoztatás területén szervezettségi szempontból kettéválik az írott és az elektronikus média intézményrendszere.

Az MMÖNK az alapítója a Magyar Nemzeti Tájékoztatási Intézetnek (MNTI), amelynek fő tevékenysége a *Népújság* című hetilap, valamint egyéb kiadványok (*Kelepelő*, a *Kerek Perec*, *Garas*) megjelentetése.⁴⁷

43 Lásd az U-I-296/94. sz. ügyben hozott határozatot, különösen annak 10–12. bekezdéseit.

44 Tekintettel arra, hogy a tanulmány célja a jogi keret bemutatása, jelen fejezetben csak érintőlegesen mutatjuk be ezen intézmények tevékenységét, azok az intézetek honlapján részleteiben is megismerhetők.

45 Lásd *A nemzetiségi önkormányzat* című fejezetet.

46 Lásd bővebben az intézet honlapján: www.mnmi-zkmn.si.

47 Lásd bővebben www.nepujasg.net.

A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény szerint a közintézmény feladata biztosítani a magyar és az olasz nemzeti közösségek alkotmányos jogainak érvényesülését a rádiós és televíziós közérdekű tájékoztatás területén. Ennek keretében egy-egy magyar nyelvű programot kell biztosítani a magyar nemzetiség részére.⁴⁸ A magyar nyelvű elektronikus média a közszolgálati Maribori Regionális RTV Központ keretében működő lendvai Magyar Műsorok Stúdiójában készül. A Lendvai Tévéstúdió heti négy alkalommal 30 perces műsort készít, a Muravidéki Magyar Rádió 24 órában sugároz, élőben napi 5.30 és 19 óra között.

A magyar érdekképviselő szempontjából garanciális jellegű intézkedés, hogy az RTV keretében külön magyar programbizottság működik, amely tagjainak kétharmadát a magyar közösségi önkormányzat nevezi ki, valamint további egy tagot választ a magyar szerkesztőség munkatársainak közössége.⁴⁹ A Szlovén RTV vezérigazgatója mellett külön a magyar, illetve az olasz műsorok szakmai vezetéséért felelős vezérigazgató-helyettes is működik.

Politikai részvétel

A politikai részvételi jogok a demokratikus társadalom egyik fokmérőjeként az 1990-es években jelentek meg a nemzetközi kisebbségvédelmi követelmények sorában, és a kisebbségi közösségek szempontjából hangsúlyos helyet foglalnak el a jogrendszerben. A korábbi szlovén szocialista alkotmány 1974-es módosítása során garantált képviseletet biztosítottak a nemzetiségeknek a tagállami törvényhozó testületben, létrejöttek a nemzetiségi érdekközösségek,⁵⁰ amelyeket az immár független köztársaságban újjáalakult önkormányzati rendszerben különleges nemzetiségi képviseleti rendszer váltott fel. A jogrendszer többszintű politikai képviseletet biztosít a magyar közösség számára: saját parlamenti képviseletet, nemzetiségi önkormányzatot, valamint külön nemzetiségi képviseletet az önkormányzati tanácsokban.

48 A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény 1., 3. és 4. cikke, Zakon o Radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 96/05, 109/05 – ZDavP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14).

49 Uo. 23. cikk.

50 Győri Szabó Róbert: A szlovéniai magyar és olasz kisebbség autonómiája, politikai képviselete. In: Szarka László – Kántor Zoltán – Majtényi Balázs – Vizi Balázs: *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2007. 308–323, itt: 310. Letöltés helye: <https://kisebbssegkutato.tk.hu>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

Parlamenti képviselet

Az alkotmány kimondja, hogy a két nemzeti közösség közvetlen képviselettel rendelkezik a helyi önkormányzat képviseleti szerveiben és az országgyűlésben. Elsőként a nemzetiségi parlamenti képviselet rendszerét mutatom be.

Az országgyűlésbe minden alkalommal megválasztják az olasz és a magyar nemzeti közösség egy-egy képviselőjét.⁵¹ A kilencvenfős szlovén országgyűlés összetétele a következőképpen alakul: 88 képviselőt területi pártlistákról választanak, további egy-egy (összesen két) képviselőt a magyar és az olasz nemzeti közösség tagjai választanak egyfordulós többségi rendszerben.⁵² A nemzetiségi különjogok egyik markáns megnyilvánulása a kettős választójog, amely lehetővé teszi, hogy a magyar és az olasz közösség tagjai saját nemzetiségi képviselőjelöltre leadott szavazatuk mellett a pártlistákra is szavazzanak. A nemzetiségi parlamenti képviselő jogállása megegyezik a listán mandátumot nyert képviselőkével. Tulajdonképpen azokéhoz képest többletjogosítvánnyal, ún. vétójoggal is rendelkezik a két nemzetiségi képviselő, amely abban nyilvánul meg, hogy „*azok a törvények, más előírások és általános okmányok, amelyek kizárólag a nemzeti közösségek alkotmányban meghatározott jogainak érvényesítésére és helyzetére vonatkoznak, a nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem fogadhatók el.*”⁵³ Vagyis kifejezetten a nemzeti közösséget érintő törvény elfogadásához a nemzetiségi képviselők támogató szavazata is szükséges. Meg kell jegyezni, erre még nem került sor, nem állt elő olyan helyzet, hogy a képviselőnek el kellett volna utasítania kifejezetten a nemzetiségre vonatkozó kedvezőtlen törvényt. Mivel a rendszer próbája még nem történt meg, bizonytalan, hogy pontosan mely törvények esetében irányadó a vétójog. Elképzelhető, hogy erre csak *Az olasz és a magyar nemzeti közösségnek az oktatás és a nevelés terén biztosított külön jogairól szóló törvény*,⁵⁴ valamint *Az önkormányzati nemzeti közösségekről szóló törvény*⁵⁵ esetében lenne lehetőség.

51 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 80. cikk.

52 Korábban a meglehetősen bonyolultnak számító ún. Borda-rendszerben történt a nemzetiségi képviselők megválasztása, amelynek a lényege a pontozás volt. Tudomásom szerint ezt a megoldást csak az alacsony létszámmal rendelkező törpeállamokban alkalmazzák, Nauruban és Kiribatiban. Lásd bővebben: Reilly, Benjamin: Social Choice in the South Seas: Electoral Innovation and the Borda Count in the Pacific Island Countries. *International Political Science Review*, 2002. 23 (4). 355–372.

Szlovénia egy 2021-es törvénymódosítással a nemzetiségi képviselők megválasztását illetően új választási rendszerre tért át. Lásd *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o volitvah v državni zbor* (Uradni list RS, št. 29/21).

53 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya, 64. cikk.

54 *Zakon o posebnih pravica italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja* (Uradni list RS, št. 35/01, 102/07 – ZOsn-F in 11/18).

55 *Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih* (Uradni list RS, št. 65/94 in 71/17 – ZFO-1C).

A kettős választójog rendszerének alkotmányosságáról még a kilencvenes években kellett véleményt nyilvánítania az alkotmánybíróságnak.⁵⁶ A kezdeményezők vitatták, hogy a nemzeti közösséghez tartozó állampolgárok két szavazattal rendelkeznek a parlamenti és helyhatósági választások során, valamint azt, hogy a nemzetiségi képviselők a parlament hatáskörébe tartozó minden ügyben történő határozathozatalban részt vehetnek. Véleményük szerint a nemzetiségi képviselő jogkörét kizárólag a nemzetiséget érintő ügyekre kellett volna korlátoznia a törvényhozónak. Az alkotmánybíróság ebben az esetben is az alkotmány szó szerinti szövegét vette kiindulópontnak, és megállapította, hogy az két, egymástól elválaszthatatlan jogot biztosít a nemzeti közösségek számára: közvetlen képviseletet az országgyűlésben és az önkormányzat képviselőtestületében, valamint egy-egy képviselőt az országgyűlésben. Az alkotmánybíróság szerint a szóban forgó választójog két vonatkozásban is eltér a választójog egyenlőségének elvétől: a nemzeti közösségek létszámukra tekintet nélkül saját képviselőt választhatnak, valamint két szavazattal rendelkeznek a választások során. Ez azonban nem alkotmányellenes, éppen ellenkezőleg, maga az alkotmány teszi a törvényhozó feladatává ennek biztosítását. Amennyiben ugyanis a választási törvény egyetlen szavazatot biztosítana a nemzeti közösségek tagjai számára, dönteniük kellene, hogy az általános vagy a különös választójogukkal kívánnak-e élni. Az alkotmány nem korlátozza a nemzetiségek általános választójogát, és egyben külön választójogot biztosít számukra, így az említett megoldás nem lenne összeegyeztethető az alkotmánnyal.

Az alkotmánybíróság határozatában – jogállásuk tisztázásával, pontosításával – megszilárdította a nemzetiségi képviselők mandátumát, akik addig is a parlament teljes jogú tagjainak számítottak. Ugyanakkor mulasztásban megnyilvánuló alkotmánysértést állapított meg, mert a választójog nyilvántartásáról szóló törvény nem határozta meg a választási külön névjegyzékbe vételhez szükséges kritériumokat. Az erről szóló törvény végül csak a kereteket jelölte ki, a névjegyzékbe vétel pontos feltételeit, illetve az arról való döntést az önkormányzati közösségek bizottságaira bízta. A törvény által meghatározott kritériumok kombinálják a nemzeti kisebbség nemzetközi szintén elfogadott definíciójának objektív és szubjektív elemeinek egy részét,⁵⁷ illetve azokat kiegészítik egy új, objektív elemmel. A választójog megállapításához irányadó kritériumok a következők:⁵⁸

- a közösségükkel való hosszú távú, erős és tartós kapcsolat fenntartása, vagy
- a közösségük közös identitását alkotó valamennyi tényező megőrzése iránti aggodalom, beleértve a kultúrájukat vagy nyelvüket, vagy

56 Lásd az U-I-283/94. sz. ügyben hozott határozatot.

57 Az elemeket lásd az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201 (1993). sz. ajánlásában foglalt meghatározással, illetve az ENSZ keretében készült Capotorti-jelentés szerinti definícióval.

58 Zakon o evidenci volilne pravice (Uradni list RS, št. 98/13), 12. cikk (3) bekezdés.

- egyenesági rokoni kapcsolat a második vérségi fokig egy olyan állampolgárral, aki magyar nemzeti közösség tagjaként már rendelkezik választójoggal.

Valószínűsíthető, hogy a definícióalkotással járó viszontagságok következtében nem készültek el a nemzeti közösségek névjegyzékbe vételéről szóló részletes kritériumok. A választási rendszer ettől függetlenül gördülékenyen működik, különösebb problémákról, nehézségekről nem számol be a média.

A nemzetiségi önkormányzat

A muravidéki magyarok nemzetiségi önkormányzattal rendelkeznek, amely alkotmányos alapjog, és amelyről külön törvény is rendelkezik. A szlovéniai rendszer lényegében területileg lehatárolt személyi autonómiát biztosít, amely a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő magyar nemzetiségű polgárok különleges státusszal rendelkező önkormányzati egységei. Ebben a tekintetben is ki kell emelni, hogy azok alapítása nem lakosságarányhoz kötött lehetőség, hanem az alkotmány, illetve törvény írja elő működésüket az őshonos nemzetiség által lakott területen. Az alkotmány szerint: *„[a]zokon a területeken, ahol e közösségek élnek, tagjaik saját jogaik érvényesítése érdekében önkormányzatokat alapítanak. Javaslatukra az állam e nemzeti önkormányzatokat felhatalmazhatja az állam hatáskörébe tartozó meghatározott feladatok ellátására, valamint biztosítja ezek elvégzéséhez szükséges forrásokat.”*

Az önkormányzatok jogállását, feladatait, szervezetének alapvető kérdéseit *Az önkormányzati nemzeti közösségekről szóló törvény*⁵⁹ szabályozza. A törvény szerint a nemzeti-iségi önkormányzatok a magyarok által lakott helyi önkormányzatokban, a községekben működnek. Jelenleg öt községben működik nemzetiségi önkormányzat.

A nemzetiségi önkormányzat saját hivatallal rendelkezik, döntéshozó szerve a tanács, amelynek tagjait a helyhatósági választások alkalmával a külön kisebbségi névjegyzékben szereplő választópolgárok választják négy évre általános, közvetlen és titkos választáson. A tanács tagjai közül elnököt választ. Az öt községi nemzetiségi önkormányzat a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösségbe tömörül (MMÖNK), amelynek tanácsába saját soraiból neveznek ki tagokat a következő felosztás szerint:

- a Lendva községi magyar nemzeti önkormányzati közösség 10 tagot,
- a Dobronak községi magyar nemzeti önkormányzati közösség 4 tagot,
- a Moravske Toplice községi magyar nemzeti önkormányzati közösség 3 tagot,

59 Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94 in 71/17 – ZFO-1C).

- a Hodosi községi magyar nemzeti önkormányzati közösség 2 tagot,
- a Salovci községi magyar nemzeti önkormányzati közösség 2 tagot.

Vagyis az MMÖNK Tanácsának 21 tagja van. Egyébként a Tanács az önkormányzatok jegyében – a jogszabályok keretei között – maga határozza meg létszámát, az egyes önkormányzatok által kinevezendő tagok számát, belső szervezeti rendszerét.⁶⁰

A törvény kettős célt akar megvalósítani a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásával: így akarja biztosítani a nemzetiségi különjogokat és a közügyekben való szervezett részvételt. Feladatait eléggé tágra határozza meg, azokat az önkormányzat az alapszabályában részletezheti. A törvény értelmében az önkormányzati nemzeti közösségek a következő feladatokat látják el:

- az alkotmánnyal és a törvénnyel összhangban önállóan döntenek minden, a hatáskörükbe tartozó kérdésben;
- a törvény értelmében hozzájárulásukat adják a muravidéki magyar nemzeti közösség különjogainak védelmére vonatkozó ügyekben, amelyekről a helyi önkormányzatokkal közösen döntenek;
- megtárgyalják és megvizsgálják a nemzeti közösségek helyzetével kapcsolatos kérdéseket, álláspontot fogadnak el, valamint javaslatokat és kezdeményezéseket terjesztenek az illetékes hatóságok elé;
- ösztönzik és megszervezik azokat a tevékenységeket, melyek hozzájárulnak a magyar nemzeti közösség tagjai nemzeti identitásának a megőrzéséhez.

A nemzetiségi önkormányzatok és más állami szervek, entitások viszonyrendszerét három irányban szabályozza a törvény: a helyi önkormányzatok, a központi államigazgatási szervek, valamint a nemzetársak vonatkozásában. Ezek szerint a nemzetiségi önkormányzatok javaslatokat, kezdeményezéseket, véleményeket adnak a nemzeti közösség helyzetét illetően a helyi önkormányzatok, a parlament, a kormány és egyéb állami szervek számára, amelyeknek a nemzeti kisebbségeket érintő kérdésekben előzetesen ki kell kérniük az önkormányzatok véleményét. A törvény a nemzetiségi önkormányzatok feladatává teszi az anyanemzettel és annak országával, a más országokban élő nemzetársaikkal és a nemzetközi szervezetekkel való közreműködést is. Az MMÖNK tagot delegál a Magyar Állandó Értekezletre (MÁÉRT) és annak szakbizottságaiba, valamint a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumába (KMKF), illetve találkozik az Európa Tanács keretében működő Kisebbségvédelmi Keretegyezmény és Nyelvi Karta végrehajtásának monitoringját ellenőrző szakértői testületekkel az országlátogatás során.

60 Lásd az MMÖNK alapszabályzatát. Letöltés helye: www.muravidek.si; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

A nemzetiségi önkormányzat részt vesz továbbá a nemzetiségekre vonatkozó nemzetközi szerződések előkészítésénél.⁶¹

A nemzetiségi önkormányzati feladatok megvalósítása érdekében igénybe vehető legfontosabb jogosítványok közé tartozik a szervezetek és közintézetek alapítása, amely lehetővé teszi a kulturális, kutatási, tájékoztatási, kiadói és gazdasági tevékenységek előmozdítását és szervezését. Az MMÖNK alapítója a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetnek, a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézetnek, valamint a Lendvai Magyar Regionális Nemzetiségi Fejlesztési Intézetnek, társalapítója a Lendvai Kétnyelvű Középiskolának. A községi nemzetiségi önkormányzatok társalapítói az illetékességi területükön működő kétnyelvű iskoláknak, múzeumnak, könyvtáraknak, illetve egyéb közintézményeknek. A társalapítói jogkör alapján külön képvisellel rendelkeznek az adott intézmény élén álló tanácsban. További fontos jogosítvány a jogszabályok véleményezése – a nemzetiségi parlamenti képviselővel karöltve – a jogalkotási folyamatban, amelyre vonatkozóan adott esetben kedvező módosításokat is el tudnak érni (például a rendőrök nyelvtudásának követelményei esetében),⁶² de természetesen vannak példák eredménytelen véleményezésre is (például a közjegyzők nyelvtudásának követelményei vonatkozásában).⁶³

A jogok érvényesülése a gyakorlatban

A nemzetiségi jogok normatív rendezettsége és azok gyakorlati megvalósítása közötti mélyülő szakadék már évtizedek óta ismert probléma, amelyre figyelmeztet a közvélemény, a politika, és amelyet a kutatók felmérései is visszaigazolnak.

Összességében megállapítható, hogy a nyelvi helyzetet illetően a látható kétnyelvűség viszonylag következetesen megvalósul, problémák elsősorban a hivatali nyelvhasználat és a kétnyelvű oktatás terén adódnak. Korábbi felmérések arra a megállapításra jutottak, hogy a jogszabályok adta lehetőségek adottak, ennek ellenére gyakorlati, funkcionális szinten nem kielégítő a nemzetiségi nyelvek használata.⁶⁴

61 Lásd például Tomka Tibor: 50 millió a határvidéknek. *Népújság*, 2022. február 23. 66 (8). Letöltés helye: <https://nepujsg.net>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.; A megállapodás szövegét lásd: Megállapodás Magyarország Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya között a magyar–szlovén határ két oldalán fekvő vegyes nemzetiségű területen való gazdasági és társadalmi fejlesztési együttműködésről. *Magyar Közlöny*, 2022. március 8. (45). 1621–1622.

62 Tomka Tibor: Kedvezően módosul a rendőrtörvény. *Népújság*, 2013. január 31. 57 (5). 4.

63 Tomka Tibor: Elég a szlovén nyelv ismerete a kétnyelvű területen!? *Népújság*, 2013. október 7. 57 (42). 2–3.

64 Novak-Lukanovič, Sonja – Mulec, Barbara: Izvajanje dvojezičnosti v javni upravi v Sloveniji. *Mednarodna revija za javno upravo*, 2014. 12 (1). 95–108, itt: 105.

A jogrendszer a kétnyelvűség megvalósítása érdekében az alkalmazási feltételek között előírja a magyar nyelv meghatározott szintű ismeretét. Ez azonban szektorálisan eltérő és változó képet mutat: a nyelvtudás követelményeit általában a közös európai referenciakerethez igazítják és az A2-től a B2 szintig terjedő skálán határozzák meg.⁶⁵ A nyelvismeret szintjének meghatározása – mint azt az előző pontban is utaltam – folyamatos és kiújuló viták tárgya. Az újonnan felmerülő élethelyzetek következtében a jogalkotó esetenként újraszabályozza azokat. Jó példája ennek a nemzeti közösségeknek az oktatás területén fennálló különleges jogairól szóló törvény vonatkozó rendelkezése, amely esetében egy viszonylag rövid, de ellentmondásos értelmezéseknek lehetőséget adó összetett mondatot⁶⁶ több cikkből és bekezdésből álló szabályozás váltott, amely munkakörönként differenciált nyelvi követelményeket és azok alóli kivételeket határoz meg.⁶⁷

A rendszer velejárója, hogy még ha az alkalmazottak formálisan eleget is tesznek a nyelvismereti követelményeknek, a gyakorlatban – főleg írásban – ritkán használják a nyelvet. Az esetek többségében úgynevezett aszimmetrikus nyelvi konvergenciáról van szó, amely során az ügyfél előnyben részesíti a többségi nyelv használatát. Ez az igazodás azonban – a kutatók szerint – minden bizonnyal a beszélgetőpartner miatt történik, aki nem, vagy nem megfelelő szinten beszél a nemzetiségi nyelvet.⁶⁸ Az egyoldalú nyelvi igazodásnak több oka lehet: a nyelvismeret szintje, a saját nyelvi helyzet, az az igény, hogy könnyebben tudjon kapcsolatot teremteni beszélgetőpartnerével. A kis közösségek jól fel tudják mérni az adott helyzetben használható nyelvet, és ritkán folyamodnak tolmáchoz. Mindenesetre ez az egyoldalú igazodás a nyelvek egyenlőtlen társadalmi helyzetére utal.⁶⁹ Valószínűsíthető, hogy valamivel más lenne a helyzet, ha maga az ügyintéző ajánlaná fel mindkét nyelven egyenlő módon az eljárás nyelvének megválasztásának lehetőségét.

Az oktatással kapcsolatos problémáról a nemzetközi monitoringot bemutató résznél lesz szó. Itt csak annyi megjegyzést tennék hozzá, hogy az 1959/60-as tanévtől létező

65 Medvešek, Mojca – Munda Hirnők, Katalin – Kovács, Attila – Novak Lukanović, Sonja – Kolláth, Anna – Rudaš, Jutka: *Vloga dvojezičnega šolstva pri ustvarjanju podlag za uresničevanje institucionalne dvojezičnosti na narodno mešanem območju v Prekmurju*. Inštitut za narodnostna vprašanja – Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta: Ljubljana, 2020. 26–28. Letöltés helye: www.inv.si; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

66 Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 35/01) 15. cikk.

67 A módosított törvény 15.a–15.č cikkei; a módosító törvény 11. cikke. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI-A).

68 Medvešek, Mojca – Bešter, Romana: *Institucionalna dvojezičnost v Prekmurju*. In: Grafenauer, Danijel – Munda Hirnők, Katalin (szerk.): *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja: Ljubljana, 2016. 168–190, itt: 184.

69 Novak-Lukanović – Mulec, 2014. *Izvajanje dvojezičnosti*, i.m. 105.

oktatási rendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az folyamatos korszerűsítésre szorul. Jelenleg a magyar nyelvet három szinten tanítják a muravidéki kétnyelvű közoktatásban: anyanyelvként, a környezet nyelveként és idegen nyelvként.⁷⁰ A szakirodalom kiemeli, hogy a szaktantárgyak magyar nyelvű oktatása a minimális szakterminológia elsajátíttatására korlátozódik, és kizárólag a magyar nyelvű gyerekek kétnyelvűek, de egyetértés mutatkozik abban, hogy a kétnyelvű oktatásnak Muravidéken nincs alternatívája.⁷¹

A joggyakorlás hiányosságait jelzik a nemzetközi monitoring testületek megállapításai is. Szlovénia ratifikálta az Európa Tanács keretében elfogadott, a nemzeti kisebbségek védelmét célzó nemzetközi egyezményeket, a Kisebbségvédelmi Keretegyezményt és a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját* (továbbiakban Nyelvi Karta vagy Karta). A továbbiakban a két egyezményben vállalt nemzetközi kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzésére szolgáló független szakértői mechanizmusok főbb megállapításait mutatom be röviden.⁷²

Kisebbségvédelmi Keretegyezmény

Szlovénia 1998. március 25-én ratifikálta a Kisebbségvédelmi Keretegyezményt, amely ugyanezen év július 1-jén lépett hatályba. Megerősítő okmányában rögzítette, hogy a Szlovéniában élő őshonos olasz és magyar nemzeti közösségek minősülnek nemzeti kisebbségnek a Keretegyezmény értelmében. Az egyezményben foglalt rendelkezések a Szlovén Köztársaságban élő roma közösség tagjaira is vonatkoznak, amennyiben ez nem ellentétes a Szlovén Köztársaság Alkotmányával és a Szlovén Köztársaság egyéb jogszabályaival.

Jelen tanulmány írása során jelent meg a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának az egyezmény végrehajtásának monitoringjáról szóló ötödik körös véleménye.⁷³ A teljesebb kép vázolója céljából alábbiakban az utolsó két monitoringkör (a negyedik⁷⁴ és ötödik

70 Kolláth Anna: A magyar nyelv és oktatása Szlovéniában. *THL2*, 2016. (1–2). 45–55. Letöltés helye: <http://epa.oszk.hu>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

71 Kolláth, 2013: A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai, i.m.

72 A kétoldalú kisebbségvédelmi szerződésről lásd részletesen Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem. A magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan: Budapest, 2019.

73 Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (ACFC): *Fifth Opinion on Slovenia*. 2022. szeptember 22. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2022. 09. 22. Meg kell azonban jegyezni, hogy a vélemény nyilvánosságra hozatalával a monitoringkör nem zárult le, arról az ET Miniszteri Bizottsága hoz határozatot.

74 Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: *Fourth Opinion on Slovenia – adopted on 21 June 2017*. ACFC/OP/IV(2017)003. 2018. január 25. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2022. 09. 10.

monitoring) során készült véleményben a magyar nyelv vonatkozásában tett főbb megállapításokat foglalom össze.

A negyedik körös vélemény vezetői összefoglalója lényegében kiemeli a szlovén jogrendszernek a tanulmányban korábban ismertetett sajátosságait: a kollektív jogok rendszerét, mely szerint a közösségek meghatározott szintű autonómiával rendelkeznek, illetve hogy a nemzetiségi jogokat létszámra tekintet nélkül biztosítják az adott területen élő minden polgár számára. Felhívja a figyelmet arra, hogy a jogszabályok végrehajtása nem teljes mértékben kielégítő: elsősorban a közéleti nyelvhasználatnál helyi szinten és a kisebbségi nyelven történő oktatással vannak problémák. A kétnyelvűség megerősítésére eddig elfogadott intézkedések inkább a központi közigazgatás belső működésére összpontosítottak, mint a kétnyelvűség tényleges javítására a helyi közigazgatásban. Az aktuális vélemény is ismerteti, hogy a magyar közösség képviselői kifogásolják a magyar nyelven beszélő közalkalmazottak hiányát. Ezzel kapcsolatban a Tanácsadó Bizottság megerősíti: a kisebbségi nyelv megőrzésének és átadásának mint az önazonosság alapvető elemének az az egyik előfeltétele, hogy az adott nyelv teljes mértékben működőképes maradjon a mindennapi élet minden területén, beleértve a közigazgatást is. A vélemény üdvözli a földrajzi nevek többnyire következetes használatát, aminek következtében azokat a magánszektorban és a mindennapi életben is használják az állampolgárok.

Az oktatás vonatkozásában az előző körös vélemény ismerteti, hogy a kisebbségek képviselői aggodalmukat fejezték ki azzal kapcsolatban, amit a kormány is elismert, hogy a gyakorlatban a tanárok a nem megfelelő képzés miatt nem rendelkeznek a kisebbségi nyelven történő tanításhoz szükséges nyelvtudással. A probléma orvoslása érdekében az Oktatási Minisztérium több, a nyelvtudás és a tanítási módszertan fejlesztését célzó képzési projektet finanszírozott. Mindezek alapján a Tanácsadó Bizottság felszólítja a hatóságokat, hogy folytassák az olasz és magyar nyelven oktató tanárok magas színvonalú kisebbségi nyelvi képzésének elősegítését. Lényegében ugyanezeket a megállapításokat ismétli meg az aktuális vélemény, vagyis a hatóságok szerint is további képzéseket szükséges biztosítani a kétnyelvű oktatás területén. A magyar közösség képviselői szerint a tanórákon tanárfüggő a magyar nyelv használatának aránya és az túlnyomórészt nem éri el a tanórák felét, a nyelvképzési programok és az oktatási módszertan megújítása szükséges. A Tanácsadó Bizottság szerint a „kétnyelvű oktatás” – az elnevezésével ellentétben – a gyakorlatban nem biztosítja a magyar és a szlovén nyelv egyenlő használatát. Úgy tűnik, hogy az oktatási modell jelenlegi formájában nem biztosítja a teljeskörű nyelvi kompetenciákat a magyar nyelv esetében.

A korábbi monitoring átfogó ajánlásai között az szerepel, hogy az ország tegyen lépéseket az olasz és a magyar nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó meglévő jogi keret megfelelő alkalmazása ügyében. Ezt különösen azáltal tudnák elérni, ha az érintett

nemzetiségileg vegyesen lakott területeken megkönnyítik a kisebbségi nyelvek használatát a helyi hatóságokkal, az igazságszolgáltatással és az alapvető szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatókkal való hivatalos kapcsolattartásban, valamint hatékony tanárképzést biztosítanak a kisebbségi nyelveken. További ajánlásként fogalmazták meg az ország számára, hogy az olasz, a magyar és a roma nemzeti kisebbségek képviselőivel konzultálva továbbra is biztosítsa a rádiózás és televíziózás megfelelő támogatását. Hasonló átfogó ajánlásokat fogalmaz meg az aktuális szakértői vélemény is: a Tanácsadó Bizottság felkéri a hatóságokat, hogy biztosítsanak megfelelő tanárképzést a magyar nyelven történő tanításhoz, valamint növeljék a magyar nyelvű műsoridőt.

Nyelvi Karta

Szlovénia 2000-ben ratifikálta a Nyelvi Kartát, amely 2001-ben lépett hatályba. A szlovén megerősítő okmány szerint a magyar és az olasz nyelvre vonatkozik a Karta konkrét kötelezettségvállalásokat tartalmazó III. része. Mindkét nyelv vonatkozásában – az egyezmény *à la carte* jellegéből adódóan – a felkínált legerősebb kötelezettségeket vállalta az ország.⁷⁵ Eltérés a két nyelv között csak az oktatás terén mutatkozik, ahol a magyar nyelv esetében – az oktatási rendszer sajátosságaiból adódóan – a második legerősebb vállalást erősítette meg.

A vállalások teljesítésének ellenőrzését célzó legutóbbi, ötödik monitoringkör során a Szakértői Bizottság megállapította,⁷⁶ hogy a magyar nyelv vonatkozásában vállalt kötelezettségek teljesítése tekintetében a korábbi monitoringhoz képest túlnyomórészt változatlan maradt a helyzet. Az oktatás esetében figyelemre méltó változás, hogy az általános, a középiskolai oktatás és a szakképzés esetében a helyzet romlását állapították meg a szakértők, és a kötelezettségvállalás értékelését, valamint a magyar nyelven tanító tanárok képzésére vonatkozó vállalást a korábbi „teljesített”-ről „részben teljesített”-re rontották. A Szakértői Bizottság számára ugyanis nem volt egyértelmű, hogy az oktatás lényegi része ezekben az iskolákban a nemzetiség nyelvén folyik-e, amint azt a Karta szerint vállalt kötelezettség előírja.

A jelentés szerint a közigazgatási nyelvhasználat terén az állam többnyire teljesíti vállalásait, a korábbi monitoringhoz képest azokban nem következett be változás. A Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának megállapításaihoz hasonló következtetésekre jutott a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága, amikor megállapította, hogy erősíteni kell

75 Figyelemre méltó, hogy például Szerbia és Ukrajna a leggyengébb kötelezettségeket vállalták a muravidékinél jóval népesebb vajdasági, illetve kárpátaljai magyarság tekintetében.

76 Council of Europe, 2019. European Charter, i.m.

a tanárok nyelvi kompetenciáját; a hatóságok részéről pedig proaktívabb megközelítésre van szükség a magyar és az olasz nyelv közigazgatásban való használatához, beleértve a beszélők arra történő ösztönzését, hogy ténylegesen éljenek a rendelkezésre álló lehetőségekkel.

Figyelemre méltó és más országok esetében is visszatérő, általános érvényű megállapítása a Szakértői Bizottságnak, hogy a hivatali eljárások során nem elegendő formálisan lehetővé tenni a kisebbségi nyelv használatát. Ez még abban az esetben is így van, ha a hivatal egyébként kérésre ténylegesen lehetővé teszi az eljárás kisebbségi nyelven való lefolytatását. A bizottság szerint ugyanis a regionális vagy a kisebbségi nyelvet beszélők – tekintettel arra, hogy maguk is beszélik a hivatalos nyelvet, és nem akarják, hogy „bajkeverőnek” tekintsék őket – általában nem szívesen veszik igénybe a hatóságok által biztosított nyelvi lehetőségeket a közigazgatásban. Az államoknak éppen ezért proaktív lépéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ösztönözzék a kisebbségi nyelvet beszélők körében a rendelkezésre álló eszközök gyakoribb használatát.⁷⁷ Egyébként az ország teljesíti kötelezettségvállalásait a média, az igazságszolgáltatás és a kultúra terén.

A média vonatkozásában a jelentés megemlíti a közszolgálati média átszervezéséről folyó vitákat, amellyel kapcsolatban a két közösség képviselői aggodalmukat fejezték ki a kisebbségi nyelvű műsorok jövőjét illetően.

A fentiek alapján két azonnali intézkedést igénylő ajánlást fogalmaztak meg a szakértők:

a) A kétnyelvű oktatási rendszer megerősítése, többek között megfelelő tanárképzés biztosításával a magyar nyelvű oktatáshoz.

b) A magyar nyelvű műsorszórás időtartamának és gyakoriságának növelése a közszolgálati televízióban.

Az egyéb ajánlások között szerepel további intézkedések megtételének szükségessége a magyar nyelv használatának biztosításához a közigazgatásban, illetve a közszolgáltatások során, valamint hogy a szociális ellátórendszer, különösen a kórházak magyar nyelven is tudják fogadni az állampolgárokat.

⁷⁷ Véleményem szerint a megállapítás az oktatás vonatkozásában is megállja a helyét. A szaktantárgyak esetében magától értetődően, a diákok külön kérése nélkül kellene legalább a lényeges tartalmakat magyar nyelven is előadni.

Zárszó

Szlovéniában egy elemeiben folyamatos újragondolást igénylő, de stabil és koherens jog- és intézményrendszer működik, amelynek – a más államokban tapasztaltakhoz hasonlóan – a gyakorlati megvalósítás képezi a legnagyobb hiányosságát. A jó gyakorlatok és pozitív példák mellett a legtöbb kritikát, dilemmát a nyelvismereti követelmények meghatározása vagy éppen alkalmazása váltja ki. Jogászai hasonlaltal élve a rendszer némileg hasonlít Prokrusztész ágyához:⁷⁸ általában úgy alakul, hogy szinte mindenki megfelel a követelményeknek.

A jog érvényesülésének nehézségeire számos – a szakirodalomból jól ismert⁷⁹ – egymást átfedő okot fel lehet hozni: a jog tökéletlensége és/vagy a jogalkalmazói szándék hiánya, a nagyobb, összefüggő nemzetiségi tömbterület hiánya, a nyelv alacsonyabb presztízse, milyen társadalmi funkciókat tud betölteni a nyelv, miként viszonyulnak ahhoz beszélői, mennyire kedvező a szélesebb politikai és társadalmi kontextus.

A nemzetiségi jogokról szóló diskurzus mellett egyre inkább előtérbe kerülnek az identitás megőrzését célzó, a gyakran felemás módon megvalósuló nemzetiségi jogokon túlmutató, nemzetpolitikai vonatkozású programok, amelyek a térség megtartó erejét, a regionális identitást hivatottak elősegíteni. Az elmúlt évek pozitív fejleményeinek tekinthető a magyarországi nemzetpolitikai célú támogatások növekedése, és a két szomszédos közösség, a muravidéki magyarok és a rábavidéki szlovének szorosabb együttműködése. A távlati tervek között közös mikrorégió kialakítása szerepel.⁸⁰ Magyarország és Szlovénia anyagi támogatásának köszönhetően az elmúlt években több mint száz gazdasági, mezőgazdasági, oktatási, idegenforgalmi és egyéb projekt valósult meg a Muravidéken.⁸¹ Az említett programok, valamint a közösségi élet fejlesztése, a magyar nyelv társadalmi megítélését is emelve, közvetve hozzájárulhatnak a nyelv megőrzéséhez, és lassíthatják a kisebbségi kötődések további fellazulását.

78 Prokrusztész a görög mitológia hírhedt alakja, aki ágyába fektette az utasokat. Ha az utas termete hosszabb volt az ágyánál, a felesleget levágta belőle, ha rövidebb, az ágy méretére nyújtotta.

79 Lásd például Dobos Balázs: Nemzetiségi nyelvhasználat Magyarországon: jogok és tapasztalatok. *Létünk*, 2013. Különszám. 26–43.

80 Lásd a Lendvai Tévéstudió *Súlypont* c. 2021. szeptember 23-i adását.

81 Tomka Tibor: Az összes községben történtek fejlesztések. *Népújság*, 2023. 01. 19. 67 (3). 2–3.

BODÓ BARNA

JAKABFFY ÉS A KISEBBSÉGI POLITIKA

Jakabffy Elemér életével, munkásságával alighanem Balázs Sándor foglalkozott a legtöbbet – két évtizeden át állt eszme- és politikatörténeti munkásságának középpontjában. Kis kötetben adta közre Jakabffy fontos dolgozatait,¹ külön kötetben mutatta be és elemezte a Jakabffy szerkesztette *Magyar Kisebbség* c. folyóiratot,² ő válogatta és látta el bevezetővel meg jegyzetekkel a mindmáig legteljesebb Jakabffy Elemér-kötetet,³ és mintegy összefoglalásképpen monográfiát szentelt neki.⁴

Jogos a kérdés: szükséges-e, érdemes-e újabb elemző munka középpontjába állítani Jakabffy Elemér személyét és/vagy munkásságát? Válaszom: igen. Egyrészt, mert Jakabffy mint közéleti személyiség sokrétű és szerteágazó tevékenységet folytatott – az emberről van még mit feltárni. A 2005-ös Jakabffy-kötet bevezető tanulmányát Balázs Sándor ekként indítja: „*Rendkívül sokoldalú személyiség volt. Jogász, közéleti férfi, nemzetiségpolitikus, magyarpárti vezéregyéniség, parlamenti képviselő, az Európa-szerte elismert Magyar Kisebbség című folyóirat szerkesztő-patrónusa, [...] publicista, helytörténeti és nemzetiségtörténeti tudományos munkák szerzője, a statisztika hozzáértő művelője, jeles nemzetiség-külpolitikus, művelődéstörténeti szakember.*”⁵ Életútjának bemutatása után területekre bontva foglalkozik Jakabffy elméleti munkásságával (társadalombölcselet, kultúrfilozófia, gazdaságtudomány, nemzetiségtörténelem, kisebbségi léthelyzet), majd sorra veszi a jogkövetelő Jakabffy tevékenységét (egyenjogúság, kisebbségi jogorvoslás, beolvadás, kisebbségi jogok és nemzeti szuverenitás, egyetemes kisebbségi gondolat, irredentizmus). Második indokom: azért érdemes Jakabffynak újabb munkát szentelni, mert Balázs Sándor külön nem elemzi Jakabffy politikusi munkásságát.

1 Jakabffy Elemér: *Nemzetiségpolitikai írásk. Válogatás, a bevezetőt írta és a jegyzeteket összeáll.: Balázs Sándor.* Kriterion: Bukarest, 1993.

2 Balázs Sándor: *Lugosi üzenet.* Kölcsey Kör: Szatmárnémeti, 1995.

3 Jakabffy Elemér: *Kisebbségi sorskérdések.* Válogatás, bevezető és jegyzetek: Balázs Sándor. Kriterion: Kolozsvár, 2005.

4 Balázs Sándor: *Jakabffy Elemér és a Magyar Kisebbség.* Kriterion: Kolozsvár, 2012.

5 Jakabffy, 2005. Kisebbségi sorskérdések, i.m. 5.

Politika, politikus, kisebbségpolitikus

A politika megannyi meghatározása közül az(oka)t részesítem előnyben, amely(ek) a politikai szereplő, a politikus felől közelíti(k) meg a fogalmat. A meghatározások egy része a politikai tevékenység célja felől keresi az értelmezés lehetőségét, más definíciók a társadalom, a közélet egymásra épülő szintjeinek működését tekintik kiindulópontnak. Hatalomorientált Machiavelli elgondolása, miszerint a politika azon eszközök összessége, amelyek ahhoz szükségesek, hogy hatalomra jussunk, hatalmon maradjunk, és a hatalmat a leghasznosabban felhasználjuk.⁶ Max Weber⁷ szerint a „politika” törekvés a hatalomból való részesedésre vagy a hatalom megosztásának befolyásolására, és ide sorolható David Easton⁸ politikaértelmezése is: a politika értékek autoritatív elosztása. A társadalom működését, a konfliktusokat veszi alapul Lehmbruch: a politika olyan emberi cselekvés, amely arra irányul, hogy a társadalmi konfliktusokat értékeken keresztül kötelezően szabályozza.⁹ Alemann definíciója: a politika érdekek nyilvános konfliktusa a közhatalom alkalmazásának és a konszenzus szükségleteinek feltételei mellett.¹⁰ A Carl Schmitt politikafelfogását elemző Szigeti Péter szerint a politika fogalma viszonylag egyszerűen, könnyen körülírható, de az általa kínált értelmezés éppenséggel ellentmond a könnyen körülírhatóságnak: „A politika befolyás; a politika döntés; a politika olyan közügy, amely a hatalmi döntésekre vonatkoztatott; a politika, a gazdaság koncentrált kifejezése; a politika ott kezdődik, ahol a tömegek vannak; a politika művészet; a politika az akaratervényesítés képessége; pártharc stb. stb.”¹¹

Tekintsük a politikát általában a közügyek intézésének. A politikában részt vesznek azok, akik felhatalmazást kaptak arra, hogy különböző szinteken közösséget képvisljenek, döntéseket hozzanak. Továbbá a politika körébe tartoznak olyan szereplők is, akik az egyéni fellépésen túl csoportosan, kollektívák képviselőitében jelentkezhetnek, a hatalomhoz való viszonyuk jellege a hatalmat gyakorlókétól eltérő, utóbbi esetekben beszélünk társadalmi szervezetről, mozgalomról, de akár polgári engedetlenségről is.

6 Ez a szöveg ekként nem szerepel Machiavelli híres munkájában, *A fejedelemben* – összefoglalása nézeteinek.

7 Weber, Max: *A politika mint hivatás*. ELTE Marx Károly Tudományegyetem: Budapest, 1989. 6.

8 Easton, David: A politikai rendszer elemzéséhez. In: Forgács Imre (szerk.): *Válogatás a polgári politikatudomány fejezeteiből*. Művelődési Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya: Budapest, 1982. 61–77.

9 Lehmbruch, Gerhard: Consociational Democracy in the International System. *European Journal of Political Research*, 1975. 3 (4). 377–391. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1975.tb01252.x>; letöltés ideje: 2022. 05. 10.

10 Idézi: *A politikatudomány alapfogalmai*. Letöltés helye: <http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/02Alapfogalmak.pdf>; letöltés ideje: 2022. 05. 10.

11 Szigeti Péter: A politikum konstrukciója. A politikai problémája Carl Schmittnél, Max Webernél és a neomarxistáknál. *Eszmélet*, 2013. 25 (100). 82–111. Letöltés helye: www.eszmelet.hu; letöltés ideje: 2022. 04. 06.

A mai politikus megjelenése a népképviselői parlamentek létehez köthető, illetve a parlamenthez kapcsolódó választásokhoz és pártokhoz. A politikában való részvétel már nem valamilyen előjoghoz, társadalmi helyzethez kötődik, hanem megfelelő intézményi keretek közötti szakmai tevékenységnek számít, és többnyire képviselőhöz kötött. Alkalmasszerűen vesznek részt a politikában a társadalmi szervezetek aktivistái, bizonyos területek szakértői – és az állampolgárok.

A politikusok foglalkozási csoportot alkotnak, feladatkört látnak el: társadalmi problémák megoldására hivatottak. A politikusi tevékenység egyre inkább specializálódott, önállósult, bár nem szakadt el teljesen más értelmiségi létformáktól, a tudományos, a jogi, az igazgatási, a vallási szerepektől. Az egymásra épülés részleges és közösségspecifikus. Pál Gábor szerint korunkra jellemző, hogy minél inkább politikus valaki, annál kevésbé lehet párhuzamosan vallási vezető, tudós, jogász, földbirtokos, esetleg újságíró.¹² Pál így folytatja: a hivatásos politikus az állam működtetésében kap szerepet, célok meghatározásában, döntéshozatalban, vagyis irányítja az állami gépezetet.

A definíciós nehézségek kortárs munkákban is visszaköszönnek. A *Küzdelem az idővel* c. munkájában Kari Palonen angol, német és francia, a politikával kapcsolatos szövegek (nála: politikai cselekvők szövegeinek) elemzésével jutott arra a következtetésre, hogy a politika fogalma az elmúlt kétszáz év során vált fontos problémává a nyugati országokban. Tétele, hogy „*a politikáról tulajdonképpen, valaki által véghez vitt cselekvésként csak a francia forradalom után beszélhetünk*”, és megállapítja, hogy „*a politikai cselekvés fogalmának kialakulása a politikus tevékenységeinek a leírásaihoz kapcsolódik*”.¹³ Elkezdődött a politika térbeli metaforák révén történő leírása: szektor, szféra, aréna, színpad stb. A cselekvésfogalom megjelenésével és felfutásával párhuzamos folyamat során előlép a politikus mint személy, eközben a politika körei is kitérülnek, olyannyira, hogy szinte semmiről sem lehet többé azt állítani, hogy egyértelműen kívül esne a politika határain. Az is Palonen észrevétele, hogy a politikusoknak van lehetőségük cselekedni, ugyanakkor cselekedeteiknek következményeit nem uralhatják teljesen. A politikusok tevékenységének szükségszerű velejárója az elfogultság, a különböző célok és elvek iránti (olykor szenvedélyes) elköteleződés.

A kisebbségpolitikus meghatározása a politikusénál bonyolultabb – ha lehetséges egyáltalán. Kiindulásként fogadjuk el: a kisebbségpolitikus a kisebbségi lét körülményei között politizál.

12 Pál Gábor (szerk.): *Politológia. Betekintés a politika világába*. Dialóg Campus: Budapest, 2018. 49.

13 Palonen, Kari: *Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete*. L'Harmattan: Budapest, 2009. 50–54.

A kisebbségi lét köztes állapot, meghatározása és a viszonyulás hozzá többszörösen átértékeléses. A kisebbségi lét egyetemes jellemzője az ambivalencia.¹⁴ Ez a létállapot kettős természetű, kétirányúságot, kétértékűséget mutat. Következésképpen a kisebbségben élőknek a környezetükhöz, valamint a környezetnek a kisebbségben élőkhez való viszonya is ambivalens, ellentmondásos. Ezért (is) tekintette a kisebbségi létet Makkai Sándor paradox természetűnek,¹⁵ ezért beszélt létparadoxonról. *„[N]em tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését – írta –, mert magát a kisebbségi »kategóriát« tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek».*¹⁶ Mennyiségi megközelítésben a kisebbségek kevesebben vannak a többséghez képest. De a többség és a kisebbség nem egy homogén léttartalomnak a mennyiségi megosztását jelenti. A kisebbség a többségtől minőségileg különbözik, más. Mindaz, ami mennyiségi vonatkozásban léthiány volt, mint minőség léttöbbletként jelentkezik, ami csakis a kisebbségi lét velejárója, mivel ezt a minőséget a többségi létezés nem tartalmazza.

A kisebbségi lét köztes lét, amely különböző létszférák határterületein, érintkezési felületein szerveződik és ezek tartalmi elemeit ötvözi magába. Nemcsak a kisebbség számára meghatározó, hanem a többség számára is. Ez a megközelítés általános értelemben két másság egymáshoz való viszonyulását hordozza. Mindez feszültségforrássá válik/válhat, ha a többlet és a hiány politikai, jogi, szociális tartalmi kerülnék előtérbe. A többség politikai értelemben dominanciát jelent, hatalmat és befolyást. A kisebbség képviselője (politikusa) a létkörülményeket olykor képtelen befolyásolni, jogi értelemben korlátok közé szorított (a többségi demokrácia keretei között), a közössége politikailag kiszolgáltatott. A többségi demokrácia az egyiknek ad, a másiktól elvesz. A fentiekből fakadóan: a két létállapot megélése és megtapasztalása különböző. Miközben a kisebbségpolitikusnak mindkét létszférában jelen kell lennie, a többségi számára dominanciája lehetővé teszi a saját létével való kizárólagos törődést. Annak ellenére érvényes ez, hogy elvben mindkét létállapot kölcsönösen korlátozó és önkorlátozó. A többség számára ez jelenidőben, egy bizonyos létállapotra érvényes, hiszen a nemzetiesítő állam, esetünkben a közép-kelet-európai államok végső célja mindig az állam homogenitása, az etnikai egység (volt). A kisebbségi léthelyzet köztes létként megoldhatatlan. Meghaladására akkor van esély, ha a kisebbségi közösség önmagát illetően döntési jogosítványokat kap/szerez (belső önrendelkezés joga), ez lehetőséget ad a paradoxon feloldására.

Nemzetközi szervezetek az 1990-es évek közepétől kezdve egyre inkább a kisebbségek politikai döntéshozatalba való befogadását, a „hatékony részvétel” (*effective participation*)

14 Veress Károly: Kisebbségilét-elemzés. *Magyar Kisebbség*, 1998. 4 (2). 235.

15 Makkai Sándor: Nem lehet. *Láthatár*, 1937. (2). 49–53.

16 Makkai létparadoxon-tételének van egy olyan értelmezése, miszerint nem általában a kisebbségi léthelyzet, hanem a szórványlét emberhez méltatlan. Lásd: Bodó Barna: A szórvány és a Makkai-dilemma. *Kellék*, 2005. (26). 91–103.

formuláját részesítik előnyben.¹⁷ Véleményem szerint az új fogalomhasználat figyelemelterelő. Ugyanis többre van szükség annál, hogy a kisebbségek a lehetséges szinteken megjelenítik az érdekeiket, hallatják a hangjukat, és igyekeznek befolyásolni a döntéseket. A jogalkotás és döntéshozatal immár az egyén és a közösség önmeghatározásának, az identitás megélésének és kibontakoztatásának lényeges kérdéseire vonatkozik. A kisebbségpolitika kifejezés előtagja nem szűkíti (nem szűkítheti le) a szóban forgó politika érvényességi területét, hanem megkettőzi, amennyiben mindazt, amit a politika általában jelent, a tágabb értelmezés mellett a kisebbségre vonatkozóan jelöli meg.

Dobos Balázs a kisebbségpolitikát nehezen behatárolható fogalomnak minősíti, mely alatt „*olyan komplex és integrált szakpolitikát értünk, amely az adott állam és a kisebbségek közötti térben számos, többek között politikai döntéshozói, adminisztratív, civil, valamint szakértői szereplőt, továbbá ezek elméleti és gyakorlati megfontolásait, stratégiáit, eszközeit és erőforrásait vonultatja fel. Kifejezetten a kisebbségekre, mint egyénekre, azok csoportjaira és jogi személyekre irányul, azok nemzeti, etnikai minőségében, beleértve a közpolitikai döntéshozatali folyamat minden lépését az ügy napirendre kerülésétől egészen a döntés kihatásának értékeléséig.*”¹⁸ Fogadjuk el ezt az értelmezést, bár a lényegi kérdés, ki kap jogot arra, hogy a kisebbségek létét meghatározó döntéseket meghozza: a kisebbség maga, avagy a többségi döntési rendszer – itt nem jelenik meg.¹⁹

A kisebbségpolitika nem szorítható egy bizonyos szakterület keretei közé, hiszen az állam és a kisebbségi közösségek közötti viszony megannyi területét figyelembe kell venni. Célja a kisebbség és a többség (jobbára a többséget is képviselő államhatalmi szervek) jogainak és kötelezettségeinek meghatározása. Alapkérdés: mi az, amit a többség politikai értelemben, a többségi demokrácia jegyében megtehet, erkölcsi értelemben viszont nem? Mások sorsáról csak a vonatkozó közösség képviseletével együtt, véleményének, igényeinek figyelembevételével szabad(na) dönteni.

Sajátos kisebbségpolitikai csapdahelyzetre utal Dobos, amikor doktori tézisében megállapítja, hogy „*[a] demokrácia hagyományos modellje szerint minden szervezett társadalmi érdekcsoport szabadon beléphet és versenyezhet egymással a vélemények és elképzelések nyitott piacán, miközben az állam korántsem köteles figyelembe venni a multietnikus valóságot.*”²⁰

17 Dobos Balázs: *A magyarországi kisebbségpolitika szakpolitikai elemzése. A kisebbségi törvény példája*. Doktori tézis. Budapesti Corvinus Egyetem: Budapest, 2009. Letöltés helye: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu>; letöltés ideje: 2022. 04. 07.

18 Dobos Balázs. Kisebbségpolitika és kisebbségpolitikai intézményrendszer Magyarországon 1948–1993 között. *Regio*, 2000. (3). 147–172, itt: 147–148.

19 A kisebbségre vonatkozó többségi döntések számukra nemzetpolitikai döntések, miközben a kisebbség maga saját közösségére vonatkozóan nem rendelkezik döntési jogosítvánnyal. Vagyis a többségi, nemzetpolitikai döntéseknek vannak kisebbségpolitikai következményei.

20 Dobos, 2009. A magyarországi kisebbségpolitika szakpolitikai elemzése, i.m.

Ez a helyzet könnyen vezethet a szélesebb körben támogatott többségi érdekek érvényesüléséhez, az erőforrások egyenlőtlen elosztásához – a „többség zsarnokságához”. A kisebbségek döntési esélyei éppen a lélekszámuk következtében eleve korlátozottak, olykor lehetőségük sincs a politikai döntéshozók közé bekerülni. Döntéshozóként is kisebbségekben vannak, tehát nincs esélyük a közösségüket főként etnikai minőségében érintő döntéseket meghozni. A politikai kisebbség hatalmi ellenzék, és miközben a mindenkori ellenzék politikai változások/új választás során megszerezheti a többségi felhatalmazást, a nemzeti kisebbség soha.

A (többségi) politikus gyakran érezheti úgy, hogy akaratát nem kell semminek alávetnie – hiszen törvényt tesz, erre jelölték ki, erre kapott mandátumot – a kisebbségi politikus számára a korlátok léte örök. Mivel nem dönt, a kisebbségi politikus – harcol. Örök (politikai) kisebbségre kárhozottatott helyzetben azért harcol, hogy a státusán változtasson: dönteni akar (autonómia), de ha nem dönthet, vétőjogot vár el a létét érintő döntések esetében.

A kisebbségi pártok esetében alapvető kérdés, miként értelmezik szerepüket.²¹ Az autonomista politika a közösség hosszú távú fennmaradását tartja szem előtt, a kijárási politika pedig a különböző állami struktúrákban való jelenlétet azért tartja fontosnak, mert ezáltal sikerül megjeleníteni és olykor meg is oldani mindennapi kisebbségi gondokat, sérelmeket, igazságtalanságot. A világháborúk közötti magyar politikai képviselőlet parlamenti jelenlétben merült ki, a központi végrehajtó hatalomból kimaradtak, ilyen körülmények között a kijárási politika esélyei is csekélyek.

A politika mint foglalkozás

Max Weber tette fel elsőként a kérdést: aki a politikát kívánja szolgálni, milyen tulajdonságok által remélheti, hogy képes lesz bensőleg felnőni a feladathoz és ahhoz a felelősséghez, amelyet a hatalmi rendszer részeseként elvárnak tőle? A politikus mint egyén érzi és megéli, hogy személye fontos, hiszen képes társadalmi események és történések befolyásolására, olykor maga dönt fontos kérdésekben: hatalmat gyakorol. Mind a döntés, mind a végrehajtás szakértelmet feltételez. Ezzel a kérdésfelvetéssel két dilemmához

21 Utalok pár kiadványra: Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában* (2002–2004), Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2004.; Kiss Tamás – Barna Gergő – Székely István Gergő: *A társadalomépítéstől a klientúra-építésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása. Magyar Kisebbség*, 2013. (2). 7–40.; Fedinec Csilla – Szarka László – Vizi Balázs (szerk.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában, 1989–2014*. Gondolat: Budapest, 2018.

jutunk. Az első: hol lehet megszerezni azt az elméleti tudást és gyakorlati készségeket, amelyek a hivatásos politikustól jogosan elvárhatóak? Másodsorban a felelősség etikai kérdések sorát veti fel, ezek közül a legelső: milyennek kell lennie annak az embernek, aki a történelem menetébe beavatkozik?

Ismert: a politikai szerepre felkészítő képzés nincs. Ilyen végzettség sincs – a politikus alapképzettsége szerint szinte bármi lehet. A politikus foglalkozási és nem végzettségi kategória.

Körösényi András és szerzőtársai a politikus kifejezést tágan értelmezik: beletartoznak egyrészt a pártpolitikusok, illetve mindazok, akik a politikai folyamat közhatalmi szereplői, vagy deklaráltan politikai – szakpolitikai – szerepet ellátó intézmények vezetői. Ilyen értelemben nemcsak a parlamenti vagy önkormányzati képviselők, de az ombudsmanok, pártpolitikai delegálás alapján létrejövő kuratóriumi tagok vagy éppen az alkotmánybírák is politikusok.²²

A Magyarországot körülölelő, kisebbségben élő magyar (kényszer)közösségek 1990 utáni politikatörténete azt mutatja, hogy a kisebbségi politikusok között sok az író, újságíró – az olyan ember, akiknek tevékenysége kapcsolódik a közvélemény alakításához. „Az izmosodó akadémiai politikatudomány mellett létezik egy jelentős, a közgondolkodásra számottevő befolyással bíró publicisztikai politológia is.”²³ Szabó Márton szerint a politikai publicista „politizál” – az újságot írók és a politológusok egyaránt közel állnak a politikai cselekvéshez (a lehetőségéhez), bár szerepük alapvetően eltérő. Az érintettek erre vonatkozóan négy, egymásba is átfutó szerepet jelöltek ki, éspedig: a küldetést, a küzdelmet, az elemzést és a tanítást.²⁴

Míg a tudós, az elemző, a tanácsadó és természetesen a politikus is hivatásos, azaz foglalkozásszerűen űzi tevékenységét, addig a publicista nem. A publicisták önkéntes közéleti emberek („politikai munkások”), akik rendelkeznek valamilyen – többnyire értelmiségi – foglalkozással, egzisztenciával. Belső meggyőződésük, politikai elkötelezettségük, a „hatni akarás” és mindezek mellett egyfajta exhibicionizmus adja e tevékenység fő motivációit. A publicisták többnyire az ideológiatermelő, közvéleményt formáló bölcsész- és társadalomtudományi értelmiségből kerülnek ki. A tudós, a publicista és a politikus – továbbá a tanácsadó és az elemző – egyaránt politikával foglalkozik, mégis különböző szakmákat és műfajokat űznek.

22 Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor: Ki a politológus? Tudós, elemző és más szerepek. *Politikatudományi Szemle*, 2008. 17 (2). 7–27.

23 Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. L'Harmattan: Budapest, 2003. 108.

24 Szabó Márton: Publicisztikai politológia Magyarországon a kilencvenes években. *Politikatudományi Szemle*, 1999. 8 (4). 80–94.

Körösényi és szerzőtársai a politikával és a politikatudománnyal kapcsolatosan öt politikusi szerepről beszélnek: politikatudós, politikai elemző, politikai tanácsadó, publicista és politikus. Az utóbbi lehet pártpolitikus, képviselő, kormánytag, szakpolitikus, diplomata, egyéb politikai szereplő. Minden esetben 8 külön jellemzőt neveznek meg a politikusi szerep leírására, eszerint a politikus számára fontos a politikai cselekvés (szavatmaximalizálás, politikai célok elérése); a politikai elkötelezettség – releváns; a képzettség kivételesen fontos; a tudás jellege gyakorlati, cselekvés-orientált; viszonya a szerephez – hivatásos; számára a fő aréna a parlament, az önkormányzat, a párt, a döntéshozatali helyszínek; a termék – politikai beszéd, javaslat, döntés(hozatal) és végül a siker kritériuma a politikai pozíció.²⁵

Elvben minden közösség számára fontos, hogy a politikusok megfelelő karakterrel rendelkezzenek, képesek legyenek ellensúlyozni a tevékenységük jellegéből adódó problémákat. A kíváncsú politikai készségekről Illés Gábor *A realista politikus. A cselekvés perspektívái a realista politikaelméletben* c. munkája alapján (2021) szólok. A politika mint tevékenységforma sajátos „szabályokkal” rendelkezik, ez Illésnél a politika autonómiájának toposza. A helyes politikai cselekvés mindig figyelembe veszi a konkrét körülményeket: ez a „lehetséges művészete” toposza. A realista gondolkodás felértékeli a politikai ítélőképességet, azaz a konkrét helyzetek követelményei iránti érzékenységet, szemben az általános érvényességre igényt tartó szabályokkal.

A fausti mondás („*Kezdetben volt a tett*”) fontos a politikában, azt jelenti: a politikának az adott környezetben meglévő társadalmi gyakorlatból kell kiindulnia. A politikaelmélet kontingenciája azt jelenti, hogy az elméletalkotás célját, formáját és ambícióit végső soron behatárolja a felmerülő cselekvési probléma. Illés három problémáról szól. Az első: milyen politikuskarakterekre van szükségünk az áhított stabilitáshoz adott helyen, adott időben – azaz a kíváncsú karakterjegyek mindig politikai berendezkedéstől, rezsimtípustól függenek. A második probléma: milyen kvalitások teszik alkalmassá a politikai cselekvőket arra, hogy a politikai közösség jólétét vagy akár létét veszélyeztető helyzetekben helytálljanak. A harmadik probléma a felforgatásé, pedig arról szól, hogy miként lehet tágitani a cselekvési lehetőségeket, a fennálló rendet megkérdőjelező politikai alternatívákat képezni, és milyen szerepet játszhatnak ebben olyan intellektuális kvalitások, mint a politikai képzelőerő, illetve nem racionális tényezők, mint a karizma. A politikai cselekvés bizonyos értelemben *bricolage*, azaz a kéznél levő eszközök (részben az elméletalkotó által kreált fogalmi eszközök) pillanatnyi helyzetnek megfelelő kreatív összekombinálása politikusok által.²⁶

25 Körösényi–Tóth–Török, 2008. Ki a politológus?, i.m. 12.

26 Geusst idézi Illés Gábor: *A realista politikus. A cselekvés perspektívái a realista politikaelméletben*. Gondolat: Budapest, 2021. 61.

Illés talán legtöbbet idézett és elemzett szerzője B. Williams, akinek ide kívánczik egyik, politikusokra igencsak érvényes kérdése: „*hogyan nézhetünk szembe a világgal úgy, ahogy van, anélkül, hogy belerokkannánk?*” Vagyis éles helyzetekben a „legjobban cselekedni” elvárás nehezen értelmezhető. A politikai cselekvés által okozott lehetséges szenvedések és a politikai ítélőképesség esendősége miatt jó, ha a politikusok alapvető hozzáállása óvatos. Williams különbséget tesz az elkövetőt üldöző, nem kreatív büntudat és a kreatív, jóvátételre indító büntudat között: az előbbivel szemben az utóbbit tartja értékesnek. A kíváncsú politikuskarakter, a realista politikus mind Max Weber, mind Williams szerint képes érzékelni a cselekvés szempontjából releváns normatív szempontok sokféleségét, és tudatosítani, átérezni az erkölcsi veszteséget a döntéskor.

Politikustípusok. Pokol Béla szerint a hivatásos politikus szerepétől elkülönül az ideológus, a közhivatalnok és a szaktudós.²⁷ A politikai szféra kapcsolódásai szerint a politikus lehet dogmatikus, amikor az absztrakt ideológiai elvek uralják tevékenységét, bürokratának minősül, ha mentalitása közhivatalnoki, elsőrendű számára az ügymenet, illetve technokrata, ha a politika és a tudomány kapcsolódási kérdései uralják tevékenységét. Empirikusan, a társadalmi érdekcsoportok szerinti orientálódás alapján két típust különít el Pokol: érdekkijáró (elsődleges számára a politika és gazdaság kapcsolódása), ennek ellentéte a népvész, aki közösségekben gondolkodik, és a gazdasági érdekeken túl erkölcsi, nemzeti, általános emberi problémák motiválják döntéseit. A szükséges képességeket illetően a hivatásos politikusnak rendelkeznie kell a tömegekre hatás képességével, a politikai ellenfelekkel való viták sikeres megvívásához szükséges képességekkel, továbbá pártstratégiai, illetve szervezési „talentummal”.

Az így felsejlő kép, a kíváncsú politikuskarakter jellemzői: a hivatásával teljesen azonosul, belső dilemmák nem gyötrik, mondhatni Machiavelli fejedelmének modern verziója. Nem csoda, hogy a hivatásos politikusokkal szemben komoly ellenérzés alakult ki. Ez a kép voltaképpen egydimenziós, és a politika mérsékelt autonómiája felé mutat: a politikai tevékenység nem ítéhető meg más szférák (például a magánélet) kritériumai alapján, bár nem zárhatóak ki belőle az eltérő értékszempontok, például az erkölcsi megfontolások sem.

Ebbe a képbe nem, vagy igen nehezen illeszthető be a kisebbségpolitikus. Az autonómiával nem rendelkező kisebbségi nemzeti közösségek kikerülhetetlen kérdése a számbeli fogyatkozás. Ez lehet drámai, és lehet viszonylag csekély – de minden esetben elvezet a többség és a kisebbség közötti viszony kérdéséhez, a kiszolgáltatottsághoz, a kölcsönös bizalmatlansághoz, a közép-kelet-európai közélet Bibó által leírt nyomorúságához.²⁸ A

27 Pokol Béla: A hivatásos politikus. *Politikatudományi Szemle*, 1993. 2 (1). 61–78.

28 Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. Argumentum: Budapest, 2011.

kisebbségi politikus/politika számára az etikai alapidilemma: lehetséges-e a kisebbség számára a (román) többséggel azonos létfeltételek kialakítása. A kisebbségi politikusi szerepvállalás alaphelyzete ez a dilemma – nem léphet ki belőle, nem tudja feloldani. Erről megannyi vita szólt 1930-as évek óta, elsőként a *Nem lehet*-vita. Választ kell(ett) találni olyan kérdésekre, hogy mi a kisebbségi lét lényege, és mire van szüksége ahhoz, hogy egy nemzeti kisebbség teljes értékű életet élhessen. A kisebbségi politikusok esetében szinte természetes az engedetlenség erkölcsi kötelességének gondolata, velejárói a lelkiismereti dilemma és a bűntudat.

Kisebbségpolitikai szereplők Erdélyben a világháborúk között

Az anyaországról leszakadt Erdélyben egy legyőzött nemzeti közösségnek kellett talpra állnia, olyan helyzetben, amikor Reményik Sándor szavaival szólva „*egyetlen tett a költő alma volt*”. A közösségi önösszeszedés, a magyarság politikai szervezkedése nehezen indult meg. 1920-ban Grandpierre Emil kezdeményezte egy mozgalom létrehozatalát. 1921 januárjában megalakult Kolozsváron a Magyar Szövetség báró Jósika Sámuel vezetésével. Zaklatások után ennek működését 1921. október 15-én a hatóságok felfüggesztették. A politikai szerepvállalás első visszhangos mozzanata az 1921. január 23-án megjelent röpirat, a *Kiáltó Szó*, aláírói Kós Károly, Zágoni István és Paál Árpád, és amelyben politikai cselekvésre szólítottak fel. Az első politikai szervezet a Kós Károly által 1921 júniusában Bánffyhunyadon elindított Erdélyi Néppárt, ez fél év múlva Magyar Néppárt néven országos párttá alakult át. A hatóságok ezt is betiltották (1921. október 30.). A parlamenti választások (1922 márciusa) közeledtével Ferencz József unitárius püspök vezetésével létrejött a Magyar Nemzeti Párt. Mivel közben feloldották a Magyar Szövetség elleni hatósági tiltást, a két szervezet egyesült. 1922 októberében a Magyar Szövetséget végleg betiltották a hatóságok.

A Magyar Néppárt és a Magyar Nemzeti Párt egyesülésével 1922. december 28-án jött létre az első időtálló szervezet, a konzervatív szellemű Országos Magyar Párt. Elnökévé báró Jósika Sámuel volt választották, 12 alelnöke: báró Ambrózy Andor, Barabás Béla, Bernády György, id. Grandpierre Emil, Haller Gusztáv, Jakabffy Elemér, Kecskeméthy István, Szabolcska Mihály, Sándor József, báró Szentkereszty Béla, Tury Kálmán és Ugron István. A párt külön felvétel nélkül a tagjai közé sorolt minden 20. évét betöltött román állampolgárt, aki magát magyarnak vallotta. Lényegében a régi megyei elitekre támaszkodó választási párt jött létre. Az OMP politikáját Bárdi Nándor ekként foglalja össze: „*Az Országos Magyar Párt (továbbiakban OMP) 1923. október 23-án politikai paktumot kötött az Alexandru Averescu tábornok vezette Néppárttal, 1926 februárjában a*

közigazgatási választásokra aláírás nélküli megállapodást hozott létre a kormányzó Liberális Párttal, majd annak bukása után, 1926. április 21-én újra választási megegyezésre jutott a kormányra került Néppárttal. A paktumpolitika stratégiájának lényege az volt, hogy egy-egy adott román párttal szövetkezve a magyarság részt vehessen a választásokon (felkerülve a választói névjegyzékre, jelöltjeit elfogadják a választási bizottságok),²⁹ parlamenti képviselőket küldhessen Bukarestbe, és valamilyen formában kezelje a kisebbségi sérelmeket. Az 1927-es választásokon az OMP a Német Párttal kötött választási megállapodást (Kisebbségi Blokk). Ezt követően az OMP nem csak önállóan indult a választásokon, hanem alapvetően az önálló (döntően pozícióvédő) politizálás koráról beszélhetünk, 1938-ig a királyi diktatúra bevezetéséig.³⁰

1938. március 31-én „Károly király maga ragadta kezébe a politikai hatalmat s ezt kiáltványban hozta az ország népének tudomására, bejelentve azt is, hogy a pátriárka vezetésével pártok feletti kormányt alakított, mely politikamentessé fogja a közeletet tenni és új alkotmányt ad Romániának.”³¹ Feloszlatták a politikai pártokat és egyesületeket. Bár a magyarság vezetői elfogadták, hogy kényszerhelyzetben belépjenek az akkor létrehozott Nemzeti Újjászületés Frontjába, az érdekvédelmi politizálásnak vége szakadt.

Miként alakult az OMP vezetősége? Jósika Sámuel 1923. június 3-án bekövetkezett halálával Ugron István vette át a pártelnöki teendőket. 1924 nyarán Ugron lemondott. Az 1924-es brassói nagygyűlésen ismét Ugront választották meg az OMP elnökének. Alelnökök lettek Bethlen György, Grandpierre Emil, Jakabffy Elemér, Sándor József, a főtitkár pedig Deák Gyula. Grandpierre Emil 1925 januárjában ügyvezető alelnöki tisztségéről lemondott. Ugron 1926 áprilisában távozott a párt éléről, helyébe az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet vezető addigi OMP-alelnök, Bethlen György lépett. Az új ügyvezető alelnök a Bethlen szűk köréhez tartozó Inczédy-Joksmán Ödön lett. Az 1926. október 10-11-i gyergyószentmiklósi nagygyűlésen ügyvezető alelnök maradt Inczédy-Joksmán Ödön, a három további alelnök pedig Jakabffy Elemér, Sándor József és gróf Teleki Artúr, a főtitkár Deák Gyula lett. A vezetőség a párt fennállásának utolsó tíz évében nagyjából azonos maradt.

A párt szakosztályainak megalakítását 1924. január 12-én határozták el; belpolitikai, külpolitikai, szociálpolitikai, gazdaságpolitikai/pénzügyi és kultúrpolitikai bizottság megalakításával – ezek ritka kivétellel alig működtek. Létrejöttek a megyei tagozatok is. Ugron István szükségét érezte egy szűkebb bizottság – Elnöki Tanács – létrehozásának,

29 Az 1919-es és 1920-es választásokon nem engedték részt venni.

30 Bárdi Nándor: Az ismeretlen vízmosság és a régi országút. Stratégiai útkeresés a romániai Országos Magyar Pártban 1923–1924. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. TLA: Budapest, 2003. 154.

31 Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Stúdium: Budapest, 1941. 201.

amely állandóan az elnök rendelkezésére áll, a felelősségben is osztozik vele, és folyamatosan foglalkozik a párt ügyeivel. Az ET-ba főleg olyan személyeket hívtak be, akik konkrét politikai szerepet nem vállaltak, de közösségileg (el)ismertek voltak.

Az OMP Elnöki Tanácsa 1925. március 7-én a következő szakbizottságok megalakítása mellett döntött: közművelődési szakosztály (elnök Sándor József), sajtóbizottság (elnök gr. Bethlen György), gazdasági bizottság (elnök Gyárfás Elemér), néprajzi és történelmi bizottság (elnök Gabányi Imre), kisebbségi szakbizottság (elnök Jakabffy Elemér), igazságügyi szakbizottság (elnök Róth Hugó), közigazgatási bizottság (elnök Thury Kálmán). Ezek közül egyesek működtek, mások nem.

A magyarság kb. 25-30%-os erdélyi számarányának megfelelően 15-16 szenátort és 35-37 képviselőt küldhetett volna a román törvényhozásba. Ez azonban, rajta kívül álló okok miatt, soha nem valósult meg. A szenátus 204 tagból állt (ebből Erdélyre 53 jutott), a választottak mellett kinevezettek is voltak. A szenátusba 70 ezer lakos választott egy szenátort, míg a képviselőházba 30 ezer lakos választhatott egy képviselőt. Az utóbbi tagjainak száma 387 volt (ebből Erdélyre 122 mandátum jutott).

A választási listáról, a bejutási lehetőségről (helyezési sorrend) a tagozatok javaslata (kor, befolyás, képzettség, vallási felekezet, román nyelvismeret, megye) alapján a központi vezetőség döntött. 1922 és 1937 között az OMP, illetve 1939 után a magyar közösség az alábbi parlamenti képvisellel rendelkezett.

Sz.	Időpont	Kormánypárt *	Részvétel módja	Képviselő	Szenátor – választott	Szenátor – jog szerinti
1.	1919. nov.	Román Nemzeti Párt	nem vehetett részt			
2.	1920. jún.	Néppárt	nem vehetett részt			
3.	1922. márc.	Nemzeti Liberális Párt	Magyar Szövetség	3	3	3
4.	1926. május	Néppárt	néppárti listán az OMP	14 (15 * *)	9	2
5.	1927. júl.	Nemzeti Liberális Párt	kartell a Német Párttal – 2 képv. mandátumról lemondás * * *	8	1	2
6.	1928. dec.	Nemzeti Parasztpárt	OMP önállóan	16	6	1
7.	1931. jún.	Nemzeti Egység Pártja	OMP önállóan	9	2	1
8.	1932. júl.	Nemzeti Parasztpárt	OMP önállóan	14	2	1
9.	1933. dec.	Nemzeti Liberális Párt	OMP önállóan	9	3	1
10.	1937. dec.	Nemzeti Liberális Párt	OMP önállóan * * *	19	3	
11.	1939. jún.	Nemzeti Újjászületés Frontja	egyetlen közös lista	9	2 (+4)* * * * *	3

* 1922-től választást szervező pártok (kormányok) mindig megnyerték a választásokat.

* * 15-en szereztek mandátumot, Szele Béla mandátumát megsemmisítették.

* * * Előzetes megállapodás szerint 2 helyen a magyar bejutó jelölt (Aradon Jakabffy Elemér és a Kisküküllő kerületben Gyárfás Elemér) visszalépett a németek javára.

* * * * A parlamentet nem hívták össze, a mandátumokat nem igazolták vissza.

* * * * * 3 jog szerinti szenátor és 1 kinevezett.

Megjegyzések: az 1928-as választáson volt a legkevesebb csalás, akkori mércével szinte korrektnek lehetett tekinteni. Az 1937-es és 1939-es eredmények tájékoztató jellegűek, ezek esetében a romániai világháborúk közötti választások addigi demokráciamimikriájáról sem beszélhetünk.

1. táblázat: Az OMP parlamenti választás eredményei

Forrás: a szerző szerkesztése

Az OMP bő másfél évtizeden át a romániai magyarság hiteles politikai képviselője volt. Ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna olyan helyi vezetők, politikai ellenlábasok, akik román pártok, főleg a liberális párt listáin az OMP ellen (is) politikai szerepet vállaltak.³²

1922–1937 között 98 mandátumot osztottak ki 38 jelöltnek, és pedig a következőknek: Abrudbányai Ede, dr.; Balogh Arthur, dr.; Balogh Elek, dr.; Barabás Béla, albisi, id., dr.; Barabás Béla, ifj.; Bernády György, dr.; Bethlen György, gróf, dr.; Fábián László, dr.; Ferenczy Géza, árkosi, dr.; Ferenczi Zsigmond, dr.; Gál Miklós, dr.; Görög Joachim; Gyárfás Elemér, dr.; György József; Hegedüs Nándor; Ignác László; Jakabffy Elemér, dr.; Jósika János, báró, dr.; Kocsán János, dr.; Kotzó Jenő, dr.; Laár Ferenc; László Dezső, dr.; Molnár Kálmán; Paál Árpád, bethlenfalvi, dr.; Pál Gábor, bethlenfalvi, dr.; Parecz Béla, dr.; Sándor József, pákái; Sebesi János, bolgárfalvi és derzsi, dr.; Sulyok István, dr.; Szabó Béni; Szentkereszty Béla zágoni báró; Szoboszlai László, dr.; Teleki Artúr³³, gróf; Tornyai Gyula, dr.; Török Andor, dr.; Vásárhelyi János, dr.; Weisz Sándor, dr.; Willer József dr. A hét választás alkalmával 5 személy kapott hatszor mandátumot: Bethlen György, Gyárfás Elemér, Jósika János, Sándor József, Willer József.

Kérdés: kiket tekinthetünk politikusoknak az OMP tevékenységében részt vevő tisztségviselők közül? A parlamenti mandátumot kapott személyek mandátumuk idején politikusok, ezért fizetést és bizonyos illetményt is kapnak. Az OMP legfelső vezetői szintén politikusok, és pedig pártpolitikusok. Politikusok továbbá a helyi szint első számú vezetői: polgármesterek, megyei vezetők – utóbbiakkal nem foglalkozom. György Béla összeállított egy 50 személy nevét tartalmazó jegyzéket – őket tekinti az OMP szűkebb vezetőségi köre tagjainak.³⁴ A listán szereplők közül többen az itt bemutatott szempon-

32 Az 1919-es és 1920-as választásokon magyar párt nem indulhatott, ezeken 8 illetve 4 magyar képviselő, és 4 illetve 2 magyar szenátor jutott román pártlistán a bukaresti parlamentbe. De 1922-ben, 1927-ben, 1931-ben is 1932-ben is volt román pártlistán bejutott magyar parlamenti Bukarestben.

33 A keresztnevét több alakban írták a világháborúk között: Arctur, Archúr, Artúr – a dolgozatban az utóbbi szerepel.

34 György Béla listája: Abrudbányai Ede, dr., ügyvéd, földbirtokos, képviselő; Balogh Arthur, dr., jogász, az Elnöki Tanács tagja, szenátor, a párt külügyi képviselője; Balogh Elek, dr., ügyvéd, képviselő; Barabás Béla albisi, id., dr., ügyvéd, képviselő; Barabás Béla ifj., dr., ügyvéd, közjegyző; Bernády György, dr., gyógyszerész, Marosvásárhely polgármestere, főispán, alelnök, a párt Maros-Torda megyei és marosvásárhelyi tagozatának elnöke, az Elnöki Tanács tagja, képviselő; Bethlen György bethleni gróf, dr., drági földbirtokos, mezőgazdász, az EGE alelnöke, majd elnöke, a párt elnöke, hat alkalommal képviselő; Deák Gyula, dr., ügyvéd, az OMP főtitkára; Fábián László, dr., ügyvéd, lapszerkesztő, képviselő; Ferencz József kilyéni, unitárius püspök, egyházi író, főrendi tag; Ferenczi Zsigmond, ügyvéd, politikus, képviselő; Ferenczy Géza árkosi, dr., ügyvéd, unitárius egyházi főgondnok, képviselő; Gál Miklós, dr., ügyvéd, képviselő; Görög Joachim, örmény katolikus esperes, polgári iskolai tanár, szentszéki ülnök, képviselő; Grandpierre Emil, id., közigazgatási bíró, író, újságíró, alelnök; Gyárfás Elemér lécfalvi, dr. ügyvéd, főispán, történetíró, közgazdász, hat alkalommal szenátor; Hegedüs Nándor, 1902-ig Hirschl, publicista, szerkesztő, irodalomtörténész, képviselő; Inczedy-Joksmán Ödön, a Magyar Dalosszövetség elnöke, az OMP ügyvezető alelnöke; Ignác László, református lelkész, gimnáziumi tanár, képviselő; Jakabffy Elemér, dr., közíró, lapszerkesztő,

tok szerint nem tekinthetők politikuskoknak (Krenner Miklós, Makkai Sándor). Továbbá a párton kívül vagy a holdudvarában voltak további olyan jeles közéleti szereplők, mint Kós Károly, Bánffy Miklós, Albrecht Dezső, Árvay Árpád vagy Mikó Imre. Adódik a kérdés, reprezentatív lehet-e egy erre a listára vonatkozó elemzés eredménye. Ez a lista is jelzésértékű, az elemzést is annak kell tekinteni.

Alapvető kérdés: az erdélyi magyar közösség akkori elitjéből közösségi szerepük/vállalásaik alapján indokoltan kiválasztott jelöltek teljesítették-e a bukaresti eredményes politizáláshoz szükséges elvárásokat? Illés már tárgyalt szempontjai közül utalok a kontingenciára, arra tételesen, foglalkoztak-e a kor legfontosabb közéleti kérdéseivel, azzal, ami a leginkább érdekelte a közvéleményt. A korabeli sajtó alapján kijelenthető: a fontos kérdéseket felvetették, képviselték. Ha az eredményességet vizsgáljuk, elsőként azt kell látni, hogy az akkori romániai politikában a mozgásterük igen behatárolt volt. Arra a kérdésre, hogy mit kellett volna/lehetett volna másként csinálni, a választ az akkori léthelyzet és az akkori magyar elit önmeghatározásából fakadó szempontok elemzése adhatja meg.³⁵ Kezdetben kiemelt jelentőségű volt a közösség (nép)szervezés kérdése, hogy képes legyen válaszolni a kor kihívásaira. Ehhez kapcsolódott az erős intézményrendszer

alelnök, az Elnöki Tanács tagja; Jósika János branyicskai báró, földbirtokos, hat alkalommal képviselő; Jósika Sámuel branyicskai báró, földbirtokos, főispán, országgyűlési képviselő, király személye körüli miniszter, a magyar főrendiház elnöke, a Magyar Szövetség, majd az OMP elnöke; Kocsán János, dr. ügyvéd, jogi szakíró, ítélőtáblai bíró; Kotzó Jenő, dr., újságíró, képviselő; Krenner Miklós, dr., publicista, tanár, politikus, a reformmozgalom vezetője; Laár Ferenc, református lelkész, Parajd, képviselő; László Dezső, dr. ügyvéd, képviselő; Majláth Gusztáv Károly római katolikus püspök; Makkai Sándor, teológiai tanár, író, református püspök, szenátor; Molnár Kálmán (Dezső), kanonok, pápai prelátus, szenátor; Nagy Károly, református püspök; Paál Árpád bethlenfalvi, dr., főjegyző, közíró, politikus, lapszerkesztő, az Elnöki Tanács tagja, képviselő; Pál Gábor bethlenfalvi, dr., ügyvéd, képviselő és szenátor, az Elnöki Tanács tagja; Parecz Béla, dr., ügyvéd Aradon, képviselő; Sándor József pákái, etnográfus, a magyar országgyűlés tagja, majd hat alkalommal OMP szenátor, alelnök; Sebessy János bolgárfalvi és derzsi, dr., mérnök, ügyvéd, alispán, képviselő; Sulyok István, dr., újságíró, lapszerkesztő; Sulyok István, dr., református püspök, felsőházi tag; Szabó Béni, szücsmester/kisiparos, képviselő; Szakács Péter szenterzsébeti, gazdasági szakíró, titkár, képviselő; Szele Béla ochvai, ügyvéd, lapszerkesztő, képviselő; Szentkereszty Béla, ifj. zágoni báró, földbirtokos, képviselő; Szoboszlai László, dr., ügyvéd; Teleki Artúr gróf, földbirtokos; Tornya Gyula, dr., csákovai ügyvéd, szenátor; Török Andor, dr., alispán, polgármester, egyházmegyei főgondnok, képviselő; Ugron István ábránfalvi, diplomata, meghatalmazott miniszter, református főgondnok, az OMP elnöke, az Elnöki Tanács tagja; Vásárhelyi János, református főjegyző, püspök; Weisz Sándor, dr., ügyvéd, lapszerkesztő/tulajdonos, képviselő; Willer József, dr. köztisztviselő, alpolgármester, lapszerkesztő, az OMP bukaresti irodájának vezetője, hat alkalommal képviselő. Forrás: György Béla: Országos Magyar Párt. *Adatbank.ro, Romániai Magyar Lexikon*. Letöltés helye: <https://lexikon.adatbank.ro>; letöltés ideje: 2022. 05. 10.

- 35 Több munka foglalkozik a kérdéssel: Bárdi Nándor dolgozatait kell elsősorban említeni (A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio*, 1997. 8 (2). 32–67.; A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere (1918–1989). In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. 41–68.; A romániai magyar kisebbség a két világháború között. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2008. 90–97.) Utalok még K. Lengyel Zsoltnak a transzilvanizmussal kapcsolatos dolgozataira.

kiepítésének igénye. Az érdekvédelem a többségi társadalom magyar (kisebbség)ellenes politikájával kapcsolatos válaszkísérleteket jelentette – és ezen a téren az eredmények elmaradtak az elvárásoktól. Feltehető a kérdés, mit kellett/lehetett volna elkerülni, illetve miként lehetett volna tágítani a cselekvési lehetőségeket – a kor vezetői a nemzetközi szintű képviselet kialakítását tekintették prioritásnak. Ki lehet jelenteni, hogy az akkori román politikai erőterben, amikor az adott szó (paktumok), a politikai ígéret értéke a nullához közelített, az OMP-s vezetőknek alig voltak eszközeik.³⁶ Ma nehéz a parlamenti politizálás akkori alternatíváiról beszélni, illetve nincsenek arról adatok (talán a napisajtó beszámolóí), hogy a magyar közösség tömegeinek a bevonásával szerveztek volna olyan eseményeket, amelyek a parlamenti politizálást segítették volna. Persze, minden utcai megmozdulás feltételezi a demokratikus viszonyokat, és a világháborúk között Romániában igazi demokráciáról nem beszélhetünk.

Feltehető a kérdés, hogy a vezető politikusok milyen ismeretekkel rendelkeztek. Nem a politikai propaganda vagy a konfliktuskezelés eljárásainak az ismeretére gondolok, hanem arra, ki miként vélekedett arról, hogy a közérdek szolgálata mit feltételez, a szerepvállalást milyen (személyes) feltételekhez kötik (együttműködési, érvelési képességek, felkészültség továbbá az érdekek és értékek hierarchiája). Politikusok pályaalakmasságát főleg kisebbségi léthelyzetben indokolt felvetni, hiszen a kisebbségi lét alaptétele a közösség egysége, ami eleve kizárja a szereplők közötti valós politikai versenyt, azt a folyamatot, amelynek során a politikus politikusként megmérettetik. A megmérettetés elvezet továbbá a többség és a kisebbség közötti viszony kérdéséhez, a többség kit és mennyire fogad el tárgyaló félnek a kisebbségi politikusok közül. A többségnek voltak preferáltjai, nem javította a kapcsolatot, hogy egyes magyar politikusokkal szemben erős (szubjektív) fenntartásokat fogalmaztak meg. Bibó már idézett „nyomorúsága”, a kölcsönös bizalmatlanság többnyire lehetetlenné tette az érdemi párbeszédet. Olyan jegyei ezek a világháborúk közötti politikának, amelyek arra hajlamosítanak, hogy kisebbségi vezetőket felmentsük, illetve teljesítményüket a körülményekhez képest jónak minősítsük. De beszélni lehet és kell másról is.

Vegyük a román nyelvtudás kérdését. Többen nem beszéltek olyan szinten románul, hogy egy parlamenti hozzászólást, de akár egyeztető tárgyalást vállalhattak volna. György Béla már idézett listáján szereplő politikusok közül a következők beszéltek

36 A közügyek képviselete érdekében minden lehetséges módszert megpróbáltak bevetni: három alkalommal voltak kihallgatáson a királynál; tucatszámra írtak memorandumokat az éppen funkcióban levő miniszterelnököknek, minisztereknek, államtitkároknak, különböző kérdésekben az illetékes hivatalvezetőknek, vagy tiltakozásképpen éppen kivonultak a parlamentből; a párt különböző ügyekben 15 alkalommal panasszal fordult a Nemzetek Szövetségéhez. Figyelembe véve a (helyi) bukaresti politikai viszonyokat, talán a legeredményesebb tevékenység az ún. „kijáráások” voltak az elnök, Willer és különböző küldöttségek részéről.

tárgyalóképesen románul:³⁷ Abrudbányai Ede, ifj. Barabás Béla, Bernády György, Bethlen György, Deák Gyula, Ferenczy Géza, Gál Miklós, Gyárfás Elemér, Inczedy-Joksmán Ödön, Jósika János, László Dezső, Molnár Kálmán, Pál Gábor, Sándor József, Szabó Béni, Tornyai Gyula,³⁸ Vásárhelyi János, Willer József. Fontos, hogy a legtöbbször mandátumot szerzett OMP-parlamenterek mindenike jól beszélt az állam nyelvét. Többek számára az idegennyelvtudás volt elsődlegesen fontos: azok esetében, akik nemzetközi szinten vállaltak komoly feladatot (Jakabffy Elemér, Balogh Artúr).

A foglalkozás, az alapképzettség politikai szerepvállalás esetében fontos. A mandátumhoz jutott OMP-s törvényhozók közül 23-nak volt jogász képzettsége, de közülük nem tekintendő jogásznak több személy. Nem volt aktív jogász Bernády György (gyógyszerész volt és helyi politikai vezető), Willer József (a politikán innen és túl tanár megzenész volt), továbbá Jakabffy Elemér és György József sem, akik nem tették le az esküt és nem gyakorolták ügyvédi, illetve bírói hivatásukat. Jakabffy lapszerkesztőként dolgozott, György József földbirtokos volt. Pap, illetve lelkész volt 5 honatya,³⁹ 4 volt arisztokrata,⁴⁰ 4 lapszerkesztő/újságíró,⁴¹ 1 bölcsész⁴² és 1 kisiparos.⁴³ A jogi tanulmányok és az ügyvédi-bírói-közjegyzői gyakorlat mindenképpen jó iskolát jelent a politikusi szerepvállaláshoz, viszont a „politikacsinálás” módzatait a gyakorlatban kell elsajátítani. Ez a románul megfelelő szinten beszélő, több mandátumot szerzett képviselők és szenátorok esetében megtörtént – parlamenti felszólalásaik⁴⁴ mutatják ezt. Tevékenységük sikeressége azonban szinte egyáltalán nem függött politikusi teljesítményüktől, alapvetően sérelmi politizálásra voltak kárhoztatva, a kollektív jogok kérdése, a közösségi lét megannyi dimenziójában szükséges építkezés kérdései jelen vannak felszólalásaikban – de az építkezésig nem lehetett eljutni.

A fentiek alapján megállapítható, hogy parlamenti választásokra olyanokat jelöltek, akik a párt számára kiemelten fontos szerepet játszottak, s kevésbé számítottak azok a nyelvi megkommunikációs képességek, amelyekre a parlamenti munkában szükség volt. Szakpolitikusról alig beszélhetünk, ilyen kivétel volt Jakabffy Elemér. Vagyis az OMP-parlamenterek elsősorban pártpolitikuskok voltak.

37 Életrajzi forrásokat, korabeli lexikonok adatait vettem alapul.

38 Tornyai Gyula újságcikkben foglalt állást a románul nem tudó magyarok parlamentbe küldése ellen.

39 Görög Joachim, Ignác László, Laár Ferenc, Molnár Kálmán, Vásárhelyi János.

40 Bethlen György, Jósika János, Szentkereszty Béla, Teleki Artúr.

41 Hegedüs Nándor, Jakabffy Elemér, Paál Árpád, Sulyok István.

42 Sándor József.

43 Szabó Béni.

44 Lásd Balázs Sándor: *Magyar Képviselőt a királyi Románia parlamentjében*. Kriterion: Kolozsvár, 2008.

Jakabffy a politikai cselekvő

Jakabffy Elemért⁴⁵ sokan jellemezték, számomra élményszerű, ahogyan Csapody Miklós bemutatja Jakabffyt, a továbbiakban őt idézem. *„Jakabffy örömeinek eredetű, a 18. század végén magyar nemességet nyert, római katolikus bántói földbirtokos családban született, felmenői Krassó-Szörény vármegye és a kormány szolgálatában álltak, parlamenti képviselők, vezető politikusok voltak. [...] Neveltetését családi tradícióik, a múlt és az alkotmányosság tisztelete mellett a katolicizmus, történelmi öröksége határozta meg. [...] Jakabffy az Erdélyi Katolikus Akadémia tagja, a lugosi egyházközség elnöke. [...] Alapos történeti, közjogi, politikai és irodalmi műveltséggel, széles európai látókörrrel bírt. [...] Klasszikus műveltségű 'kisebbségideológus', nagy formátumú intellektus és koncepciózus demokrata volt, a liberális konzervativizmus tekintélyes alakja. Jakabffyt Genfben, az európai kisebbségi küzdelmek idején, 1939-ig a legtekintélyesebb politikai szereplők között tartották számon, Erdélyben (1940 ősztől Dél-Erdélyben) a közélet egyik legnívósabb közszereplője és publicistája volt.”*⁴⁶ És egy másik idézet: *„Elegáns szónok, emelkedett szellemű egyéniség, európai látókör”* – írta Jakabffyról Ligeti Ernő.⁴⁷

Jakabffyt az önnön útját kereső személynek tekintem. Milyen politikusnak tekinthető az a közszereplő, aki egy tisztség, tételezen az OMP Bántói tagozatának elnökévé választása után a következőt nyilatkozta? *„[S]zemélyemben csak egyszerű elnökük lesz, aki tiszteli a múltat, aki fanatikusa az alkotmányos berendezkedésnek, aki mindég demokrata volt és demokrata lesz, a szó igazi értelmében, aki mindég liberális volt és liberális lesz, ha ez alatt az emberi értékek egyforma tiszteletét és megbecsülését értjük. [...] a célkitűzéseknek csak egy része az, amely szoros értelemben vett politikai pártra hárul, nagyobb részének elvégzése csak nemzetképviselet feladata lehet. És ez a rész az értékesebb, ez a rész az, melyért a történelem előtt is felelősek vagyunk. Ez a rész az, melyet röviden így jelölhetünk: biztosítani a nemzeti öntudat fennmaradását és fejlődését, biztosítani azt, hogy utódaink is a szó igazi*

45 Jakabffy Elemér, dr. (Lugos, 1881. május 17. – Szatmár, 1963. május 19.), közíró, lapszerkesztő, OMP-alelnök, egy ideig az Elnöki Tanács tagja, az OMP bántói tagozatának elnöke volt. Jakabffy Imre Krassó-Szörény megyei alispán, későbbi államtitkár fia. Iskoláit a lugosi római katolikus főgimnáziumban, a jogot a budapesti egyetemen végezte, 1903-ban doktorált. 1906-tól joggyakornok volt Budapesten, pesti lapoknak írt. 1908-ban ügyvédi irodát nyitott Lugoson. Tisza István politikai híve volt, a Nemzeti Munkapárt listáján a boksánbányai kerületben mandátumot szerzett, 1910-től 1918-ig a Magyar Képviselőház tagja volt. 1910-ben kötött házasságot Reitter Ernővel. 1920 után ügyvédi gyakorlatot nem folytathatott Romániában, mert az előírt esküt nem tette le. Lugosi irodáját bezárta, a birtokára, Zaguzsénybe költözött, majd 1921-ben visszaköltözött Lugosra. Elindította és szerkesztette a *Magyar Kisebbség* című folyóiratot, társai Willer József és Sulyok István voltak. Állandó rovata volt a *Krassó-Szörényi Lapokban*, idejét a magyar kisebbség ügyének, a kutatásnak és az írásnak szentelte, a Magyar Tudományos Akadémia szakirodalmi érdemei elismerésül tagjává választotta.

46 Csapody Miklós: Jakabffy és Mikó (1930–1973). *Erdélyi Múzeum*, 2011. 73 (3–4). 23–36, itt: 24.

47 Idézi Csapody uo.

*értelmében olyan magyarok maradjanak, mint amilyenek mi vagyunk.*⁴⁸ A társadalomkutató Jakabffy feladatvállalásainak motivációja egyrészt az új helyzet lényegi elemeinek a feltárása volt, a viszonyok megértése, ugyanakkor a számára meghatározó politikai és közösségi értékek implementációjának a lehetősége. Politikai szerepvállalóként azt vitte (volna) tovább, amit a társadalmi viszonyok természetéről kontextuálisan feltárt, amivel az adott viszonyok meghaladását szolgálni gondolta. Különválasztotta a pártfeladatokat a nemzetképviselő imperatívuszaitól, utóbbi széles kontextust, olyan intézményi bázist jelent, amelynek csak a váza alakult ki a világháborúk közötti időben.

Az 1920-ban bekövetkezett éles politikai cezúra az akkori erdélyi magyar elitet elbizonytalanította, miközben mindenki számára világos volt a cselekvési kényszer. A budapesti zajos politikai élettől minden szempontból távol került Jakabffy nem harcostársakat keresett, nem vezértémákat és nem szakmai-helyi közösséget, nem pártot választott, hanem feladatot. A kényszerkisebbség helyzetébe jutott magyarság szolgálatát, az értelmezésében elsődlegesen fontos feladatok és témák kijelölték a pásmát. Figyelte a történeteket, bekapcsolódott a Kós-féle Magyar Szövetség tevékenységébe.

1919 májusában, amikor a román csendőrség alakulatai felváltották a Lugosra mintegy félévvel korábban bevonult francia hadsereget, ahol Jakabffy ügyvéd volt, nem indult semerre jobb élet reményében, annak ellenére, hogy ügyvédi irodáját be kellett zárnia, mert nem tette le az új államhatalom által megkövetelt hűségesküt. Rá is érvényes Luther híres mondása: *„Itt álllok, másként nem tehetek...”*

Jakabffy politikai, társadalomkutatói, társadalomszervező tevékenységének fontosabb mozzanatait – tematikusan csoportosítva.

Az intézményalapító

Lugosi társaival (a *Krassó-Szörényi Lapokat* szerkesztő Sulyok Istvánnal, egykori főszolgabíróval, valamint a korábbi lugosi főjegyző, a polgármesterhelyettes Willer Józseffel, aki akkor zenetanár és karmester) elindították a *Magyar Kisebbség (MK)* című kéthetenként megjelenő nemzetpolitikai szemlét. (Első száma 1922. szeptember 1-én jelent meg.) Ez a világháborúk között leghosszabb ideig megjelenő lap publikálása alatt sem profilját illetően, sem szellemiségében nem változott. Bár a *Magyar Kisebbség* és maga a szerkesztő a Magyar Párt mellett kötelezte el magát, és ez a közölt szövegek szellemiségében is kifejezésre jutott, a lap nem volt pártorgánus.

48 Jakabffy Elemér: Elvek, sérelmek és kérelmek. *Magyar Kisebbség*, 1935. (22). 605.

Vallotta, a magyarság számára a román nyelv elsajátítása fontos, továbbá a román kultúra megismerése, amelynek hiányában elképzelhetetlen a magyarság többségi társadalomba való integrálódása. A többségi erőszakot és a nemzeti elnyomást a hatalom asszimilációs kísérleteivel együtt egyértelműen elutasította. Logikusan következett az újabb feladatvállalás: 1923-tól kiadta a román, német és francia nyelvű testvérlapokat (a *Glasul Minorităților*, illetve az egyes lapszámokból válogatásként a *Die Stimme der Minderheit* és a *La voix des Minorités*).

Jakabffy felismerte, hogy a kisebbségi társadalomban a jogász nemzedékre (is) sajátos feladatok várnak, a magyar ügyvéd munkája nem magánügy, intézményeknek és személyeknek nyújtott jogvédelem útján közéleti tevékenység. A *Magyar Kisebbség* első ízben 1936-ban nyitott a fiatal jogászok felé, és alkalmat adott arra, hogy fiatal magyar ügyvédek bemutatkozzanak. 1937-ban kiadták az MK mellékleteként a *Kisebbségi Jogéletet* Asztalos Sándor és Mikó Imre szerkesztésében, összesen 9 szám jelent meg, az utolsó összevontan.

1941–42-ben a *Magyar Kisebbség* különlenyomatait *Bánsági és Erdélyországi Füzetek*, majd *Délvidéki és Bánsági Tudományos Füzetek* címmel jelentette meg, szociológiai és politikai, ill. művelődés- és helytörténeti tárgyú dolgozatokkal.

A társadalomkutató

A románok hazánkban és a román királyságban (1918, Budapest) c. kultúr- és szociálpolitikai tanulmányban elemezte a románok helyzetét, és megállapította: a Romániában élő románság vallási intézményeiben, műveltségben, politikai jogok tekintetében, politikai érettségben és szociális területen is a magyarországi románsággal összehasonlítva „*inferioritást mutat*”.

Az agrártörvény telepfosztó rendelkezéseinek erkölcsi alapja című tanulmányát (1922) előbb a kolozsvári *Napkelet*ben közölte, majd külön lenyomatban kiadta a Lapkiadó és Nyomdai Műintézet.

Erdély statisztikája c. munkáját 1923-ban jelentette meg (Husvéth–Hoffer nyomda: Lugos. 143 o.). Ez egyik alapvető műve, ebben közölte a Romániához csatolt területek lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális szempontú összetételét, községenként, az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján. A mű megjelentetését az indokolta, hogy a béketárgyalások során és azt követően is a román politika érdekeinek megfelelően a demográfiai adatokat olykor tudatosan, máskor tudatlanságból tévesen idézték. Jakabffy több olyan erdélyi települést idézett, amelyek nem, vagy rossz közigazgatási besorolásban

szerepelnek az akkori hivatalos és kevésbé hivatalos munkákban. Jakabffy munkája nagy jelentőségű, mert az akkor elérhető teljes román szakirodalmat feldolgozta, egyetlen szempontja pedig a szakmai pontosság volt.

Az Adatok Krassó vármegye múltjából c. dolgozata 1925-ben jelent meg. A megye története a továbbiakban is foglalkoztatta, ezt jelzik *Az 1790–91-iki magyar országgyűlés előzményei Krassó vármegyében* (1925), *Adatok az 1848 év eseményeihez Krassó vármegyében* (1931) c. munkái.

Emlékezéseim Tisza István grófról c. írását külön füzetben 1930-ban adta közre, illetve megjelentette a *Temesvári Hírlap*ban is.

A romániai magyarság panasza a Nemzetek Szövetsége előtt című összeállítása (1938 végén jelent meg) dokumentálása annak, hogy miként működött, illetve nem működött a Nemzetek Szövetségében a nemzeti kisebbség jogvédelme.

1938-ban a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választották. Székfoglalónak szánt előadását (*A Népszövetség népkisebbségi védelmének bírálata* című dolgozatát) Nagy Miklós akadémikus olvasta fel az MTA 1939. március 17-i gyűlésén.

A bánsági magyarság húsz éve Romániában című könyve (Páll Györggyel közösen, 1939, Stúdium Kiadó: Budapest) párhuzamba állítható Mikó Imre sokat idézett munkájával, a *Huszonkét évvel* (1941). Célja a tények számbavétele volt, a Maros és a Duna közötti tájegység szóránymagyarsága valós helyzetének a felmérése.

A Krassó-Szörény vármegye története különös tekintettel a nemzetiségi kérdésre (1940) c. dolgozatát a közélettől történt visszavonulása idején írta.

A bánsági magyarság helyzete a bécsi döntés óta című helyzetfeltáró tanulmányát, 1943 áprilisában fejezte be, amelyben a Temesközben élő magyarság életében bekövetkezett változásokat tekintette át.

További önálló kötetben megjelent munkái: *Régi krassóiak* (Lugos, 1919); *Napló az 1918. évi forradalom eseményeiről* (Lugos, 1920); *Emlékirat a lugosi magyarság sérelmeiről* (Lugos, 1921); *Tibiscum* (Lugos, 1924); *Az 1790–91-iki magyar országgyűlés előzményei Krassó vármegyében* (Lugos, 1925); *Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében* (Lugos, 1928); *Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt* (Lugos, 1940); *A Bánság magyar társadalmának kialakulása a XIX. század folyamán* (Lugos, 1940).

A publicista, a közíró

A 20-as években anyagilag támogatta a hetente háromszor megjelenő, Sulyok István szerkesztette *Krassó-Szörényi Lapokat*. Kezdetben álneveken vagy névtelenül írt a megye egyedüli magyar nyelvű lapjában, heti rendszerességgel jelentek meg *Múlt és jelen*, valamint *Régi krassóiak* címen indított állandó rovatai. Később saját neve alatt írt éles hangú vezércikkeket is.

A *Krassó-Szörényi Lapok* hasábjain riportsorozatot közölt *Tibiscum* címmel a Zsupa melletti római kori telepről. Népszerűsítő írását különnyomatként magyarul és románul is kiadta.

Publicisztikai írásait, vitairatait, értekezéseit és visszaemlékezéseit a *Magyar Kisebbség* és a *Krassó-Szörényi Lapok* mellett a temesvári *Temesvári Hírlap* és *Déli Hírlap*, az aradi *Erdélyi Hírlap* és *Aradi Közlöny*, valamint vezető kolozsvári, nagyváradi és szatmári sajtóorgánumok közölték.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság 1929-ben választotta tagjai sorába.

A közösségépítő

Szerepet vállalt a helyi katolikus közösség életében, 1921-ben a lugosi katolikus egyháztanács elnökévé választották és tisztségét 12 éven át viselte.

Tagja volt az Erdélyi Katolikus Akadémiának is.

Lugoson létrehozta a Magyar Otthont, amely hajlékot nyújtott a Lugosi Magyar Dal- és Zeneegyletnek, s közel egy évtizeden át állt a magyar közművelődés és társadalmi élet szolgálatában.

Támogatta a temesvári Magyar Ház fölépítését. Az 1930. november 29-én lezajlott felavatási ünnepségen beszédet mondott.

A politikus – az OMP vezetője

1910–1918. Országgyűlési képviselő volt Budapesten (boksánbányai körzet, Nemzeti Munkapárti lista). Határozati javaslatot dolgozott ki a nemzetiségek jogegyenlőségére, művelődési, gazdasági haladására. Erre így emlékezett vissza: „1914. év tavaszán Tisza

*István gróf tárgyalásokat folytatott a magyarországi román nemzeti párt vezetőivel. Amikor ezek eredménytelenül befejezést nyertek, a képviselőházban gyöngyözü vita után határozatot hoztunk. Ezt a határozati javaslatot én terjesztettem elő, [...] arra kértem a Házat, utasítsa a kormányt, hogy hazánk nem magyar ajkú polgárait ne csak a jogegyenlőség jótéteményeiben részesítse, de minden olyan óhajuk elérésében támogassa, amely az egységes állam alapelveivel összefér. Ma, huszonegy esztendő után, semmivel sem kérek többet a román kormánytól a magyarok részére, mint amennyit huszonegy év előtt a románok érdekében a magyar kormánytól kértem. És boldog volnék, ha a román törvényhozás ugyanolyan határozati javaslatot fogadna el, mint amilyent akkor javaslatomra a magyar képviselőház elfogadott.*⁴⁹

1922. Behívták az OMP vezetőségébe egy tájegység – a Bánság – meghatározó közéleti szereplőjeként. Alighanem az MK elindításának és más közösségi szerepvállalásainak is szerepe volt abban, hogy amikor 1922. december 28-án létrejött az első időtálló szervezet, a konzervatív szellemű Országos Magyar Párt, akkor felkínálták neki az egyike alelnöki tisztségét. Tisztségét a pártban mindvégig megtartotta.

1924. Az OMP vezetősége a nemzeti kisebbség politikai viszonyainak figyelésére, feldolgozására és szakszerű vélemények előkészítését szolgáló feladatkörrel létrehozta a kisebbségi, jogi és történelmi, Jakabffy vezette szakosztályt. A szakosztály első nyilvános ülésére 1926. január 21-én került sor, amikor megvitatták a Nemzetek Szövetsége brazil beosztottjának, Mello Francónak a kisebbségek beolvadására vonatkozó tételét. Ezzel állították szembe az észtországi kultúraautómia elvét és gyakorlatát. A nyilvános szakosztályi üléseket a továbbiakban más-más városban folytatták. 1935 májusában Jakabffy Elemér a szakosztály ülését megnyitó beszédében hangot adott a magyarság csalódásainak beteljesületlen reményei miatt. Jakabffy keserű hangját az váltotta ki, hogy már Alexandru Vaida-Voevod is a románoknak előjogokat követelő nacionalista mozgalmak mellé állt, ő, aki az 1919-es kisebbségi szerződés aláírójaként a kisebbségeknek egyenjogúságot és részben kulturális autonómiát ígért.

1925–1937 között képviselte (többnyire Balogh Artúr társaságában) az erdélyi magyarságot az Európai Nemzetiségi Kongresszuson. Ez volt az egyetlen hosszú időt megért, majdnem másfél évtizeden keresztül aktív nemzetközi szervezet a két világháború közötti Európában, amely tevékenységének fókuszába a nemzeti kisebbségek helyzetének vizsgálatát és a nemzetközi kisebbségvédelem megreformálásáért kifejtendő lobbitevékenységet állította. A Kongresszus a német kisebbségek kezdeményezésére jött létre, irányvonalának meghatározásában pedig a német, a magyar és zsidó küldöttekből álló csoportok játszottak meghatározó szerepet. Jakabffy 1936-ban a Népszövetség megreformálására vonatkozó tervezetet terjesztett a Kongresszus elé.

49 Jakabffy, 1935. Elvek, sérelmek és kérelmek, i.m. 605.

1927. Az OMP elnöke felkérte Jakabffyt, legyen a sváb kérdés felelőse a párton belül. Ez különösen fontos volt az 1927-es választások, a Kisebbségi Blokk kialakításának idején. A kérdésnek Jakabffy külön dolgozatot is szentelt.⁵⁰

1928–1933. Bukaresti parlamenti képviselő volt. Az 1927-es választáson mandátumot szerzett, de a Német Párttal kötött paktum értelmében az OMP két mandátumról lemondott – az egyik Jakabffy volt. Az 1928-as, az 1931-es és 1932-es választásokon mandátumot szerzett, összesen 5 évig volt parlamenti képviselő. Mandátumot szerzett 1937-ben is, de a parlamentet nem hívták össze.

1929. május 2-án a parlamenti ülésen a közigazgatási törvénytervezet tanulmányozására és a kisebbségi törvénytervezet összeállítására kiküldött bizottságok más parlamenti tagok bevonásával tárgyalták a kérdéseket. Eduard Mirto államtitkár tervezetére a kormányhoz benyújtandó magyar választ Balogh, Jakabffy, Paál és Pál szövegezték meg.

1930. A Maniu-kormány ígéretet tett kisebbségi törvény kidolgozására. Ez nem készült el. A romániai Országos Magyar Párt vezetői bízva a törvény elkészültében, két alternatív tervet dolgoztattak ki Jakabffy Elemérrel és Paál Árpáddal. Jakabffy Elemér 1930-ban elkészített kisebbségi törvénytervezetét zárt körben az OMP vezetői, szakértői között vitára bocsájtották. A tervezetet nem publikálta. Egy évtizeddel később, amikor Tătărescu miniszterelnök ígérte meg a kisebbségi kérdés törvényi szabályozását, Jakabffy szerette volna munkáját (*Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához*) publikálni lapjában, de a revízióra készülő magyar kormányzat ezt már nem tartotta időszerűnek.

1935. Az OMP Bánsági tagozatának elnökévé választották.

1938-ban megtagadta a belépést a királyi diktatúra idején létrehozott Romániai Magyar Népközségbe (RMN) és visszavonult a politikai élettől. 1943-tól kezdve, korábbi döntését felülbírálv, részt vett az RMN munkájában.

1944 augusztusában Bukarestbe internálták mint „nemzetiségi túszt”, fogva tartásával a román kormány az Észak-Erdélyben rekedt Emil Hațieganu biztonságát kívánta kikényszeríteni.

50 Bodó Barna: Az erdélyi német kérdés és Jakabffy. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (2). 111–141.

A „lehetetlen” szolgálat

Illés Gábor már idézett kötetének (*A realista politikus*) egyik toposzát veszem kölcsön. Illés a kontingencia kérdését összeveti azzal az ismert tétellel, miszerint a politikus feladata az adott szituációban rendelkezésre álló legjobb alternatíva megtalálása.⁵¹ Mivel a közéletben, a politikában a lehetséges és a lehetetlen határát kijelölni nem lehet, legfőntebb sejtéseink lehetnek róla, ezért az ismert állítás, hogy a politika a „lehetséges művészete” egyszerre felmentő és igazoló. Illés nem utal egy szóval sem a kisebbségi léthelyzetre, nem jelzi, hogy az örökös kisebbségi ellenzékiiség⁵² mennyire határozza meg a politikai normativitást, miként alakulnak azok az elvek és értékek, amelyek a kisebbségi politikusok esetében a közteherviselést szabályozzák. A cselekvési krédó, a „mit lehet” kisebbségi politikusok számára sokszor jelent feloldhatatlan dilemmát: felelőssége tagadhatatlan, de mert igazodnia kell, szembe megy egymással a mai elfogadható és a holnapi igazán jó, a valós cél. Működik ugyanis az eredményesség kényszere.

Ha Jakabffy Elemér politikai szerepvállalásait elemezzük, több dilemmával kell számolnunk. Az első az, hogy a többségi és a kisebbségi politikusok szerepvállalásai között van-e lényegi különbség? Értelmezésemben van, mert a többségi politikus hatalomra kerülén (párt)programot valósíthat meg, a kisebbségi politikus célja az érdemi egyenlőség megvalósulása, és közösségének a szolgálata: a nyelv, a kultúra, a hagyományos értékek védelme és fennmaradásának az elősegítése. Közügyet intéz. A többségi politikus aktivítása pozitív, a kisebbségié negatív: védekezik, ellenáll. Csak sajátjai körében tud építkezni. További dilemma, hogy a politikatudomány mai kategóriái mennyire használhatóak egy lassan száz év előtti helyzet értelmezésében.

Jelzés értékű, hogy Jakabffy a *Keleti Újság* 1922-es, *Milyen lesz a Magyar Szövetség?* címen indított széles körű ankétja keretében azt válaszolta, hogy a romániai magyar kisebbség nem rendelkezik még megfelelő politikusi garnitúrával. Ha 1922-ben szükségesnek látta odatenni a „még” időhatározót, másfél évtizeddel később mennyire lehetett ez érvényes?

Mit mondjunk arról a politikusról, aki kiáll elvekért, de nyíltan nem konfrontálódik? Az ő (politikai) célja a közösség fenntartása, a nyelv, a kultúra, a hagyományok megőrzése, a vallott célt szolgáló politikai megoldás kieszközlése. Politikai programja a múlt és az alkotmányos berendezkedések tisztelete, a demokrácia és a liberalizmus, amennyiben ez alatt az emberi értékek egyforma tiszteletét és megbecsülését értik.

51 Illés, 2021. *A realista politikus*, i.m. 258.

52 A kormányra lépő kisebbségek helyzete kettős: hatalmon vannak, de emiatt éppen a kisebbségi politizálás lényegi elemét, a közösségi autonómiát kell félretenni, időszakosan elfelejteni.

Korának kisebbségi politikusai ismerték a célt, de a gyakorlatban igen keveset tettek/tehtettek a megvalósítás érdekében. Jakabffy kisebbségi „külpolitikusként”, nemzetközi szinten kiállt és érvelt – többnyire konkrét eredmény nélkül.

Maradt számára a felelős értelmiségi magatartás, amikor tanulmányaival, havi szemléjével, nemzetközi szerepvállalásaival segítséget kívánt nyújtani. De ezek nem, vagy csak részben politikusi megnyilvánulások. Ha szigorúan vesszük, akkor a román parlamentben eltöltött öt esztendő kivételével nem tekinthető – mai értelemben – politikusnak. Tette, amit lehetett: lajstromozta és szóvá tette a sérelmeket, az igazságtalanságokat, az embertelenséget. Az érdekkijárási nem volt az ő szája íze szerinti. Bár a többségi hatalom jogsértéseit, szöszegéseit nem tudta félretenni, bízott abban, hogy a román–magyar kapcsolatok, a többség–kisebbség viszony rendeződése idő kérdése.

Saját útját járó értelmiségi volt, alapvető értékek mellett köteleződött el, de közelebb állt hozzá az értelmező értelmiségi szerepe, mint a kombatív politikusé. A szélsőséges eszmék, a politikai zavarok nem ingatták meg – alighanem nem is tekintette önmagát politikusnak. Értékeket jelölt meg, normákat vállalt, szimbólumokat közvetített – gyakorolta a leírt és kimondott igaz szó hatalmát. Nem várta karba tett kézzel a lehetőséget, de előidézni sem tudta. Mégis bízott a világos szó erejében.

Emberként volt párját ritkító.

IN MEMORIAM
RÉPÁS ZSUZSANNA

Répás Zsuzsanna 1966-ban született Budapesten. A Műszaki Egyetemen vegyészmérnöki, később a Közgazdaságtudományi Egyetemen közgazdasági szakokleveles mérnöki, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán történész és történelemtanári végzettséget szerzett. Felsőfokú tanulmányait követően a budapesti Lónyay Utcai Református Gimnáziumban tanított óraadóként, majd politikai pályára lépett.

Az első Orbán-kormány idején, 1998 és 2002 között a Külügyminisztérium politikai főtanácsadójaként Németh Zsolt államtitkár mellett dolgozott. Feladatai már akkor is elsősorban a nemzetpolitikai ügyekre irányultak: a külhoni magyar szervezetek és a Határon Túli Magyarok Hivatala közötti kapcsolatokat építette és ápolta. 2002 és 2010 között a Fidesz országgyűlési képviselőcsoportjának tagjaként a Külügyi Kabinet munkatársa, nemzetpolitikai kabinettitkár volt.

A 2010-es országgyűlési választásokat követően a második Orbán-kormány idején a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium keretében létrehozott Nemzetpolitikai Államtitkárság helyettes államtitkára lett. Jelentős mértékben hozzájárult a világ különböző pontjain élő magyar közösségek anyaországi kapcsolatainak intézményesüléséhez, valamint a feljük irányuló támogatási programok kialakításához. Az ő irányítása alatt jöttek létre többek között a tematikus évekhez kötődő oktatásfejlesztési támogatások, a Határtalanul! Program, a Magyar Diaszpóra Tanács, a Julianus Program, a Kőrösi Csoma Sándor Program és a Mikes Kelemen Program. A külhoniak támogatása mellett fontosnak tartotta a nemzetpolitika tudományos megalapozását is. Ennek érdekében hozta létre 2011 novemberében a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet, mely azóta is Kántor Zoltán vezetésével a Nemzetpolitikai Államtitkárság tudományos háttérintézményeként működik a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. keretében.

A Nemzetpolitikai Államtitkárságból kikerülve 2014 nyarán két hónapig az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára, majd 2015 és 2019 között a Magyar Művészeti Akadémia titkárságának nemzetközi és határon túli ügyekért felelős főosztályvezetője volt. 2019 márciusától a Külgazdasági és Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztályának vezetői tisztségét töltötte be, majd 2020 novemberétől egészen haláláig nagyköveti rangban képviselte Magyarországot a Duna Bizottság mellett.

A politikai hivatáson túl egyházi tevékenységeket is ellátott. 2003-tól a Budapest-Északi Református Egyházmegye küldötteként vett részt a Magyarországi Református Egyház Zsinatának munkájában. 2007-től tagja, majd 2021-től elnöke volt az egyház külügyi és ösztöndíjas bizottságának. 2018-tól pedig az Európai Egyházak Konferenciája végrehajtó bizottságának volt a tagja.

Munkáját számos kitüntetéssel díjazták: 2013-ban az erdélyi Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság tiszteleti díját; a Szórvány Alapítvány Pro Minoritate díját; és

a Kincses Kolozsvár Egyesület által alapított Kincses Kolozsvárért-díjat; valamint 2014-ben a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Bocskai István-díját vehette át.

Az ötvenhét éves korában elhunyt Répás Zsuzsannát 2023. április 5-én délelőtt helyezték örök nyugalomra a Farkasréti temetőben a református egyház szertartása szerint. A gyászos eseményre száznál is többen eljöttek határon innen és túlról.

A 2019 februárjában vele folytatott beszélgetés során a külhoni magyarokhoz való személyes kötődéséről, valamint a nemzetpolitika működtetésének gyakorlati aspektusairól kérdeztem őt.

Gazsó Dániel

„Én bizonyos szempontból nehéz, de egyben könnyű helyzetben is voltam, mert a nulláról építettem fel a nemzetpolitikát” – Répás Zsuzsannával Gazsó Dániel beszélget¹

Gazsó Dániel: Mikor határoztad el, hogy politikával fogsz foglalkozni? Fiatalon, esetleg már gyerekkorodban is gondoltál erre?

Répás Zsuzsanna: Gyerekkoromban még nem gondolhattam erre, mert én ahhoz túl korán születtem. '84-ben érettségiztem, akkor még Gorbacsov sem volt hatalmon. [...] Egy keresztény beállítottságú családban nőttem fel, amely erősen kommunizmusellenes volt, így fiatalon fel sem merülhetett annak gondolata, hogy én politikával foglalkozzak. [...] A Műegyetemre jártam, és amikor befejeztem, jött a rendszerváltozás. Akkor már meg tudtam fogalmazni, hogy mi érdekel.

GD: És mi érdekelt akkor?

RZs: A történelem, a politika és a határon túli magyarok. Ezért úgy döntöttem, folytatom a tanulást: beiratkoztam, és elvégeztem a töri szakot.

GD: Mikor kezdted el érdeklődni a határon túli magyarok iránt?

1 Az interjú átirat verzióját Répás Zsuzsannával együtt véglegesítettem. Névvel való közléséhez ő maga is hozzájárult. Az interjúszöveg először a 2020 nyarán megvédett disszertációmban jelent meg. Gazsó Dániel: *Orthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori (PhD-) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Politikaelméleti Doktori Iskola. 2020. június 15. 285–297. Letöltés helye: <https://doktori.hu>; letöltés ideje: 2023. 03. 15.

RZs: Mindig is érdekelt a határon túli magyarok ügye. [...] A rendszerváltozás idején én ott voltam szinte minden tüntetésen. Belekerültem egy áramlatba, ami később a nemzetpolitika felé sodort. [...] Az első nagy tüntetés az Erdély melletti szimpátiatüntetés volt [Budapest, 1988. június 27.], amin több tízezen vettünk részt. Az egy elmondhatatlan élmény volt, a mai napig bennem él. [...] A '90-es évek közepén, amikor még a bölcsészkarra jártam, elkezdtem Németh Zsolt mellett dolgozni a Fideszben. '98-ban vele mentem a Külügyminisztériumba. Akkor ő megkérdezte tőlem, hogy mivel akarok foglalkozni, és én azt mondtam neki, engem elsősorban nem a külügyek, hanem a határon túli magyarok érdekelnek. Ő lett a Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH) felügyelő államtitkár, és akkor én lettem az összekötő a felügyelő államtitkár és a HTMH között.

GD: A 2010. évi országgyűlési választásokat követően hogyan lettél nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár?

RZs: Azt, hogy a döntés pontosan hogyan született, én nem tudhatom, de az bizonyos, hogy 1997-től én csináltam a nemzetpolitikai aprómunkát a Fideszben. Tehát a tusnádi tábortól [Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor Tusnádfürdőn] a különböző nyilatkozatokon, törvényjavaslatokon, rendezvényeken át a pártelnöki találkozókig minden nemzetpolitikával kapcsolatos szakmai és szervezői tevékenység átment a kezeimen. Így 2010-ben nagyon örültem, hogy ezzel a feladattal engem bíztak meg.

GD: Milyen képességekre van szükség ahhoz, hogy valaki jó nemzetpolitikai döntéshozó legyen?

RZs: Ehhez nagyon sok alázatra van szükség. Úgy kell felfogni, hogy te azért vagy ott, hogy segítsd a külhoniakat, mintha te az ő magyarországi ügyvédjük lennél. Neked az a feladatod, hogy megnézd, hogyan tudsz nekik a legjobban segíteni. Ez egy szolgálat, amihez alázat kell.

GD: Milyen szaktudásra, speciális ismeretekre van szükség a nemzetpolitikában?

RZs: Most már nem lehet azt mondani, hogy a nemzetpolitikát sehol sem tanítják, mert már vannak kifejezetten a nemzetpolitikáról szóló kurzusok, egyetemi tankönyv is született.² Ami a legfontosabb azonban, az a terepismeret. Jární kell a terepet, beszélgetni kell az emberekkel, és nyitott szívvel kell fordulni hozzájuk. Ha elég sokat beszélgetsz a külhoniakkal, odafigyelsz a reakcióikra, átérzed, hogyan gondolkodnak, akkor látni fogod, a kisebbségi létből eredően vannak olyan magatartási minták, amelyek teljesen mások ott, mint itthon. Ők egyes élethelyzetekben érzékenyebbek, másképp dekodolnak,

2 Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetpolitikai alapismeretek*. Nemzeti Közszerológati és Tankönyvkiadó: Budapest, 2013.

és másképp reagálnak. Minderre odafigyelve nagyon sok mindent meg lehet érteni, így könnyebb a másikat elfogadni, és utána jobban is lehet neki segíteni. [...] Ezt csak így lehet csinálni. Pártelnököktől kezdve a hétköznapi emberekig, a másakra való odafigyelés meghálálja magát.

GD: Az 1990-es években megjelent valamilyen formában a diaszpóra anyaországi támogatásának gondolata? Mikor és hogyan vette fel először a magyar kormány a kapcsolatot a diaszpóraszervezetekkel?

RZs: Azt éreztük már akkor, hogy a diaszpóra el volt hanyagolva. De induljunk el onnan, hogy a nemzetpolitika fogalma sem létezett korábban, a rendszerváltozással jött létre, gyakorlatilag Antall Józsefnek azzal a kijelentésével, hogy ő lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát.³ A nemzetpolitika intézményrendszere ebben az időben kezdett el kiépülni, és természetesen először a nagyobb bajban lévő, és közelebb élő Kárpát-medencei közösségekkel kezdtek el foglalkozni. [...] A rendszerváltozás utáni első kormányok tehát kevésbé figyeltek a diaszpórára. [...] A külhoniakkal való kapcsolattartás terén kulcsfontosságú volt a '99-ben megalakult Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT). A MÁÉRT megalakulásával mi nemcsak azt mondtuk, hogy Magyarország odafigyel a külhoni magyarságra, hanem hogy a magyar kormány intézményes kapcsolatot tart fent a külhoni magyar szervezetekkel. Tehát ennek a kapcsolatrendszernek az intézményesülésére helyeztük a hangsúlyt, ami nagy előrelépést jelentett. A MÁÉRT üléseire meghívtuk a diaszpórát is, illetve az elején csak a Magyarok Világszövetségét, mert akkor elsősorban a Magyarok Világszövetsége foglalkozott a diaszpórával.⁴ [...] Nagyon nehéz volt a diaszpórát megszólítani, mert ugye, ha azt akarom tudni, hogy például a romániai magyarságot ki képviseli, hát ott vannak a politikai pártok. Az, hogy ki ott a legitim képviselő, eldől a választásokon, így lehet tudni, hogy például Erdélyben az RMDSZ [Romániai Magyar Demokrata Szövetség] a legerősebb. Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján is hasonló a helyzet. Egy politikailag szervezett társadalom legitim képviselőit könnyű megszólítani, és így az általuk képviselt közösséggel intézményes kapcsolatot tartani. De hogyan fogod meg a diaszpórát ebből a szempontból? A diaszpórának nincsenek legitim képviselői, nincsenek választások, ahol megválasztanák a politikai képviseletüket. Ellenben rengeteg szervezetük van. [...] A legfőbb kérdés tehát

3 „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni” – részlet Antall József, a Magyar Köztársaság miniszterelnökének beszédéből, mely a Magyar Demokrata Fórum (MDF) III. Országos Gyűlésén hangzott el 1990. június 2-án. Az anyaországi felelősségvállalás ekkorra már törvényes szinten is megjelent az 1989. október 23-án hatályba lépett új Alkotmány (1989. évi XXXI. törvény a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosítása) 6. § (3) bekezdésében: „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.” Letöltés helye: www.alkotmanybirosag.hu; letöltés ideje: 2023. 03. 15.

4 A Magyarok Világszövetsége részben gróf Teleki Pál kezdeményezésére jött létre 1938-ban. Az 1989-es rendszerváltást követően megújult formában folytatta működését, először Csoóri Sándor, majd 2000-től Patrubány Miklós irányítása alatt.

az volt, kit hívjunk meg, ki az, aki például a svédországi magyarságot tudja képviselni? Ez egy nagyon nehéz kérdés, így aztán először a Magyarok Világszövetségét hívtuk el a MÁÉRT-ra. 2000 táján azonban már éreztük, hogy ez így nem jó, nem elég, és ezért szerveztünk is egy tanácskozássorozatot, aminek kifejezetten a diaszpóra megszólítása volt a célja. *Magyarország 2000* – valami ilyesmi volt a neve.

GD: Erre, a kifejezetten a diaszpórával való kapcsolatfelvételre irányuló tanácskozással milyen elvek szerint választottátok ki a meghívott szervezeteket?

RZs: Végül önkényes alapon meghívtunk rá embereket a diaszpórából. Ez a tanácskozássorozat egyébként rövid életű volt: 2002-ben megszűnt. A szocialista – szabad demokrata kormányzás alatt [2002–2004 Medgyessy-kormány, 2004–2009 Gyurcsány-kormány, 2009–2010 Bajnai-kormány] nem igazán gondolkoztak azon, hogy nemcsak a Kárpát-medencei magyarsággal kellene intézményesen kapcsolatot tartani, hanem a nyugati diaszpórával is. Sőt, Gyurcsány a gyászos emlékü 2004-es népszavazás után a MÁÉRT-ot se hívta össze.⁵ A külhoniakkal való intézményes kapcsolattartás attól kezdve azzal volt kipipálva, hogy néha összehívták a Szülőföld Alap – ami akkor olyan volt, mint most a Bethlen Gábor Alap – valamifajta tanácsadó testületeként a külhoni vezetőket, ahová persze az ellenzéket nem hívták meg.

GD: Ebben az időben, 2004. év végén jött létre Szili Katalin kezdeményezésére a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma (KMKF). Annak mi volt az eredeti célja?

RZs: A KMKF eredeti célja az volt, hogy a MÁÉRT keretében kialakult párbeszédet a magyar kormány és a határon túli magyar pártok között kiegészítse a parlamentáris dimenzióval. [...] Nagy jelentősége akkor lett, amikor a MÁÉRT nem működött [2004–2010], és az akkori magyar kormány nem állt ki kellő erővel a külhoni magyarok védelmében. Abban az időben, amikor Szlovákiában súlyos repressziók érték a magyarokat, amikor elfogadták az új nyelvtörvényt,⁶ a magyar kormány részéről egyszerűen nem volt, aki fellépjen, és kiálljon a felvidékiek mellett. Egyedül a KMKF nyújtott lehetőséget

5 Az egyszerűsített honosítás bevezetése érdekében a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére sikeresen lebonyolított aláírásgyűjtés következményeként 2004. december 5-re kiírt népszavazáson a választópolgárok részben a következő kérdésre válaszolhattak: „*Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti magyarigazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?*” A népszavazás az alacsony részvétel miatt érvénytelen volt, de ezzel együtt mély nyomot hagyott az utókorban. Az egyszerűsített honosítás bevezetéséről folytatott közéleti vitákban kiéleződtek a nemzetpolitikával kapcsolatos politikai ellentéteket úgy a hazai, mint a külhoni magyar társadalmakban.

6 Szlovákiában a nyelvhasználatról szóló 1995-ben elfogadott törvény 2009-es módosítása értelmében a nyilvános érintkezésben szlovákul kell használni a helyi földrajzi elnevezéseket, az egészségügyi és szociális intézményekben pedig a paciensekkel magyarul is beszélni képes személyzet alkalmazása csak ott szükséges, ahol a magyarok aránya legalább 20%. A törvény 2011-es módosítása ezeken a szigorításokon enyhített, többek között a kisebbségi nyelvhasználati küszöböt a korábbi 20-ról 15%-ra csökkentette.

arra, hogy egységesen kiálljunk például a felvidéki magyarok mellett, és ez akkor nagy dolog volt.

GD: A nemzetpolitika, pontosabban az anyaországi felelősségvállalás kérdése miért okozott társadalompolitikai megosztottságot Magyarországon?

RZS: A nemzetpolitikából fakadó konfliktusok az egyszerű politikai haszonszerzés miatt éleződtek ki. Számomra az nagyon visszataszító dolog, amikor valaki a nemzeti érzést használja fel egy politikai játszmában. Akik ezt művelték, azok jól ráéreztek arra, hogy a magyarországi nemzettudat mennyire meghasonlott. [...] Gondold el: a kommunizmus alatt hány generáció nőtt fel úgy, hogy nem is hallott a külhoni magyarokról! Én emlékszem, hogy amikor iskolába jártam, volt egy bekezdés Trianonról, azt annyi. Tehát nem tanultunk semmit arról, hogy mi történt a két világháború között a határon túli magyarokkal, milyen politikai, gazdasági, kulturális folyamatokon mentek keresztül. Ha valaki hallott is valamit a külhoniakról, azt a családon belül hallhatta vagy a barátaitól. És amikor már a harmadik generáció nőtt fel úgy, hogy nem tanult az iskolában erről, és már az anyuka, meg az apuka sem tudta elmondani, hogy mi is történt a magyarokkal valójában, akkor a nemzettudat ténylegesen elkezdett meggyengülni. [...] A konfliktusokat generáló politikusok ezt használták fel a jobboldal ellen. Tehát tudatosan rájátszottak erre, nem véletlenül alakultak ki a konfliktusok a nemzetpolitika körül a 2000-es években.

GD: Itt a korábban említett 2004. december 5-én tartott népszavazás kapcsán kialakult vitákra gondolsz?

RZS: Arra is, de a még korábbi eseményekre is gondolok: a státusztörvényre [2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról], meg az abból fakadó politikai botrányra. Látni kell, hogy a nemzetpolitika alapvető identitáskérdés, a baloldali politikusok pedig az ellenidentitásukat vezetik le belőle. Ez is mutatja, hogy Magyarországon mennyire kulcsfontosságú kérdés a nemzetpolitikához való viszonyulás, tehát hogy 10 millióan vagyunk-e vagy 15 millióan. Akik az előbbi állásponton vannak, azoknak kidobott pénz a külhoniak támogatása, irritálja is őket ez az egész. [...] Az volna az ideális, ha a nemzetpolitika kikerülne a pártpolitikai csatározásokból. Egyébként elég jól haladunk efelé. Gyakorlatilag most már csak egy olyan párt van Magyarországon, meg annak a vezetője, aki továbbra is ezzel próbál politikai hasznot szerezni.

GD: A nemzetpolitikával kapcsolatos nézeteltérések Magyarországon elméleti szinten visszavezethetők az államnemzet vs. kultúrnemzet, illetve a politikai nacionalizmus vs. etnikai nacionalizmus dichotómiájához?

RZs: Én egyáltalán nem szeretem ezt a megkülönböztetést, mert szerintem mi egy politikai nemzet vagyunk. A kultúrnemzet szerintem egy fosztóképző, olyan, mint a

„népi demokrácia” volt. Hogyha mi csak kultúrnemzet lennénk, akkor fel sem merülne az állampolgársági kérdés, azaz az egyszerűsített honosítás kérdése.

GD: Mi a nemzetpolitika célja? Mely nagyobb politikai ágazathoz sorolná: a belpolitikához vagy inkább a külpolitikához?

RZs: Mindig dilemma volt, hogy a külhoniakkal való kapcsolattartást hol helyezzük el a kormányzati struktúrában: a külügynél vagy a Miniszterelnökségnél, tehát a központi államigazgatási szervnél, esetleg az Emberi Erőforrások Minisztériumában? Sehova sem sorolható be igazán. A nemzetpolitika ugyanis nagyon sokrétű dolog, nagyon sok ágazati politikát érint. A határon túli magyarok oktatási rendszere, kulturális élete, egészségügyi ellátása, gazdasága, külkapcsolatai mind a nemzetpolitika keretébe tartoznak. Ezeket a területeket egyben kell látni ahhoz, hogy jól lehessen menedzselni a külhoniakkal kapcsolatos ügyeket.

GD: Kik alkotják a nemzetpolitika, illetve azon belül a diaszpórapolitika célcsoportját? Kinek szól, kié ez a politikai ágazat: az államé, a kormányon lévő pártkoalícióé, a külhoniaké, a magyarországiaké, az összmagyar társadalomé?

RZs: A diaszpórapolitika – mely a nemzetpolitikának egy részét képezi – elsősorban a diaszpórának szól, de egyben szól mindenkinek. [...] A mi elképzelésünk szerint gyakorlatilag egy olyan nemzetpolitikáról van szó, amely a magyar nemzet egészében gondolkodik. Az egységes nemzettudatot pedig Magyarországról kell újjáépíteni.

GD: Az országhatáron kívül élő magyar közösségek helyben való boldogulása és megerősítése szempontjából miért fontos az egységes nemzet? Milyen célt szolgál a magyar nemzet egyesítése?

RZs: Most azt kérdezed, hogy egyáltalán miért foglalkozunk nemzetpolitikával?

GD: Nem. A kérdésem arra irányul, hogy a ti meglátásotok szerint a magyarországi nemzetpolitika célja a külhoni magyarok lakóhelyükön való boldogulásának segítése, támogatása vagy inkább egy Budapestről irányított nemzetépítés, nemzetegyesítés, azaz az egységes magyar nemzettudat kialakítása?

RZs: Kicsit árnyalnám. A nemzetpolitikának több célja van. Mindenképpen célja a magyar nemzeti közösségek segítése Kárpátalján, Erdélyben és a többi régióban egyaránt, de másrészt mindenképpen célja az egységes magyar nemzetben való gondolkodás kialakítása is. Az, hogy a magyar nemzetre egységes nemzetként tekintünk, egy erdélyi vagy egy vajdasági magyar számára természetes. A határon túliaknak nem kérdés, hogy ők a magyar nemzethez tartoznak-e vagy sem, mert a mindennapokban érzetik velük, hova tartoznak, pontosan tudják: azért bántják őket, mert magyarok. Az egységes nemzettudat leginkább Magyarországon tört meg. Itt ugyan nem volt olyan elnyomás, mint a

külhönban, ellenben '45-től volt egy tudatos politika a kommunista vezetés részéről, ami arra irányult, hogy az egységes nemzettudatot kimossák a magyarok fejéből.

GD: Ezek szerint a magyarországi társadalom is célcsoportját képezi a nemzetpolitikának?

RZs: Igen.

GD: A diaszpóráközösségek még a szomszédos országokban élő magyar kisebbségi közösségeknél is szerteágazóbbak, sokrétűbbek. A magyar kormány hogyan viszonyul ennek a célcsoportnak a sokszínűségéhez, a diaszpórában élők többes kötődéséhez?

RZs: Igen, ez egy lényeges különbség, és én éppen ezért ragaszkodtam hozzá, hogy tegyünk rendet a terminológiahasználatban, és élesen válasszuk el egymástól a szórvány és a diaszpóra fogalmait. 2010-ben terminológiai forradalmat is csináltunk ilyen értelemben. Ennek következménye az is, hogy tudatosan elkezdtük a határon túliak kifejezés helyett a külhoniak kifejezést használni, mert a határ magában foglalja az elválasztás gondolatát, és mi ezzel szemben az összetartozásra helyeztük a hangsúlyt.

GD: A 2010-től egyre gyakrabban használt külhoni kategóriába beletartozik a diaszpóra éppúgy, mint a Kárpát-medencében tömbben, illetve szórványban élő kisebbségi közösségek?

RZs: Igen. Ez egy átfogó kategória, de tulajdonképpen a határon túli is az volt, csak az a határral való elválasztásra helyezte a hangsúlyt. [...] Tudom, hogy a külhoni sem a legjobb kifejezés, de mi egy olyan új fogalmat akartunk divatba hozni, ami nem az elválasztásra, hanem az összetartozásra helyezi a hangsúlyt, és ez valamennyire sikerült is, mert egyre többen használják a külhoni kifejezést.

GD: A külhoni kategórián belül hogyan különítették el a migrációs eredetű diaszpóráközösségeket az őshonos kisebbségi közösségektől?

RZs: Mint mondtam, nagyon fontosnak tartottuk a szórvány és a diaszpóra megkülönböztetését, mert nem mindegy, hogy Brassóban él ötezer magyar vagy Stockholmban, mert míg a brassói ötezer – vagy nem tudom mennyi – magyar mindig ott élt, tehát a ma ott élők nagyapja és ükapja is ott élt, addig a Stockholmban élők maguk döntöttek úgy, hogy szülőföldjükről elmennek oda, egy másik országba. Egy brassói magyar soha nem döntött úgy, hogy ő román állampolgár lesz, mint ahogyan a kárpátaljaiak sem döntöttek arról, hogy öt vagy hat ország állampolgárai legyenek, de aki elment Stockholmba vagy New Yorkba, az maga döntött úgy, hogy egy másik ország állampolgára lesz, és ez a különbség az emberek mentalitásában is megjelenik.

GD: A szórvány és a diaszpóra megkülönböztetése milyen formában jelenik meg a gyakorlatban, a nemzetpolitikai döntéshozatalban?

RZS: Az a fontos, hogy lássuk a különbséget az élethelyzetekben, mert akkor tudjuk megtalálni a legjobb módjait a támogatásnak. Én láttam sajnos, hogy a diaszpórában élő másod- és harmadgenerációsok hogyan veszítik el a magyar nyelvet – kivételek persze vannak –, de látni kell, ez egy természetes folyamat. Nekünk az a célunk, hogy minél többet megtartsunk közülük, ha lehet, a nyelvet, de az identitásukat mindenképpen őrizék meg. Be kell látnunk azonban, hogy ez a folyamat véges. Nem várhatjuk el, hogy például Amerikában, a magyar szülők gyermekei, akik amerikai kulturális környezetbe születtek, és abban nőttek fel, ugyanúgy legyenek magyarok, mint mi. Egyszerűen más az élethelyzetük. Jó, ha megőrzik a gyökereiket. Ez az élethelyzet azonban úgy jött létre, hogy emberek saját szabad akaratukból úgy döntöttek, elmennek innen, és egy másik társadalomba integrálódnak. Ellenben az erdélyi magyarokat senki sem kérdezte meg, hogy akarnak-e integrálódni a román államba vagy sem. [...] Hogyha a diaszpórába ellátogatsz, láthatod, hogy mindenki, aki elment Magyarországról, azt a Magyarországot vitte magával, ami akkor volt, amikor ő elment. Ez sok esetben meghatározza a Magyarországhoz való viszonyukat is.

GD: 2010-ben, miután kineveztek helyettes államtitkárnak, hogyan láttál neki a nemzetpolitika intézményrendszerének újrászervezéséhez?

RZs: Én bizonyos szempontból nehéz, de egyben könnyű helyzetben is voltam, mert a nulláról építhettem fel a nemzetpolitikát. Azért a nulláról, mert az előző kormányzat gyakorlatilag teljesen kiiktatta a nemzetpolitikát a rendszerből: egy főosztály foglalkozott vele csupán, a Miniszterelnökség egy kis sarkában eldugva úgy, hogy senki se vegye észre. Így 2010 után a nemzetpolitika egész intézményrendszerét nekünk kellett elképzelnünk és kialakítanunk. [...] Az első lépéseink között volt a 2004-től szüneteltetett Magyar Állandó Értekezlet újraindítása. Amikor 2010-ben kormányra kerültünk, még az év novemberében meg is tartottuk a MÁÉRT ülést, ami első körben semmi másról nem szólt, csak arról, hogy újra együtt vagyunk, újra együtt gondolkodunk, együtt tervezünk. [...] Célunk volt a szétaprózott támogatáspolitikai összevonása: tehát mind a kormányzati struktúrában, mind a támogatási struktúrában egy egységes rendszer létrehozása. [...] A Nemzetpolitikai Államtitkárság ebből a szempontból kulcsfontosságú volt, mert megalakulásával a nemzetpolitika ugyanolyan rangra emelkedett a kormányzati struktúrában, mint mondjuk az egészségügy, az oktatásügy, a külügy vagy bármely más ágazati politika. [...] Tehát attól függetlenül, hogy a stratégiai keretdokumentumok⁷ később születtek meg, mi az elejétől fogva egységes koncepció alapján építettük föl ezt a

7 Az először 2011-ben, majd kisebb módosításokkal 2013-ban kiadott *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete*, valamint a 2016-ban megjelent *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentumok letölthetők a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldaláról: www.bgazrt.hu/nemzetpolitikai-kutatointezet/oktatas/alapdokumentumok; letöltés ideje: 2013. 03. 15.

rendszer. [...] Persze ahhoz, hogy egy tudományosan megalapozott stratégiát ki lehessen dolgozni, először létre kellett hozni a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet is. Annak szakmai támogatásával alakítottuk ki többek között a tematikus éveket.⁸

GD: 2010 után a magyar diaszpóra minden korábbinál nagyobb figyelmet és támogatást kapott az anyaországtól. Melyek voltak az ebben az évtizedben kibontakozott magyarországi diaszpórapolitikának az első lépései?

RZs: Mi és sokan mások is hosszú ideig úgy gondoltuk, a nyugati magyarokat nem kell támogatni, hiszen ők azért mentek el, hogy gazdagok legyenek, nekik van pénzük, a támogatáspolitikai pedig elsősorban a szegényebb régiók felé irányul. Aztán, amikor elmentünk nyugatra, és láttuk, hogy a helyi viszonyokhoz képest nemcsak gazdag emberekről van szó, tehát nem néhány milliomból áll például az amerikai magyarság, hanem egyszerű emberekből is, akik a saját pénzükből tartják fent a közösségi életet, akkor beláttuk, nekik is szükségük van a magyar állam támogatására. Ehhez először kapcsolatfelvételt kellett szerezni. [...] Ahogy korábban is említettem, a 2000-es évek elején a kapcsolatfelvétel sikertelen volt, azonban a helyzet azóta megváltozott. Az első és a második Orbán-kormány között eltelt időben [2002–2010] a diaszpóra is elkezdett önszerveződni, amelyben szerintem nagy szerepe volt annak, hogy a Magyarok Világszövetsége zsákutcába jutott. A diaszpóraszervezetek ugyan tovább benne maradtak, mint a Kárpát-medencei szervezetek, de egy idő után ők is látták, hogy ez az egész sehova nem vezet, és akkor elkezdték létrehozni a saját ernyőszervezeteiket. Mérföldkő volt a NYEOMSZSZ [Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége, 2001] megalakulása. Először létrejöttek az országos szervezetek, majd ezek egyesülésével az európai ernyőszervezet. Ugyanezt megcsinálták Latin-Amerikában is, ebből született a LAMOSZSZ [Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége, 2004]. [...] Ettől kezdve már sokkal könnyebb dolga volt a magyar kormánynak. A diaszpórának ugyan továbbra sem voltak olyan politikai értelemben legitim képviselői, mint mondjuk az erdélyieknek vagy a felvidékieknek, de most már mégiscsak voltak olyan országos és regionális szervezetek, amelyek vezetőivel a magyar kormány le tudott ülni tárgyalni. Így sokkal könnyebb volt a Magyar Diaszpóra Tanácsot is létrehozni. [...] Az elsődleges célunk az volt, hogy minél több magyart elérjünk, minél többekhez eljusson az az üzenet, hogy a magyar kormány törődik a diaszpórával. Ennek érdekében évről évre több szervezetet hívtunk, és hívtunk meg a Diaszpóra Tanács üléseire.

⁸ A Nemzetpolitikai Államtitkárság 2012-től minden évben tematikus évet hirdet, melynek keretében egy-egy kiemelt célcsoportot, illetve témát helyez a nemzetpolitikai célú támogatások fókuszába. 2012 a külhoni magyar óvodák éve, 2013 a külhoni magyar kisiskolások éve, 2014 a külhoni magyar felsősök éve volt, így ebben az időben az oktatásfejlesztés került a középpontba. Ezt követően, 2015 és 2017 között a gazdaságfejlesztés, 2018–2019-ben a családok támogatása, 2020-tól pedig a közösségek megerősítése kerültek a tematikus évek fókuszába.

GD: A diaszpóraszervezetekkel való kapcsolatfelvétel érdekében – úgy tudom – személyes látogatásokat is tettél olyan távoli helyeken is, mint Chaco. Miért mentél Északkelet-Argentínába magyar kapcsolatokat építeni?

RZs: Nagyon tanulságos történet. Valahonnan tudtunk róla, hogy ott él egy magyar közösség, akiknél még soha senki nem járt Magyarországról. Én voltam az első magyar állami tisztviselő, aki elment hozzájuk. Piros szőnyeggel vártak, hatalmas program volt, aztán a műsor végén megkérdezte tőlem valaki, hogy oké, rendben van, nagyon örülnek nekünk, de mondjam már el, miért is jöttünk ide? Jogos kérdés volt: ott éltek 90 éve, és soha oda sem bagózott rájuk senki Magyarországról. El kellett magyaráznom, hogy azért jöttünk, mert ők is fontosak számunkra, ők is hozzánk tartoznak, és szeretnénk, ha ezt éreznék is. [...] Egy másik érdekes történet az izraeli magyarsággal való kapcsolatfelvétel volt. Őket is meghívtuk a Diaszpóra Tanács ülésére, de nem jöttek el. Aztán, amikor egy konferencia keretében épp Izraelben voltam, elhatároztam, hogy megkeresem az izraeli magyarok szervezetének a vezetőjét, aki egy idősebb ember volt. Elmentem hozzá, és elmondtam neki, mi kik vagyunk, mit csinálunk, és hogy szeretnénk nyitni minden magyar felé a világban, fogadják el a meghívásunkat. A következő alkalommal elküldtek valakit az ülésre, és azóta minden évben eljönnek. Tehát vannak olyan diaszpóraszervezetek, akiknek voltak fenntartásaik – meg kell jegyezni, sokszor nem ok nélkül, hiszen a diaszpóra sok jót nem kapott Magyarországtól, például a kommunizmus alatt –, de amikor személyesen elmentünk hozzájuk, és beszéltünk velük, a feszültségek oldódtak, és ki lehetett alakítani a jó kapcsolatokat.

GD: A Magyar Diaszpóra Tanács megalakulását követően sorra jöttek létre a diaszpóra felé irányuló támogatási programok: 2012-ben a Julianus Program, 2013-ban a Mikes Kelemen Program és a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP) is elindult. Hogyan jöttek létre ezek a diaszpórapolitikai gyakorlatok? Igaz, például, hogy a diaszpóra könyvtári hagyatékának megóvására irányuló Mikes Kelemen Program Megyesy Jenőnek, Orbán Viktor külpolitikai főtanácsadójának az ötlete volt?

RZs: Az tényleg Jenő ötlete volt! Emlékszem, amikor ő ezt felvetette a Magyar Diaszpóra Tanács egyik ülésén. Én nagyon jó ötletnek tartottam, ezért azt mondtam, hogy ezt meg kell valósítani.

GD: Tehát ezt a folyamatot úgy kell elképzelni, hogy valakitől jött egy ötlet, amit ha Te mint nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár jónak tartottál, és elfogadtál, akkor az megvalósult?

RZs: Az ötlet megszületése után elkezdtük kitalálni, hogyan lehetne azt kivitelezni. A Mikes Programot azért találtam jó ötletnek, mert mögötte valós élethelyzetek és igények voltak. Jenő tudta, hogy rengeteg idősebb ember értékes könyveket és dokumentumokat

hagyott maga után, köztük akár 16. századi kéziratokat is, amelyeket sem a leszármazottai, sem a helyi magyar könyvtárak nem tudtak megőrizni. A Mikes Program alapgon-
dolata ezeknek az értékeknek a megmentésére irányult.

GD: A Mikes Kelemen Program elindításához neked még meg kellett győznöd valaki mást is annak szükségességéről, vagy magad dönthetél a megvalósításáról?

RZs: Egy helyettes államtitkárnak is van főnöke. Nekem a miniszterelnök-helyettes [Semjén Zsolt] volt a főnököm, akit nem volt nehéz meggyőzni ezeknek a 2010-es évek elején beindított programoknak a hatékonyságáról. Nyilván meg kellett beszélni vele a dolgot, és azután – még a megvalósítás előtt – annak ügye természetesen el kellett, hogy jusson a legfőbb döntéshozó szerv, a kormányülés elé is.

GD: Milyen kezdeti nehézségeket okozott ezeknek az új támogatási programoknak a működtetése?

RZs: Az új dolgokat felépíteni, az új programokat és magát a Bethlen Gábor Alapkezelőt beindítani nem volt könnyű feladat. [...] Először végig kellett gondolni, hogy milyen kihívásoknak kell eleget tenni, melyek a kérdéses pontjai az új elképzeléseknek. Ez mindig csapatmunka, és nagyon fontos volt, hogy találtam támogatókat, segítőköt, akikkel jól tudtunk együtt gondolkozni. És hát ezeknek a programoknak a beindításához és működtetéséhez pénz is kellett, ezért is volt szükség minden ilyen ügyet a kormányülés elé elvinni. [...] Az elején minden új programnak voltak gyerekbetegségei, amelyeket meg kellett oldani. Ki kellett találni, hogyan lehet igazságosan és a törvényeknek megfelelően működtetni a programokat. [...] Ezek azért nehéz dolgok, mert akinek nem sikerül bejutnia egy programba, vagy egy pályázatot elnyernie, az mindig csalódott lesz.

GD: Volt valami információtok arról, hogy ezeknek az új támogatási programoknak milyen volt a fogadtatása a diaszpórában?

RZs: Persze, mindig mindent megbeszéltünk a kintiekkel. A programok alapgon-
dolata eleve úgy jött létre, hogy kimentünk külföldre körülnézni, és láttuk, mire van szükség. [...] Láttuk például: hogy a diaszpóraszervezetek sokszor elöregednek; hogy aki aktív, az is sokszor munka mellett csinálja a közösségi programokat; hogy az emberek a saját idejükből és pénzükből alig tudják fenntartani a szervezeteket. Egy napi 8 órában dolgozó embernek nehéz a szabadidejében programokat szervezni, arra meg, hogy alkalmazottakat vegyenek fel, nem volt pénzük. A KCSP ebben nyújtott segítséget: rajta keresztül olyan embereket küldünk ki a diaszpórába, akik a szervezőmunkát segítik, és új lendületet visznek a közösségi életbe.

GD: Milyen kritériumok szerint választottátok ki a KCSP-ösztöndíjasokat?

RZs: Odafigyeltünk arra, hol, milyen igények vannak, mert volt, aki nyelvtantanárt, volt, aki néptáncatanárt, volt, aki rendezvényszervezőt igényelt. Nagyon sok nyelvtanfolyam indult be ennek köszönhetően, de a néptánc is sokat segített a magyar közösségek megerősítésében, kiváltképp Dél-Amerikában, ahol szinte megszűnőben volt már a magyar élet. Ma azt látjuk, hogy olyanok is tanulnak magyar néptáncot, akiknek semmi közük sincs a magyarsághoz, de ez külön jó, hiszen ők is a magyar kultúrát éltetik. Itt megint azon van a hangsúly, hogy oda kell menni, és folyamatos kapcsolatot kell tartani a diaszpórában élő emberekkel, hogy érezd, mi van ott, és mire van szükség.

GD: Pontosan milyen elv alapján működik a nemzetpolitikai célú támogatások rendszere? Mely állami szerv dönti el, hogy ki, mire, mennyi anyagi támogatást kapjon?

RZs: A nemzetpolitikai támogatások nagy része a BGA-nál [Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.] van. Eleinte voltak olyan elképzelések, hogy minden forrást oda összpontosítunk, de a nemzetpolitika összetettsége ezt nem engedi. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy a támogatások legnagyobb részét a BGA kezeli. A döntéshozatal egy hosszú, bonyolult folyamat. A végső döntést a BGA négy főből álló bizottsága⁹ hozza meg, de mire oda eljutunk, nagyon sok egyeztetést kell lefolytatni, hiszen mindig sokkal több támogatási igény érkezik, mint amennyi forrás rendelkezésre áll.

GD: A külhoni magyar szervezetektől érkező támogatási kérelmek kiértékelése nem okozott konfliktusokat, nézeteltéréseket a Nemzetpolitikai Államtitkárságon belül?

RZs: Állandó vitát keltett. Ne felejtjük el, hogy az első négy esztendő [2010–2014], amikor én vezettem az államtitkárságot, nagyon szűkös volt. Akkor a magyar gazdaság nagyon rossz állapotban volt, és ebből kifolyólag a nemzetpolitikai célú támogatások összege is jóval kevesebb volt, mint most.¹⁰ Amikor az év elején áttekintettük, hogy mennyi igény volna, hát minimum nyolcszor több volt, mint a rendelkezésre álló forrás, és nagyon sok helyre nem jutott, ahova kellett volna.

9 A Bethlen Gábor Alapról szóló 2010. évi CLXXXII. törvény 4. § (1) értelmében: „A Bizottság tagja a nemzetpolitikáért felelős miniszter, a közigazgatás-szervezésért felelős miniszter által kijelölt személy, az államháztartásért felelős miniszter által kijelölt személy, valamint a nemzetpolitikáért felelős államtitkár.” Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2023. 13. 15.

10 A nemzetpolitikai célú támogatások összege 2010 után folyamatosan nőtt, de 2016-ban rendkívüli mértékben megugrott: az előző évi kevesebb mint 35 milliárd forintról majd 100 milliárd forintra gyarapodott, mely összérték a következő években, lényegesen kisebb léptékkel ugyan, de még tovább emelkedett.

GD: Az elmúlt húsz évre visszatekintve, mennyiben változott a hozzáállásod a nemzetpolitikához? Vannak-e olyan kérdések, amelyeket másképp látsz most, mint a pályafutásod elején, illetve van-e olyan, amit utólag másképp csinálnál?

RZs: Nem, nincsen. Persze olyan technikai részletek vannak, amiket most már jobban tudnék csinálni, de a nézeteim alapján véve nem változtak. Ugyanúgy szeretem a nemzetpolitikát most, mint régen. Ez egy nagy szerelem.

Budapest, 2019. február 14.

VARGA SZILVIA

„NE HAGYJÁTOK (...) AZ ISKOLÁT!”

Bodó Barna: *Jelenségek szélzúgásban*. Europrint: Nagyvárad, 2020. 330 oldal

Bodó Barna politológus, író, szerkesztő, a Sapientia EMTE tanára, a Szórvány Alapítvány és a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetségének elnöke. A kötet szempontjából viszont legalább annyira fontos hozzátenni azt is, hogy a 2000-es években a romániai magyar állami felsőoktatásért küzdő Bolyai Kezdeményező Bizottság (BKB) elnöke volt. A *Jelenségek szélzúgásban* című kötete egy szintén „viharos” időszakban, 2020-ban jelent meg az Europrint kiadásában.

A kötet 13 tanulmányból áll, amelyek 2007 és 2018 között jelentek meg különböző tudományos folyóiratokban, kötetekben és civil évkönyvekben. Ezek fókuszában a kisebbségi oktatás, a romániai magyar állami egyetem kérdése és az iskolaválasztás áll, de bővebben olvashatunk az általános kisebbségi és szórványhelyzetről, valamint a fiatalok identitásváltozatairól is. Felvetődik a kérdés, hogy a kötet szövegeire megfelelő-e a tanulmány kifejezés használata, hiszen sok esetben kutatói objektivitás helyett szenvedélyes hangvételű írásokat olvashatunk. A szerző már a kötet elején leszögezi, hogy „a kutatói értékmentesség elvárása tehát alapvetően hibás, minden kutató valamilyen társadalmi közegben gyökerezik, ebben az értelemben nem létezhet »semleges« tudós.” (11. old.) Megállapításához csatlakozva, a folytatásban magam is tanulmányokként utalok a szövegekre. Olyanokként, amelyek az olvasóból is érzelmeket váltanak ki, gyakran felháborodást vagy csalódottságot. Hiszen kevés határon innen és túl élő magyar olvasó marad semleges olyankor, amikor a Hantz Pétert, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem fizika karának volt adjunktusát ért igazságtalanságról szerez bővebb információt, aki azért kényszerült távozni az intézményből, mert kiállt a magyarság ügye mellett. A csalódottság akkor sem marad el, amikor a többségi osztályban tanuló magyar diák véleményét olvasuk, aki a többségi diskurzushoz igazodva azzal indokolja a magyaróra szükségtelenségét, hogy „*Romániában élünk*”.

Szerkezeti szempontból az írások két nagy téma köré csoportosulnak: öt szól a romániai magyar állami felsőoktatás helyzetéről, különös tekintettel a Bolyai Kezdeményező

Bizottság törekvéseire, hat pedig az iskola- és óvodaválasztás kérdésére fókuszál, beleértve az erdélyi magyarság szempontjából szintén fontos marosvásárhelyi katolikus líceum ügyét is. Az említett tanulmányokat a szerző a 2010-ben megjelent *Téveszmék a politikában* című értekezéssel vezeti fel, valamint a 2011-es *Kisebbségi magyar fiatalok identitásváltozatai* cikkével zárja.

Első pillantásra talán különösnek tűnhet, miért épp a *Téveszmék a politikában* című írást választotta felvezetésnek a szerző. A kötetet végigolvasva azonban kiderül, mennyire összefüggnek az itt megfogalmazott gondolatok a később felvetett problémákkal, ugyanis többször találkozunk azzal a következtetéssel, hogy az egyetem- és iskolaalapítás elsősorban politikai, csak másodsorban szakmai kérdés. A szerző továbbá kiemeli a „bevezetőben”, hogy a politikatudomány nem lehet semleges és apolitikus, a kutató pedig nem kívülről szemléli az eseményeket, hanem érintett fél, ezzel is utalva arra, hogy a kötet szubjektív hangvételű elemzéseket tartalmaz. Szükséges megemlíteni a szintén különösnek tűnő mottóválasztást: „*Tévedni emberi dolog*”. Ehhez azonban hozzá lehetne tenni: amennyiben nem szándékos. A könyv több olyan esetről tesz említést, főleg a marosvásárhelyi katolikus líceum ügyében, amely során – feltételezhetően – szándékosan elkövetett tévedés, mulasztás miatt került az erdélyi magyar kisebbség hátrányos helyzetbe.

A romániai magyar állami felsőoktatás helyzetét körüljáró rész a következő tanulmányokat foglalja magában: *A Bolyai Kezdeményező Bizottság* (első megjelenés éve: 2007), *A Bolyai Kezdeményező Bizottság – kronológia* (2007), *Az egyetemkérdés olvasatai* (2007), *Egyetemépítés és multikulturalizmus* (2008), *A Bolyai Egyetem mint politikai projekt* (2008). A felsorolt írások egyrészt visszatekintésként, a 2008-ig zajló események, a magyar egyetem (vagy legalábbis önálló magyar kar) létrehozása körüli harcok összefoglalásaként olvashatók, másrészt arra sarkallják az olvasót, hogy a kisebbségi felsőoktatás jövőjéről gondolkodjon. Mivel különálló publikációkról van szó, előfordul, hogy a fontosnak vélt gondolatokat és eseményeket többször is bemutatja. Gyakran történik utalás arra, hogy az egyetemalapítás politikai kérdés, így a kudarc miatt a politikai képviselőt a fő felelős, valamint visszatérő elem a BKB törekvéseinek ismertetése is. Továbbá elmondható, hogy a szerző nemcsak a kisebbségi felsőoktatásért harcolókat emeli ki és ír róluk elismerően, hanem a vádló hangnem sem marad el, amikor azon szervezeteket és (akkor) vezető pozícióban lévő személyeket sorolja fel, akik nem álltak ki kellőképpen az ügy mellett, illetve rávilágít olyan függési viszonyokra is, amelyek miatt egyes szereplők nem hallatták hangjukat. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy milyen szürkezónák léteznek, amellyel a többségi etnikumhoz tartozók visszaélhetnek. Ilyen például többségi részről a nehezen meghatározható multikulturalizmusra való utalás, amely kapcsán a

szerző Claude Karnoouh-ra¹ hivatkozva leírja, „*az egyetemkérdés multikulturális kezelése »középtávon azt jelenti, hogy megszűnésre ítéltetik« a magyar felsőoktatás*” (64. old.).

Ebben a részben nem számíthatunk a „klasszikus” tanulmányokra jellemző szakirodalmi összefoglalókra, illetve objektív következtetésekre. Előfordul, hogy elmarad a következtetések megfogalmazása, ehhez ugyanis egyrészt elfogulatlanságra lenne szükség, amely kiléte miatt (a BKB tagja) nem lehetséges, másrészt az írások első megjelenésének időpontjában a romániai magyar állami egyetem létrehozása körüli kérdések nem voltak lezárva. Konklúzió helyett inkább a *hogyan tovább? merre tovább?* kérdéseket teszi fel a szerző, összességében pedig két járhatónak tűnő útra, megoldásra mutat rá: a nemzetközi fórumokra, illetve a civil összefogásra és akaratérvényesítésre – ha „*a népi akarat megfelelő erővel fog egyetemügyben megnyilvánulni*” (76. old.). A tízoldalas kronológia és a cikkek mindenképp hiánypótlónak számítanak, amelyek egy teljes képet nyújtanak az olvasó számára az állami magyar egyetem, illetve önálló magyar kar alapításának kudarcáról, és olyan információkat vázolnak fel, amelyekkel minden erdélyi magyarnak tisztában kell lennie. Mivel ez a rész 2007-es és 2008-as publikációkat foglal magába, szívesen olvastam volna pár gondolatot arról, miként vélekedik a szerző az utóbbi 14 év történéseiről és az aktuális helyzetről.

Az iskola- és óvodaválasztás kérdésére fókuszáló tömbbe a következő tanulmányok sorolhatók: *Iskolaválasztás tömbben és szórványban* (a szöveg ebben a formában a jelen kötetben olvasható először), *Magyar iskolaválasztás Arad megyében* (más formában 2012-ben jelent meg először), *Magyar fiatalok többségi iskolaválasztása Aradon* (2013), *Akaratlanul. Szórványkollégiumok és társadalmi környezet* (2014), *Az identitás tükörcserepei. Magyar óvodák Temes megyében* (2013), kiegészülve a marosvásárhelyi katolikus líceum ügyét tárgyaló tanulmánnyal, *Jog és politika Romániában. A marosvásárhelyi katolikus líceum kálváriája* (2018). A második részben felsorolt cikkeket nagyobb fokú objektivitás jellemzi, mint az egyetemalapítás kérdését körüljárókat. Iskolaigazgatókkal, szülőkkel, diákokkal készített interjúk alapján vonja le fontos következtetéseit és megállapításait a szerző. Céljai közé tartozik azon befolyásoló tényezők feltérképezése, amelyek fontos szerepet játszanak az erdélyi magyarok iskolaválasztásában, valamint arra is választ keres, hogy meddig tartható fenn a magyar nyelvű oktatás és iskolahálózat szórványvidékeken. A befolyásoló tényezőket három csoportba sorolja, elkülönítve (1.) az intézményi tényezőket, (2.) az etnikai, nyelvi, kulturális és identitástényezőket, valamint (3.) a környezeti, szocializációs és motivációs tényezőket.

Visszatérő gondolat, hogy az iskolaválasztás kérdésének tárgyalása során szükséges

1 Karnoouh, Claude: Un logos fără etos. Interculturalism și multiculturalism în Transilvania. *Alterra*, 1997. 3 (6). 174–199.

különbséget tenni tömb- és szórványvidék között: míg olyan településeken, ahol a magyarok többségben vannak, valós választási lehetőségekről beszélhetünk, így a szülőknek és diákoknak esélyük van kiválasztani az elit iskolákat, addig szórványban az iskola nem szelektálhat a gyerekek között, a fő cél a minimális gyereklétszám elérése, ami negatív hatással lehet a színvonalra. Épp ezért vonzóbbnak tűnhet a többségi román iskola a szórványban élő magyarok számára. A szórványoktatás esetében a szerző a térségi, megyei stratégiák kidolgozásában látja a megoldást, azonban hangsúlyozza, hogy ehhez egyelőre hiányoznak az intézményes feltételek. Szintén kulcsfontosságúnak véli a szórványkollégiumok szerepét, amelyet egy teljes tanulmányban boncolgat, végül arra a következtetésre jutva, hogy a kérdést szükséges a finanszírozókkal és a támogatáspolitikai felelőseivel is megtárgyalni. A szerző továbbá felhívja a figyelmet az egyéni felelősségvállalásra is: „én (és itt az önmagukra mutatók hosszú sora idézhető: a helyi magyar óvónő, tanár, pap, közösségi vezető) a szórvány ügyében mit tettem” (256. old.). Végül szükségesnek tartom kiemelni, hogy a kötet második felében olvasható szövegek az óvoda- és iskolaválasztást egy olyan folyamatként mutatják be, amely végén a kisebbségi identitás megőrzése vagy feladása áll. A szerző mellett érvel, hogy azok a gyerekek, akik (szülei) óvodában nem a magyar oktatás mellett döntenek, nagyobb eséllyel fogják tanulmányaikat a későbbiekben is a többségi nyelven folytatni. Ennek veszélye, hogy az oktatás nyelvének hatására a családban is megtörténik a nyelvváltás, ezzel együtt pedig az identitásváltás, akár olyan mértékig, hogy a magyar fiatal a „*Romániában élünk*” indokot hozza fel a magyar nyelv háttérbe szorításakor.

A kötet a Mozaik 2011 kutatásra alapuló, *Kisebbségi magyar fiatalok identitásváltozatai* című tanulmánnyal zárul, amely több kérdéskört tárgyal: hazaszeretet, milyen magyarnak lenni, nyelvhasználatot és iskolaválasztást, párválasztást és vegyes házasságot, helyi kapcsolatokat, sport és szabadidős tevékenységeket, valamint jövőképet és asszimilációt. Mindezt Kárpát-medencei összehasonlításban teszi, rávilágítva például az iskolaválasztás témakörénél, hogy Kárpátalján a legnagyobb a magyar nyelvű oktatásból való lemorzsolódás, a legpozitívabb kép pedig a Vajdaságban tárul elénk, ahol jellemzően anyanyelvükön tanulnak a magyar diákok. Az utóbbi esetben azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy vegyes házasságokban az apáé lesz a domináns szerep, tehát amennyiben az apa szerb etnikumú, nagy valószínűséggel a gyerek identitása is szerb lesz, valamint szerb nyelven fogja végezni tanulmányait.

Összességében a teljes kötet fontos következtetéseként emelném ki, hogy a magyar óvoda és iskola nem önálló cél, hanem eszköz, a cél pedig az anyanyelvben való megmaradás, a magyar identitás megőrzése. Mindez kiegészül a romániai magyar állami egyetem kérdésének fontosságával, amely kapcsán a szerző kimondja: „*másfél milliós közösség kulturális jövője elképzelhetetlen állami finanszírozású magyar egyetem hiányában*”

(55. old.). Az iskola- és egyetemalapítás pedig politikai kérdés... Úgy gondolom, a kötet kötelező olvasmány a határon innen és túl élő magyar döntéshozók, oktatók, szülők és fiatalok számára, akik fontosnak tartják az erdélyi (és a bárhol máshol élő) magyarság ügyét. Sajnálatos azonban, hogy azon magyar diákok, akik többségi iskolákban tanulnak, és fokozottan érintik őket a tárgyalt problémák, nagy valószínűséggel nem fogják a könyvet lapozni, ugyanis – mint az az ismertetett kutatásokból kiderült – nem olvasnak magyar nyelvű szövegeket.

DRANGANAGIU DAN-LORÁND

KISEBBSÉGI LÉT ROMÁNIÁBAN:
TÁRSAK VAGY SEM?

Kiss Tamás – Toró Tibor – Jakab Zalán Tamás: *Magyarellenesség Romániában. Kérdőíves vizsgálat, a közoktatásban használt tankönyvek és a román közösségi média tartalomelemzése. Székelyföldi Közpolitikai Intézet – Bálványos Intézet: Kolozsvár, 2021. 205 oldal*

Romániában élő magyarként nem mindig könnyű értelmezni a többségi nemzet társadalmában betöltött szerepet. Ez pedig attól függően, hogy tömbmagyarság által lakott régióban vagy szórványban nőtt fel az ember, változókkal és (gyakran téves) előítéletekkel tördelt küldetés. Bár Románia alaptörvénye szerint minden romániai állampolgár egyenlőséget élvez jogaiban és kötelességeiben, elképzelhetetlen arról beszélni, hogy a kisebbség(ek) és a többség közötti választóvonalak láthatatlanok lennének.

Jelen kötet épp ezeket a kapcsolatokat próbálja módszertanilag felvázolni. Alapfeltevése az újraértelmezett magyarellenesség fogalmát helyezi előtérbe. Ezen átgondolás kimozdítja a magyarellenesség jelenségét a hagyományos keretei közül. Ez az attitűd nem csupán egyéni negatív hozzáállásban nyilvánul meg, hanem a közösségi (úgy magyar, mint román) szemléletben és magatartásban, az intézményes mechanizmusokban, Románia kisebbségi politikájában, valamint a magyarellenességet újratermelő rendszerekben is, mint amilyen a közoktatás, a sajtó vagy az online szociális tér.

A szerzők, Kiss Tamás, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója és a Transylvania Inquiry társtulajdonosa, Toró Tibor, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem oktatója és a Bálványos Intézet igazgatója, valamint Jakab Zalán Tamás, a Transylvania Inquiry elemzője, azzal a céllal indították el az alkalmazott jellegű társadalomtudományi kutatást két évvel ezelőtt, hogy feltérképezzék a többség magyarokról alkotott szemléletét. A kutatás egy másik kiemelt fontosságú küldetése, saját bevallásuk szerint a következő volt: „*A magyarokkal szembeni viszonyulás (illetve a magyarellenesség) társadalmi szerkezetét akartuk megérteni, illetve rá akartunk mutatni azokra az intézményes mechanizmusokra, amelyek a magyarellenés attitűdöket újratermelik.*” Ezen túl a kötet kimondott

támaszként született meg a kisebbségvédelemmel foglalkozó szervezetek tevékenységéhez (és nem csak ahhoz), válaszva azokat a valós problémákat, melyek konkrét tudományos analízis hiányában elvesznek vagy nincsenek számításba véve.

Mielőtt feltárnánk a tanulmány eredményeit, érdemes kezdőpontként áttekintenünk a szerzők által ontológiai alapként bemutatott intézményes kontextust, amely lényegében a román kisebbségpolitika jellemzését foglalja magába. Összefoglalva: a kisebbségpolitikai rezsimek, bárhol a világon és a történelem folyamán, nagyjából két meghatározó dimenzió mentén mutatnak különbségeket.

A kötet az első dimenziót az egyenlő hozzáférés kérdésével azonosítja, amely azt szabja meg, hogy jogilag, illetve *de facto* az adott kisebbség tagjainak mennyire van hozzáférésük egyenlő politikai, társadalmi és gazdasági lehetőségekhez. A második dimenzió magát az identitás újratermelését érinti, azaz azt, hogy az adott rezsim mennyire ismeri el a kisebbségi identitáshoz való jogot, valamint azt, hogy mennyire teszi ennek reprodukcióját intézményes szinten lehetővé. A két tengely alapján, attól függően, hogy az adott entitás támogatja vagy ellenzi a problematikát, négy lehetséges rezsimtípusról beszélhetünk. Fontos viszont előre kiemelni azt, hogy ezek a rezsimtípusok gyakran keverednek, jellemzőik nem mindig homogének. Az első az integráció, amely támogatja az egyenlő hozzáférést egyéni alapon, viszont nem támogatja az identitás újratermelését kollektív alapon. Jelenleg, legalábbis a nyugati világban, ez a legelterjedtebb viszonyulástípus a kisebbségek kérdésköréhez. A második lehetőség az asszimiláció, amely mindkét tengely mentén elutasító hozzáállást bizonyít, ameddig az adott kisebbség be nem olvad a többségi társadalomba. A harmadik rezsimtípus a hegemon kontroll névvel jellemezhető, melyben a kisebbségek kulturális reprodukciója engedélyezett, viszont rendszeri alapon a többségi társadalmat részesíti előnyben az erőforrásokhoz való hozzájutásban. Ilyenféle berendezkedésre erős példa a dél-afrikai apartheid éveiben lelhető fel. A negyedik típus a teljes támogatást részesíti előnyben, itt pluralizmusról vagy akkomodációról beszélünk. A legtöbb nyugati demokrácia a területileg koncentrált történelmi kisebbségeket ilyen alapon teszi társadalma részévé.

Ha Románia esetét tekintjük a leírt két változó szerint, a szerzők a történelmi fejlődés és a szereplők diverzitása alapján párhuzamos érdekeket azonosítanak. Míg a Ceaușescu rezsim évei alatt főleg asszimilációs tendenciákról beszélhetünk, mára három irányba fejlődött a romániai kisebbségpolitika. Egyrészt a rendszerváltás utáni évek gyors magyar politikai berendezkedése hangot adott a magyar elitek elképzelésének, mely egy akkomodacionista programot vázolt, ennek része pedig úgy az egyéni, mint a kollektív jogok biztosítása, valamint az autonómia megvalósítása.

Ugyanez a politikai szerveződés viszont, idővel, az intézményes folyamatok során azon politikai kompromisszumhoz vezetett, amely ma is meghatározza a romániai

kisebbségpolitikát. Egy ún. aszimmetrikus akkomodáció jött létre a politikai szereplők között, valamint a kívánt autonómiát etnikai párhuzamosodás helyettesítette. Politikai szinten ez az RDMSZ szerepében jellemezhető, mely szinte kizárólagos közép- és felső szintű képviseleti jogokkal rendelkezik a magyarajkú választók körében, valamint társadalmi szinten a magyar elitek vezetése alatt kialakulhatott egy mezoszintű intézményrendszer, mely kielégíti a kulturális továbbörökítés és a kisebbségi lét alapvető igényeit. Cserébe a magyar érdekképviselő nem diszruptív jellegű, hanem szerves részévé vált a román politikai életnek, gyakran valós lehetőségeinél többet elérve.

A harmadik tendencia a román közvéleményben fedezhető fel, mely egyben a politikai döntésteret is legitimálja. Amint a kutatás is kimutatja a következő fejezetekben, ez román félről egy monokulturális integrációs folyamatot igényel, mely röviden a „Románia a románoké” mottóval írható le. Ennek jellegzetességei persze sokkal összetettebbek, mint ahogy azt a tanulmány is feltárja.

A kötet első nagy fejezete *A magyarokkal szembeni többségi attitűdök. Egy kérdőíves adatfelvétel tanulságai* címet viseli. A tartalmi rész a 2020 júliusa és augusztusa közötti telefonos és online adatfelvétel eredményeit és következtetéseit térképezi fel. Összesen 2618 személy volt része a két mintának, a telefonos lekérdezés esetében pedig egy 2,6%-os hibahatárról beszélhetünk. A megkérdezettek ebben az esetben főleg többségi román nemzetiségű személyek voltak, reprezentatív arányban az ország minden régiójából. A kérdőív célja az volt, hogy feltárja a magyarellenesség felfogását és kiterjedését a más kisebbségekről alkotott véleményekkel párhuzamban, de mivel, amint tisztáztuk, ez összetettebb jelenség az egyszerű egyéni attitűdök összegénél, a kutatók hét dimenzió mentén elemezték a magyarellenesség megnyilvánulását. A dimenziók, a szerzők megítélése szerint, releváns képet festhetnek mutatóikban a románok magyarokhoz való hozzáállásáról társadalmi, gazdasági és jogi szempontból, és a magyarok elfogadottságát mérik két nagy kategóriában – a társadalmi részvétel vagy kirekesztés, valamint a kulturális és politikai pluralizmus szempontjából.

Pontosítva, az első csoport olyan változókat foglal magába, mint a társadalmi távolságok kérdésköre, amely az egyéni viszonyulás formáit fedi; a diszkrimináció, amely formálisabb helyzetekben nyilvánulhat meg, mint amilyen a gazdasági élet kérdésköre; továbbá az állampolgári jogegyenlőség elfogadottsága, valamint a politikai részvétel lehetőségének azonos szinten való elismerése. A második csoport a kulturális pluralizmus és az akkomodáció tendenciáit méri, lényegében a magyarság és a kisebbségek kollektív felfogását elemzi. Ennek dimenziói a kisebbségi jogok kérdése, azaz, hogy milyen mértékben kellene ezeket kiterjeszteni, visszavonni vagy jelen állapotukban megőrizni, a ketős állampolgárság elfogadottsága vagy elutasítása, illetve a nyelvi attitűdök és ideológiák témaköre. Összességében különböző arányú eredmények születtek attól függően, hogy

telefonos vagy online kérdőíves adatfelvételtől volt szó, valamint attól, hogy a magyarok vagy a kisebbségek viszonylatában születtek-e meg a kérdések. Ez utóbbi aspektus, a szerzők szerint, nemcsak azt a feltevést bizonyítja, amely szerint a magyar közösség különálló egységként jelenik meg más kisebbségi csoportokhoz képest, hanem azt is, hogy amennyiben főként negatív különbséget észlelhetünk a kérdőíves vizsgálat eredményeiben a magyarok rovására, akkor kimondottan magyarelles attitűdről beszélhetünk.

Ebben az áttekintésben sajnos nincs arra lehetőség, hogy részletesebben megvitasuk a kutatás ezen részének eredményeit, viszont hatékonyan ábrázolhatjuk a többségi nemzet magyarokhoz való viszonyulásának tipológiáját a két dimenziócsoporthoz tartozó tényezők függvényében, tehát az alapján, hogy mennyire elfogadott vagy nem az egyéni társadalmi részvétel, illetve, hogy mennyire támogatott Romániában a pluralista vagy az antipluralista nézőpont. Így összességében a népesség javarésze, azaz 56%-a a monokulturális integracionista tipológiába sorolható, amely támogatja a magyarok egyéni részvételét a társadalmi életben, viszont ellenzi a csoportreprodukciót lehetővé tevő intézményeket. A következő nagy társadalmi szegmens 23%-kal az akkomodacionista álláspontot vallóké. Ezek azok a személyek, akik nem csupán az egyéni részvételt fogadják el, hanem a magyarságra egy pluralista társadalom részeként tekintenek. Ez a hozzáállás, a súlyozott adatok alapján, főleg a diákokat, az anyagilag jól szituáltakat, az USR-szavazókat, valamint az erdélyieket jellemzi. Velük ellentétben a társadalom 19%-a tekinthető hegemon kirekesztőnek, mely jelentős mértékben elutasítja a magyarok egyénként, valamint csoportként való fejlődését és részvételét a román társadalomban. Ezen hozzáállás főleg az alacsonyan képzettek, a nélkülözők és az olténiaiak körében elterjedt. A maradék 2% statisztikailag jelentéktelen szegmens, az elzárkózó pluralista tipológiát jelenti.

Az alávetettség interiorizálása. A magyarok diszkriminációs tapasztalata, román nyelvhez való viszonya és az oktatási rendszerrel kapcsolatai attitűdjei címmel a kötet második része már egy magyarokból álló telefonos és online kérdőíves minta eredményeit dolgozza fel. A többség és kisebbség közti kapcsolatok megértésében jelentős szerepet játszik az is, hogy a magyarok miként fogják fel saját helyzetüket, kapcsolataikat román polgártársaikkal, és mennyire mélyítik el egyéni szinten a többség és saját csoportjuk percepcióit. A kutatás három dimenzió mentén zajlott. Először a román–magyar viszonyt vizsgálták, majd a magyarok román nyelvhez való hozzáállását. A harmadik dimenzió az oktatási rendszerrel kapcsolatos felfogásokra vonatkozott, hiszen ez fontos pillére a csoportként való identitásátörökítési folyamatnak.

A román–magyar viszony jellemzésében elmondhatjuk, hogy a románokhoz hasonlóan a magyarok nem érzékeltek egyéni szintű ellentéteket román társaikkal, viszont ennek ellenére, sokkal nagyobb mértékben, mint a román minta esetében, a magyarok

inkább tartják konfliktusosnak a mindenkori etnikumközi kapcsolatokat. Ami a diszkriminációt illeti, ugyanúgy elmondható erről, hogy a megkérdezettek nem tapasztaltak ehhez köthető tapasztalatokat gazdasági vagy jogi életükben, amit a szerzők kétféleképpen értelmeznek. Egyrészt ez azt is jelentheti, hogy a román társadalomban nincsenek jelen személyi szintű diszkriminációs meggyőződések, másrészt azt is kimutathatja, hogy az erdélyi magyarok nem tudatosítják a jellegzetes helyzeteket hátrányos megkülönböztetésként. Velük ellentétben, például a roma közösség gyakrabban ítél meg mindennapi helyzeteket diszkriminatív jellegűnek.

A második dimenzió mentén levont következtetések viszont már nagyobb problémákra világíthatnak rá. A kutatók elsősorban a román nyelvtudás mértékét elemezték, amely időrendi tendenciák fényében tekintve, enyhe csökkenést mutat. A romló nyelvtudás mellett a megkérdezettek jelentős részének félelmet vagy frusztrációt okoz a románul való megszólalás. Ami a nyelvi hierarchiát illeti, a magyarok nagy része nemcsak azt az elvárást interiorizálja, hogy románul megtanulni szükséges, és ennek hiánya pedig sikertelenségre utal, hanem azt a meggyőződést is, hogy a román nyelv presztízse államnyelvként magasabb, jogilag fontosabb helyet foglal el. Aggasztó jelenség az is, hogy a magyarság magára ruházott egy többségi (téves) sztereotípiát is, mely szerint „sok magyar nem is akar megtanulni románul”.

Ami az oktatási rendszert illeti, a magyarok jelentősen jobbra értékelik a magyar nyelvű oktatást, mint a román rendszert átlagban. Ez úgy tűnik, ellentétben áll főleg a politikai elitek azon felfogásával, hogy a magyar diákok szisztematikusan rosszabbul teljesítenek, mint román társaik. Ez, a szerzők szerint, szakmailag nem alátámasztott nézőpont, hiszen viszonyítási pontjuk szinte kizárólag az érettségi eredményekre vonatkozik, amelyben a román nyelv és irodalom jelentősen ront az átlageredményeken. Ettől függetlenül a megkérdezettek jelentős aránya tartja úgy – főleg a tömb régiókban élők közül –, hogy a szinte teljesen magyar nyelven zajló oktatás, amely egy párhuzamos rendszert hozott létre, nem kedvez a román nyelvtanulásnak.

A kötet harmadik és negyedik fejezetei *A bizalmatlanság megágyazása. A magyarok reprezentációja a romániai tankönyvekben* és *a Magyarok a politikai nyilvánosságban és mainstream médiában. A román közösségi média tartalomelemzése* címeket viselik és a kutatás második nagy részét képezik. Céljuk egyrészt az, hogy felfedjék azokat a mechanizmusokat, melyek az egyik legalapvetőbb téren, az oktatás területén termelik újra a magyarellenesség különböző attitűdjeit Romániában. Másrészt, mivel a mainstream média és a politikai nyilvánosság egyik hatékony érdekkeltő technikája az ún. *magyarkártyázás*, ennek megértése és befolyásának elemzése is jelentős szereppel bír.

A harmadik fejezetben, a szerzők 96 elemi, felsős és középiskolai szintű történelem, román nyelv és irodalom, illetve polgári nevelés tankönyvet elemeztek. Ezekben összesen 241 magyar tematikájú szövegrészt fedeztek fel, amely nagyrészt 1% alatti aránya az adott könyvek átlag szövegtartalmának. Vonatkozásukat tekintve a szövegek nagy része semleges hangvételű, viszont főleg a történelemkönyvek esetében, a negatív hangvétel elérheti az egyharmadot is. A legtöbb pozitív vonatkozás a polgári nevelési tankönyvekben volt. Első, kvantitatív következtésként levonható az, hogy a többségi diákok nagyon kevés alkalommal találkoznak a magyarságra vonatkozó tartalmakkal. Tovább haladva az is feltűnik, hogy amennyiben ez meg is történik, a magyarokra a tankönyvek inkább egy szomszédos ország népeként tekintenek, mintsem egy polgártársi kisebbségi csoportként. A kvalitatív analízis arra mutatott rá, hogy a román tankönyvek magyarságképe hiányos vagy egyoldalú. A román diákoknak nincs esélyük mélyebben megismerni a magyar kultúrát, valamint, főleg történelmi szempontból, egy általános dichotómiai, ellentétes felfogás jellemzi a román–magyar viszonyról való tájékoztatást. A polgári nevelés tárgy keretén belül, bár itt is gyéren, nyílik a legtöbb lehetőség arra, hogy a diákok a kisebbségekről mint államalkotó tényezőként beszéljenek. Összességében viszont arra következtethetünk, hogy a román oktatási rendszer a legrelevánsabb tárgyakban elősegíti egy monokulturális monoetnikumú Románia-kép kialakítását.

A negyedik, záró fejezetben a szerzők a legnépszerűbb 50 román politikus és 50 médiaoldal posztjainak elemzését mutatják be, melyben azt próbálják felmérni, milyen képet jelenít meg a romániai média nyilvánosság a magyarokról. A kutatók végigkísérték a kronológiai releváns közéleti epizódokat, valamint a célcsoport érzékenységet a témákra online interakcióik alapján. Többek között azok a legfeltűnőbb következtetések, hogy a magyarokkal kapcsolatos tartalmak marginális mértékben vannak jelen, valamint, hogy a román publikum érzékenységi küszöbe relatív magas. A nyilvános *magyarkártya* diskurzusnak vannak ugyan témagazdái, viszont nem jellemző a nyíltan magyarellenes hangvétel. A fő tematika leginkább politikai tekintetben jelenik meg, a *retrográd RMDSZ*-témakörrel kapcsolatban, ugyanakkor viszont gyakori botrányforrások a nemzeti szimbólumok, az autonómia vagy a magyar közösség elzárkózottságának a tárgyai. Minden tekintetben viszont itt is etnikai párhuzamosodásról, információhiányról beszélünk, a köztér nagyon kis mértékben nevezhető etnikailag pluralistának.

Összességében a kötet ontológiai feltevéseinek következtetése az, hogy a magyar kisebbség helyzete a négy-négy rezsimtípus és viszonyulástipológia változói között mozog, mára pedig lényegében az aszimmetrikus akkomodáció jelensége mellett egy párhuzamos kisebbségi társadalom alakult ki. A magyarsághoz tartozók és tartozni akarók képesek alapvető, illetve közepes szinten biztosítani saját társadalmi, gazdasági és kulturális életük igényeit, viszont *de facto* nem rendelkeznek ugyanazokkal az esélyekkel, mint

többségi társaik. Gyakorlatilag két párhuzamos társadalmi intézményrendszer jött létre, mely, főleg a magyarok esetében, pozitív velejárói mellett bizonyos korlátokat is teremt, csaknem egy intézményes gettó¹ formájában, mely a román közösség részéről pedig nagyon csekély mértékben ismert. Ez a párhuzamosodás a párbeszéd csökkenését eredményezi és nyomon követhető az oktatásban, közmédiában és politikában is. Ugyanakkor nagy hatása van a közvéleményre is, mint ahogy az ki is derül.

Alapvető lélektani és szociológiai hajlamossága az emberi csoportoknak az a késztetés, hogy megkülönböztessék magukat a másiktól. A *mi* és az *ők* dichotómiája szabja meg számos esetben a csoportok közti viszonyulást – legyen az nyitás vagy éppen elzárkózás. Az egyén viszont, a csoportfelfogás labirintusában, gyakran áldozatul esik saját közössége másokról képzett sztereotípiáinak és ezzel párhuzamban magára ruházza a saját társairól képzett véleményeket alapvető igazságként. Az erdélyi magyarok és a románság kapcsolatait is ez a kettőség szabja meg, melyben a történelem, a személyes kötelékek, az egyéni életélmény, a tapasztalatfelfogás és az aktuálpolitika döntő változókként tűnnek fel. Ezekhez társul a magyarság különálló entitásként való megjelenése a romániai társadalomban, mely nem azonos sem a többségi nemzettel, sem pedig más kisebbségekkel. Így a romániai magyarok, önálló etnikai csoportként, egyszerre részesei az ország valóságának, ugyanakkor távol állnak tőle. A kiadvány tanulságként fogalmazza meg ezeket a következtetéseket. A kutatás eredményei egyrészt a cselekvő magyar és román elit, valamint politikum részére szolgálhatnak kiindulópontként egy új egyenrangú etnikumközi kapcsolatépítésben, másrészt az átlag polgár számára is felfedhetnek meglepetéseket, saját helyzetének átgondolására készíthetik őt.

1 Magyarellenesség Romániában – Könyvbemutató. *Bálványos Intézet*, 2022. március 10. Letöltés helye: <https://balvanyos.org/magyarellenesség-romaniaban-konyvbemutato> ; letöltés ideje: 2022. 11. 04.

FEKETE ZSUZSANNA
PRO KATALÓNIA:
IGAZSÁGOT A KISNEMZETNEK

Győri Szabó Róbert: *Katalónia. A függetlenség álma. A katalán önállóság történeti nézőpontból*. Osiris Kiadó: Budapest, 2021. 531 oldal

A „kisnemzet” fogalom nem az adott nemzet lélekszámára vonatkozik, hanem az adott országon belüli státuszára utal, arra, hogy az államalkotó nemzethez képest kisebb, az államhatalomból kiszorított, kisebbségi sorban él. (15. old.) Győri Szabó Róbert ezen definíció mentén jellemzi a katalánokat Spanyolországban az Osiris Kiadónál megjelent legújabb könyvében, amely az egy éven át tartó katalóniai tartózkodása után született meg, a szerzőtől megszokott, megbízható alaposággal, több mint félezer oldalnyi terjedelemben. A kötet előzménye a 2016-ban az Akadémiai Kiadónál kiadott *FC Katalónia. A Barca és a katalán függetlenség* című könyve, amely a labdarúgáson keresztül mutatja be a katalán nemzeti identitást mint kultúrtörténeti jelenséget. A *Katalónia* ezzel szemben szakkönyv, amely ugyancsak a katalán nemzeti identitás köré épül, de elsősorban politikatörténeti megközelítésből, amelynek alapjául a kint töltött idő alatt összegyűjtött kutatási anyag szolgált.

A könyv nemcsak egyszerűen ismerteti a katalán kisnemzet történetét és a függetlenségi törekvéseit, hanem széles történelmi távlatokban foglalkozik az önrendelkezéshez való viszonyával és vállalkozik annak kontinuitásának bizonyítására, holott már a címben is szereplő *A függetlenség álma* utal azon jelenség megragadásának nehézségére, amely szemben áll Spanyolország egységéről és dicsőségéről szóló mítosszal a 15. század óta. Az elmúlt bő évtizedben felélénkülő függetlenségi törekvéseket tehát Győri Szabó több évszázadra vezeti vissza, sokkal mélyebb értelmezési keretek között, mint hogy egyszerűen politikai, gazdasági tényekkel meg lehetne indokolni és tárgyalni azokat.

Győri Szabó kisebbségpolitika, autonómia, regionalizmus témájában írt könyvei alapművek, egyetemeken tanítják és valamennyi kutatás alapját képezik itthon. Ezen kötete sem okozhat csalódást a katalán függetlenséggel még csak most ismerkedőknek és annak szakértőinek sem, hiszen magabiztosan tölti ki a rendelkezésére álló teret.

A könyv *A katalán önállóság történeti nézőpontból* alcímet viseli, mivel egészen Katalónia történetének kezdetétől indít a szerző, az államiság középkori gyökereitől, bemutatja a fénykort és a válságot, valamint a perszonaluniót Kasztíliával. Az önállóság elvesztését is feltárja a 18. századtól, amely a spanyol államba való beolvasztással valósul meg. Majd elérkezve a 19. századba, leírja a nacionalizmus kibontakozásának hatásgyakorlását a katalán nemzeti ébredésre is, amely a 20. századra már át is fordul politikai nacionalizmusba. Az autonómia folyamatát részletesen ismerteti az elmúlt száz évben, egészen napjainkig, elemezve a belső és külső erőket, amelyek azt alakították. Fotókkal, ábrákkal és táblázatokkal, választási és népszavazási eredményekkel szemléltetve, hogy Katalóniában az önállóság iránti törekvés sosem szűnt meg létezni. Katalán és spanyol kifejezésekkel ismerteti az adott jelenségeket, amelyekhez szükséges fogalmi kereteket is tisztázza, mint például a történeti és értelmezési különbséget a „*pueblo*” és a „*nacion*” között, vagy a „*fuero*” eredetéről, amely a nemesi kiváltságok egy fajtáját jelölte, vagy éppen a tartományi önkormányzati testület, a „*junta*” és a járási szintű, hagyományos katalán közigazgatási egység, a „*comarca*” jelentőségét. Számszerűsítve adja közre a függetlenség elvesztését, hogy mit jelentett kormányzati szinten évszázadokra visszamenően a spanyol királyság hegemoniája egy „kisnemzetnek”. Példaként hozza fel, hogy 1833–1901 között hozzávetőlegesen ezer spanyol kormánytagból csak huszonöt volt mindösszesen katalán, holott összlakosság-arányosan már a 19. században is 10%-ra volt tehető nagyságuk. (81–85. old.) Győri Szabó a katalán nemzet iránti nagy empátiával, de kellő tárgyilagossággal és a tényekre támaszkodva, stílusában közérthetően, mint egy regényt tárja az olvasó elé a katalánizmus jelenségét és Katalónia függetlenségi harcának politikai, gazdasági és kulturális eszközeit, kitérve olyan részkérdésekre is, amelyeket nehéz megválaszolni, mint például, mi az oka annak, hogy a baszk és a katalán érdekérvényesítés nem együttes erővel küzd jogainak kiterjesztéséért? (345. old.) Továbbá bemutatja a modern katalán függetlenségi törekvéseket is, melyeket visszavezet a 19. század első felében kialakult gazdasági fellendüléshez, amelynek köszönhetően – az elsősorban a gyarmatokról beszerzett textilek miatt – a katalán könnyűipar kiépülhetett és uralkodóvá válhatott Spanyolország-szerte. Ezen növekedés eredményeként Barcelona olyan ipari várossá fejlődött, ahol országos szinten is elsőként szerveződött meg a munkásmozgalom. Szakszervezeteket alakítottak és megtartották az első kongresszusaikat, amelyek hivatalos nyelve ugyan spanyol volt, de sok esetben az eseményeken mégis katalán nyelven beszéltek a résztvevők. A gazdasági fejlődésnek köszönhetően sokan támogatták a centralizált spanyol hatalmat, de ennek ellenére ezen időszakban kezdett elterjedni az az alaptalan vádaskodás is, hogy a katalánok kizárólag saját anyagi gyarapodásukkal törődnek, és nem szolidárisak kellőképpen a spanyol állammal. Miközben már ekkor is a centralizáció jegyében zajlottak a spanyol infrastrukturális fejlesztések, erősen támaszkodva a katalán gazdasági erőre. (92–93. old.)

Győri Szabó kitér és röviden, közérthetően ismerteti a sokszor hivatkozott mozgalmakat is, mint amilyen a spanyol *karlismus* volt, amely bár II. Izabella királynő trónöröklésével szemben kialakult politikai mozgalom volt, de amelynek tradicionalista vonulatához a katalánok is tudtak kapcsolódni a regionalizmus visszaállítása érdekében. További ismertetett mozgalomként felhozható a kulturális romantika egyik hulláma, a *Renaixença*, amelynek köszönhetően a katalán nyelv gyorsan újjáéledt a kultúrában, még ha a közigazgatásból és a politikából továbbra is hiányzott. Mindehhez hozzátartozik az is, hogy a 20. századig Katalónia többségében etnikailag és nyelviileg homogén maradt a kétszáz évnyi spanyolosítás ellenére is. Ezzel magyarázható a katalán nyelv gyors kulturális térnyerése és intézményesülése. (94–97. old.) Győri Szabó kronológiai sorrendben haladva tovább az 1920-as évek Primo de Rivera kismemzetgyűlölő diktatúráján és annak paradox jelenségein vezet végig az olvasót, mint amilyen az állami támogatásból nem részesülő, piaci alapon fenntartott katalán újság és könyvkiadás prosperálása volt, majd folytatja a második köztársaság és a katalán autonómia történetével, annak legendás alakjával Francesc Maciával, az akkor még csak átmeneti katalán kormány, a Generalitat első elnökével. Ezt követik a polgárháború gyötrelmes évei és a Franco-korszak megtorló évtizedei, amelyek során Katalónia háromszorosan volt büntetve: egyszer köztársaságpárti bázisként, másodszor baloldali „vörösként” és harmadszor szakadár területként. (161. old.) A diktatúra lebontásával vette kezdetét a spanyol demokrácia megteremtése, amelynek fontos eseménye volt az 1977-es országos választások, valamint az 1978-as spanyol alkotmány, amely a baszk és katalán követeléseknek engedve, de hatalmi térnyerésüket mérsékelve az ország más területeire kiterjesztette az autonómiát. Győri Szabó részletesen veszi sorra és elemzi a spanyol alkotmány elfogadását és a katalán státutumokat, a katalán politikai élet kiépülését és a nyelv- és sportpolitikai eseményeket és stratégiákat. A szecessziós mozgalmat is részletesen megvizsgálja, a katalán nemzeti identitás eredetének, erejének felmérésével, keresve a függetlenségi vágy elmúlt évtizedes fellobbanásának okait.

A könyv tagolása tekintetében a történeti áttekintés nagyobb hangsúlyt fektet az elmúlt évtizedek eseményeire, sőt egészen a katalán szecessziós mozgalom esélyeire is kitér néhány oldal erejéig, amellyel nemcsak rendkívül aktuálissá teszi a művet, hanem annak jövőbeni reflexiójához is helyet készít. A szerző nem mulasztja el a közelmúltban kialakított, saját megfigyeléseire alapuló benyomásainak és személyes következtetéseinek is a leírását a fejezetek között, egy adott meghatározott és szeparált helyen. (432–434. old.) Bibliográfiájának jelentős részét adja a katalán, a spanyol és a nemzetközi szakirodalom, amelyet kiegészít a magyarországi is, amelyek közvetlenül, vagy közvetetten foglalkoztak Katalóniával: Anderle Ádám hispanista történésztől Tóth Norbert kisebbségjogi szakértő, politológus-jogászig, a *Mediterrán Világ* tanulmányaitól a *Külügyi Szemle*

cikkeiig. Mindezek mellett pedig fontos részét képezi a felhasznált forrásoknak a 2014 és 2015 között készített huszonegy, többségében függetlenség párti interjú a szecesszió kérdéséről.

A könyv jelentősége többek között az, hogy egyrészt a magyar olvasóknak nyilván rokonszenves – a focirajongókon túl is – a katalán nemzet függetlenségi eszménye, hiszen ez a magyar nemzeti kultúra és művelődés részét is képezi, nagy hagyománnyal rendelkezve e téren. Másrészt a külhoni magyar közösségek szempontjából is a fókuszba kerül a katalán autonómia, mint követendő, vagy éppen nem követendő példa, hiszen a katalán elszakadási törekvések élénk figyelemmel való kísérése már önmagában is kompromittálhatja a magyar érdekképviselői szervezeteket a többségi társadalom érzékenysége okán. Ugyanakkor az európai polgári kezdeményezések szempontjából elkötelezett szövetségesek lehetnek a katalánok a kisebbségjogi problémák mélységében való megértése folytán, mind a nemzeti régiók, mind pedig a Minority SafePack esetén. Harmadrészt a zajló orosz–ukrán háború egyik gyűjtőpontjaként is értelmezett Ukrajnában élő orosz kisebbség „kisnemzeti státusa” is figyelmeztet az európai nemzeti kisebbségek ügyének fontosságára. Győri Szabó Róbert könyve bár 2021-ben jelent meg, de 2022-ben még időszerűbbé vált.

RESUME

Péter VARGA

National minority rights in Prekmurje (Muravidék)

The study provides a detailed overview of the Slovenian national minority protection environment. It examines the relevant principles and sectoral regulations of the Slovenian legal system, which, though unchanged in its essential elements since its development in the early nineties, has been constantly evolving in its details. In addition to addressing the main legal provisions, it describes the landmark decisions of the Constitutional Court that have shaped Slovenian legal thinking on minority rights. It gives special attention to the domestic experience of implementing written law and to the findings of international monitoring bodies.

Barna BODÓ

Jakabffy and minority politics

The study examines the impact and approach to minority politics of Elemér Jakabffy, one of the first vice presidents of the Hungarian National Party in Transylvania and a defining political figure of the interwar period. He was a classically-educated ‘minority ideologist’ and a key figure of liberal conservatism who earned a reputation as one of the most respected Transylvanian politicians in Geneva, a center for European minority struggles in his day. The study uses the example of Jakabffy to elucidate two more general issues within the field of minority politics. The first is whether there is an essential difference between the roles of majority and minority politicians. This part focuses on differences that arise from the fact that majority politicians have the ability to implement a party program while minority politicians must concern themselves with attaining equality for their community and preserving their language, culture, and values. The second is whether it is possible to effectively use current categories of political science to interpret events that took place almost a century ago.

Dániel GAZSÓ

In memoriam Zsuzsanna Répás (1966–2023)

“I was in a difficult but at the same time favorable position because I had the opportunity to build kin-state policy from scratch.”—Zsuzsanna Répás; interview with Dániel Gazsó, February 14, 2019.

SZÁMUNK SZERZŐI

BODÓ Barna

Politológus, dr. habil., ny. egyetemi docens, közíró, szerkesztő

DRANGANAGIU Dan-Loránd

Mesterszakos hallgató, Bukaresti Egyetem, Történelemtudományi Kar

FEKETE Zsuzsanna

Történész, PhD-hallgató, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi
Doktori Iskola

GAZSÓ Dániel

Kulturális antropológus, diaszpórákutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet; tudományos
munkatárs, oktató, Nemzeti Közszerházi Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi
Tanulmányok Kar

VARGA Péter

Jogász, nemzetpolitikával és kisebbségi kérdésekkel foglalkozó diplomata

VARGA Szilvia

Politológus, PhD-hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kommunikáció, Közkapcsolatok
és Reklám Doktori Iskola; óraadó oktató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem és Sapientia
Erdélyi Magyar Tudományegyetem

KISEBBSÉGI SZEMLE

VIII. ÉVFOLYAM, 2023. 1. SZÁM

SZERKESZTŐK

FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN, RÁKÓCZI KRISZTIÁN

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ABLONCZY BALÁZS, FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN,
TÁTRAI PATRIK, TORÓ TIBOR, TÓTH NORBERT, VÍZI BALÁZS

Kiadó: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.bgazrt.hu

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

Tel.: +36 1 795 2012

E-mail: vezerigazgato@bgazrt.hu

Szerkesztőség: *Nemzetpolitikai Kutatóintézet*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.npki.hu

Felelős szerkesztő: *Kántor Zoltán*

Szerkesztőségi titkár: *György Kata*

Tel.: +36 1 795 4614

E-mail: katalin.gyorgy@bgazrt.hu

Nyelvi lektor: *Fülöp Éva*

Borítóterv: *Kőfaragó Anna*

A borítón megjelenített fénykép forrása:

Art and Picture Collection, The New York Public Library. „Hungarian Design.”

The New York Public Library Digital Collections. 1911.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-0219-a3d9-e040-e00a18064a99>

Nyomás és kötés: *Kapitális Nyomdaipari Kft.*

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

A Kisebbségi Szemle egy szaklektorált (peer-reviewed) folyóirat

MTA-értékelés: A

HU ISSN 2498-8049